

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

डॉ. एच. एन. सिन्हा कला व वाणिज्य महाविद्यालय

पातूर, जि. अकोला-४४४ ५०९

शिवायेतागा

२०२० - २०२१

प्रेरणास्थान

छत्रपती शिवाजी महाराज

श्रद्धास्थान

कृषीरत्न डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख

थोर समाजसुधारक, शिक्षणतज्ज्ञ व भारताचे प्रथम कृषीमंत्री

जन्म : २७ डिसेंबर १८९८

(ग्राम-पापळ, जि. अमरावती)

मृत्यु : १० एप्रिल १९६५

(दिल्ली)

रवयंस्फूर्त शिस्त, सत्य, प्रामाणिकपणा, धाडस व शौर्य हे गुण सर्वांनी
आपल्या अंगी बालगावे व संकूचित वृत्तीचा पूर्णपणे त्याग करावा. स्वहितासोबतच
सामाजिक उज्ज्वलीसाठी आपले योगदान देऊन मातृभूमिची सेवा करावी.

डॉ. पंजाबराव शामराव देशमुख

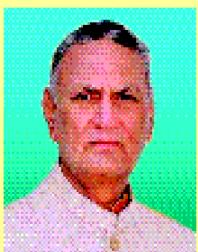
संस्थापक अध्यक्ष, श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती

(स्थापना डिसेंबर १९३२)

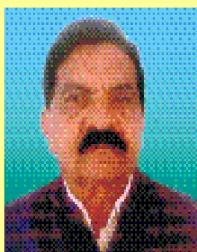
**श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, झमरावती
कार्यकारिणी : २०१७-२०२२**

**श्री. हर्वर्दन देशपुणे
अध्यक्ष**

**श्री. नरेंद्र ठाकरे
उपाध्यक्ष**

**श्री. रामचंद्र शेळके
उपाध्यक्ष**

**डॉ. गणेशन पुंडकर
उपाध्यक्ष**

**श्री. विलोप इंगोले
उपाध्यक्ष**

**श्री. हेमंत काठवारे
सदस्य**

**प्रभाकर मेलकर गांवे
सदस्य**

**श्री. मेलकर गुरव मेतकर
सदस्य**

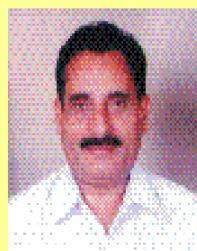
**श्री. सुरेश शाई
सदस्य**

**डॉ. शरद पुं, ठोरे
सदस्य**

**श्री. नरेश ए. पाटील
सदस्य**

**डॉ. सी. स. वाईडा
सदस्य**

**डॉ. विनोद ए. महात्रे
सदस्य**

वार्षिकांक समिती

(सत्र २०२०-२०२१)

कु. शुभांगी आवटे

सदस्य

एम. एस.री. भाग-३

श्री. दिनेश तात्यडे

सदस्य

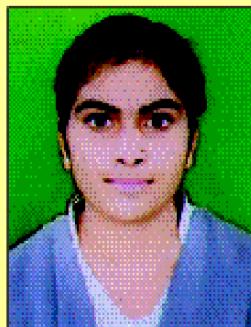
एम. ए. भाग-१

श्री. प्रशिक बोदडे

सदस्य

बी.कॉम. भाग-३

कु. पलवती खंडारे

सदस्य

बी. ए. भाग-३

कु. दुर्गा ढोरे

सदस्य

बी. ए. भाग-२

श्री. विक्रांत सरोदे

सदस्य

बी. ए. भाग-२

संपादक मंडळ

(सत्र २०२०-२०२१)

प्रा. दादासाहब नर्मलकराड
सदस्य

प्रा. डॉ. वग्ही. ली वसु,
सदस्य

प्रा. अटुल विहाले
सदस्य

प्रा. डॉ. दिपाली भी. पोगरे
सदस्य

प्रा. डॉ. रेणुका आगवाळे
सदस्य

प्रा. वाईभव मांकरे
सदस्य

मिळ संसदी द्वारा कृषकोंना
प्रशासनीय प्राप्ति द्वारा कृषकोंना देव च नामान्तर

नगुणिकाल परिवर्तन कृषकोंना कृषकोंना या निश्चिकाल द्वारा
कृषकोंना, बी टिकानी तिकाने तंत्र, असरानी

पत्रकांग द्वारा कृषकोंना विद्यारथ यात्रा करावाना
अनुभवानी द्वारा दिले

नगुणिकाल परिवर्तन दीक्षिणा (सिल चौक) द्वे दोन वर्षांना
नगुणिकालाने प्रत्यार्थी प्राप्ति द्वारा निश्चिकाल द्वारा दिलावल्लु

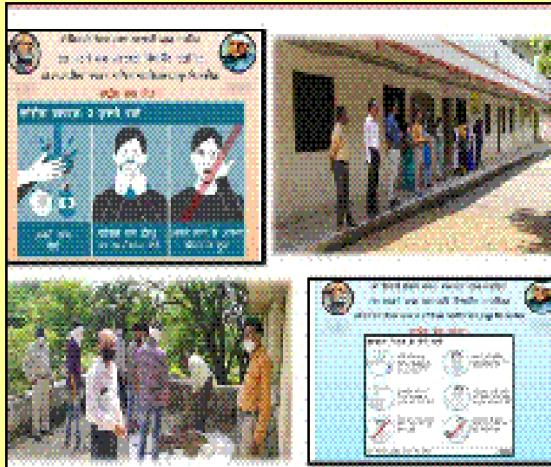
नगुणिकाल परिवर्तन कृषकोंना कृषकोंना
नगुणिकालाने प्रत्यार्थी प्राप्ति द्वारा निश्चिकाल द्वारा कृषकोंना देव च नामान्तर

मेहता लोकांना कृषकोंना कृषकोंना द्वारा
कृषकोंना कृषकोंना प्रत्यार्थी प्राप्ति द्वारा निश्चिकाल

સહી વિતરણ સમર્પણ - બાળિન રાજા

કોરિલ-૧૧ અનુભૂતિ કર્મચાર્યે જાહોરા

સહી વિતરણ સમર્પણ - કિલા રાજા

સહી વિતરણ સમર્પણ કર્મચારી કાલોદાંડુંડી ચુંબકી શારીર પણસા, શી વિના વિતરણ સંસ્કાર, અનાની

સહી વિતરણ સમર્પણ - કલ રાજા

શી વિનાનીસ કાર્યકર્તા કાલોદાંડુંડી ચુંબકી શારીર પણસા, રંગરાજ ચાનેરી કાંબદ્ધ, શી વિનાર્થી ચંદ્રા

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित
डॉ. एच. एन. सिन्हा कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पातूर

क्रिवचेतना

* प्रकाशक *

प्राचार्य डॉ. के. एस. खंडारे

डॉ. एच. एन. सिन्हा कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पातूर

* संपादक *

प्रा. दा. मा. गायकवाड

* संपादक मंडळ *

प्रा. डॉ. विनायक ग. वसू

प्रा. अतुल विखे

प्रा. डॉ. रोनील आहाळे

प्रा. डॉ. दिपाली श्री. घोगरे

प्रा. राहुल माहुरे

* मुद्रक *

शिवाजी ऑफसेट, शिवाजी नगर, अमरावती

फोन नं. २६६६१३३

सर्वहक्क प्रकाशकाच्या स्वाधीन

या अंकात प्रकाशित झालेल्या लेखातील मतांशी प्रकाशक, संपादक मंडळ सहमत असेलच असे
नाही. ते मत त्या त्या लेखकांचे समजावे.

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

डॉ. एच. एन. सिन्हा कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पातूर

महाविद्यालय विकास समिती

कार्यकाल २०१७-२०२२

१)	मा. श्री. दिलीप भगवंतराव इंगोले	अध्यक्ष
२)	मा. श्री. केशवराव जगन्नाथराव मेतकर	सदस्य
३)	मा. डॉ. प्रकाश तुळशीराम अंधारे	सदस्य
४)	मा. प्रा. अशोकसिंह ओंकारसिंह रघुवंशी	सदस्य
५)	मा. डॉ. कृष्णराव संपतराव भुस्कुटे	सदस्य
६)	मा. श्री. गुलाबराव नारायणराव पाटील	सदस्य
७)	प्रा. डॉ. विनायक गणपतराव वसू	शिक्षक प्रतिनिधि
८)	प्रा. डॉ. ममता जानराव इंगोले	महिला शिक्षक प्रतिनिधि
९)	प्रा. हर्षद अरविंद एकबोटे	शिक्षक प्रतिनिधि
१०)	श्री. अनिल मनिराम चव्हाण	शिक्षकेतर प्रतिनिधि
११)	प्रा. डॉ. संजय लक्ष्मणराव खांदेल	समन्वयक आय.क्यू. ए.सी.
१२)	प्रा. डॉ. किरण एस खडारे	प्र. प्राचार्य/सचिव

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

डॉ. एच. एन. सिन्हा कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पातूर

शाळा समिती

कार्यकाल २०१७-२०२२

१)	मा. श्री. दिलीप भगवंतराव इंगोले	अध्यक्ष
२)	मा. अँड. गजानन केशवराव पुंडकर	सदस्य
३)	मा. डॉ. कृष्णराव संपतराव भुस्कुटे	सदस्य
४)	मा. श्री. दादाराव आनंदराव देशमुख	सदस्य
५)	मा. श्री. जी. एस. जवंजाळ	शिक्षक प्रतिनिधि
६)	मा. श्री. डी.एम. कानडे	शिक्षकेतर कर्मचारी प्रतिनिधि
७)	मा. श्री. डॉ. के. एस. खंडारे	प्र. प्राचार्य / सचिव

प्राचार्यांचे मनोगत

‘शिवचेतना’ वार्षिकांक म्हणजे महाविद्यालयातील ठळक घटना व विद्यार्थी सृजनशिलतेचे प्रतिबिंब. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासातील एक भाग. सर्वांमध्येच प्रतिभा शक्ती अंतर्भूत असते परंतु त्या शक्तीला जागरूक करणे, नवचेतना देणे, प्रोत्साहीत करणे व प्रस्तूत करण्याची संधी मिळणे ही बाब अत्यंत महत्वाची. या वार्षिकांकाच्या माध्यमातून विद्यार्थी व प्राध्यापकांनी आपले अंतरंग उकलावे, कल्पकतेची भरारी घ्यावी, वास्तविकतेला पैलू पाडावे, तारुण्य सुलभ भावनांना शृंगारीत करावे व प्रेरणा व आनंद देणाऱ्या साहित्य निर्मितीकडे वाटचाल करावी. ग्रामीण भागातील रुढी, परंपरा व संस्कृती तसेच शहरी भागातील आधुनिकता, औद्योगिकता, वैज्ञानिकता, सामाजिक, राजकीय व शैक्षणिक बाबी इत्यादी घटनांचे विश्लेषण व्हावे व विद्यार्थी सजग व सर्जनशिल व्हावा हा आमचा उद्देश.

पातूर व आजूबाजूची खेडी ही निसर्गरम्य डोंगराळ भागात आहे. शेती व पशूपालन या कष्टदायी पारंपारीक व्यवसायात घाम गाळणारी व घामाच्या पैशातून मुलांना शिक्षणाचा आग्रह करणारी भोळी भाबडी लोक आपली मुले मोठ्या विश्वासाने व श्रद्धेने या महाविद्यालयात पाठवितात. त्यांच्या विश्वासाला तडा न जाऊ देता मुलांचा सर्वांगीण विकास करणे व युगस्पर्धेच्या प्रवाहात आणून बळीराजाला पाठबळ देण्याचे कार्य महाविद्यालय करीत आहे.

या वार्षिकांकामध्ये विद्यार्थी व प्राध्यापकांनी लिहिलेले लेख, कविता, वर्षभरातील उल्लेखनिय माहीती व छायाचित्रे प्रविष्ट केलेली आहेत.

स्व. डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुखांनी खेडोपाडी ज्ञानगंगा नेली. कष्टकरी बळीराजाला ज्ञानपुष्प अर्पण करून अनेकांचे जीवन सुंगथित केले, त्या सहीष्णू व त्यागी महर्षी पासून विद्यार्थ्यांनी प्रेरणा घ्यावी, सुंगंधात न्हाऊन निघावे व इतरांनाही सुंगंधीत करावे, तसेच शिवरायांच्या आदर्शवादी कार्यापासून प्रेरीत होऊन ‘चेतना’ घ्यावी व नवचैतन्य निर्माण करावे हीच या ‘शिवचेतना’ वार्षिकांका मागील भूमिका. या ‘शिवचेतना’ वार्षिकांकाला साकार करणाऱ्या प्रत्येक घटकांचे, लेख व कविता लिहिणाऱ्या व्यक्तिंचे, संपादीत करणाऱ्या संपादक मंडळाचे व मुद्रीत करणाऱ्या मुद्रणालयातील व्यक्तिंचे मनापासून आभार व धन्यवाद.

प्र. प्राचार्य

डॉ. के.एस. खंडारे

संपादकीय

शैक्षणिक सत्र २०२०-२१ चा 'शिवचेतना' वार्षिकांक वाचकांच्या हाती देतांना मनस्वी खूप आनंद होत आहे. विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अंगी असलेल्या प्रतिभा शक्तीला चालना मिळावी, लेखन व वाचनाची सवय लागावी व चिंतन करून मनात जे आहे ते कागदावर उतरवावे तसेच ज्ञानदान करणाऱ्या प्राध्यापकांनी सुद्धा विद्यार्थी व समाज हितार्थ प्रेरणादायी असे लेख लिहावे व विद्यार्थ्यांना मार्फत ज्ञानामृत घरोघरी पोहोचवावे हा उद्देश.

या वार्षिकांकात सत्र २०२०-२१ मध्ये जे कार्यक्रम झाले त्यांचा आढावा, घडामोडी, नैपुण्य, विद्यार्थी व प्राध्यापकांचा गुणगौरव इ. सचित्र मांडण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

भारताचे प्रथम कृषिमंत्री तथा श्री शिवाजी शिक्षण संस्थेचे संस्थापक डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशमुख यांनी विदर्भातील शैक्षणिक मागासलेपणा दूर व्हावा म्हणून ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांसाठी वसतीगृह काढले, शाळा व महाविद्यालयांची स्थापना केली. प्रसंगी आपला बंगला गहाण ठेवला व भूमिपुत्रांचा उद्घार करण्याचा प्रयत्न केला. आज या ज्ञानगंगेचे वटवृक्षात रुपांतर झाले असून लाखो विद्यार्थी ज्ञानामृत पिऊन उच्चपदस्थ झाले आहेत. ही ज्ञानगंगा दुथडी भरून अशीच वाहत राहे, सर्व माळरान ज्ञानामृताने बहरून जावो व त्याला समाज व देशहीतार्थ कार्यात्मक मधूर व रसरशीत फळे लागो हीच इच्छा.

या वार्षिकांकासाठी ज्या विद्यार्थ्यांनी लेख व कविता दिल्यात त्यांचे खूप कौतुक व ज्या प्राध्यापकांनी लेख दिले त्यांचे खूप खूप आभार.

महाविद्यालयाच्या विकासाचा सतत ध्यास असणारे, कर्तव्यप्रेमी, प्रेमळ व सदैव सहकार्य व मार्गदर्शन करणारे आदरणीय प्राचार्य डॉ. किरण खंडारे यांनी माझ्याकडे ही जबाबदारी सोपविली. मनापासून सहकार्य केले. त्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करतो. तसेच संपादक मंडळ व विद्यार्थी वार्षिकांक समिती यांनी जे सहकार्य केले, त्या बद्दल त्यांचेही मनःपूर्वक आभार मानतो. तसेच हा वार्षिकांक छापून देणारे श्री शिवाजी ऑफसेट, अमरावती येथील ऑफसेट समिती व कर्मचारी यांचेही सुबक व आकर्षक छपाईबदल मनःपूर्वक आभार.

या वार्षिकांकात देश, समाज व व्यक्ति यांचा मान व सन्मान राखण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. अनवधानाने किंवा नजरचुकीने काही चुकीचे आढळल्यास किंवा उणीवा भासल्यास त्या मोकळ्या मनाने सांगाव्या भविष्यात त्या दुरुस्त करण्यात येतील परंतु कुठलीही पूर्वगृहदूषितता ठेऊ नये ही नम्र विनंती.

धन्यवाद !

संपादक

प्रा. दादाराव मा. गायकवाड

निसर्ग रम्य व ऐतिहासिक ‘पातूर’ शहर

निसर्गरम्य परिसरात वसलेले अकोला जिल्ह्यातील पातूर हे ऐतिहासिक व प्राचीन शहर. अकोला ते वाशिम मार्गावर अकोल्यापासून तीस कि.मी. अंतरावर असलेले पातूर हे तालुक्याचा दर्जा असलेले शहर आहे. शहराच्या आजूबाजूला नयनरम्य असे पहाड, टेकड्या, नदी, नाले, कालवे व जंगलांनी नटलेला हा परिसर. पावसाळा व हिवाळा या ऋतूत तर एखाद्या थंड हवेच्या ठिकाणी असल्यासारखे वाटते. पातूर शहरातून झूळ झूळ वाहणारी बोर्डी नदी, फुलांनी व फळांनी बहरलेली बागायती शेती, कालव्यामधून वाहणारे पाणी व शेतातील तुषार सिंचन मनाला मोहून टाकतात. पातूरच्या निसर्गरम्य घाटातून जातांना अनेक वेळा जंगली प्राणी व श्वापदांचे दर्शन होते. पातूर हे शहर, तीनशे वर्षापूर्वी ज्यांची सत्ता होती त ‘नानासाहेब’ यांच्या नावाने पातूर (नानासाहेब) म्हणून ओळखले जाते. पातूरचे काही वैशिष्ट्ये व महत्वपूर्ण स्थळे खालील प्रमाणे आहेत.

१) गोंड राजाची सत्ता –

जुन्या काळात पातूरमध्ये गोंड राजाची सत्ता होती. पातूरच्या चार सीमांमध्ये एक मोठी भिंत होती. या भिंतीचे चार वेस (आधार स्तंभ) होते. या वेसांमध्ये एक-एक दरवाजा तयार झालेला होता. खानापूरी, वेस, शाहबाबू वेस, बाळापूरी वेस, आणि गोंड वेस. सुख-संपन्न शहर म्हणून पातूरची ख्याती होती.

२) प्राचीन गुंफा व लेण्या –

पातूर शहराच्या पश्चिम भागात रेणूका देवी मंदिराच्या मध्यभागी काही प्राचीन गुहा अस्तित्वात असल्याचे आढळले आहे. या गुहांची लांबी जवळ जवळ ५० फूट लांब असून ४० फूट उंच आहे. तसेच पातूर पर्वतरांगामधील एका डोंगरावर काळ्या पाषाणात कोरलेल्या गुंफा आहेत. या ठिकाणी इ.स. चौथ्या दशकातील वाकाटक कालीन लेण्या आहेत. ह्या लेण्या वाकाटक राजाचा प्रधान वराहमिर याने कोरविल्या आहेत. पातूर पासून जवळ असलेले वाशिम व त्या काळातील वत्सगुलम येथे वाकाटकांनी राज्य केले व वाशिम हीच त्यांची राजधानी होती. पातूर येथे त्यांनी ३ लेण्या कोरल्या परंतु कोरतांना त्यांच्या असे लक्षात आले की हा पाषाण ठिसूळ असून लेण्या कोरण्यासाठी लागणाऱ्या उच्चप्रतिचा पाषाण येथे नाही. त्यामुळे येथील कार्य त्यांनी सोडून दिले व अंजिठा येथे १६ व १७ नंबरची लेणी त्यांनी कोरली व तेथे वाकाटकची माहीती कोरली. वाकाटक राजे अतिशय धार्मिक, दानशूर व अत्यंत पराक्रमी होते. त्यामुळेच पाटलीपूत्र येथील द्वितीय चंद्रगुप्ताने आपली कन्या प्रभावती-गुप्ता हीचा विवाह वाकाटक नृपती द्वितीय रुद्रसेन यांच्या सोबत लावून दिला होता. वाकाटकांच्या वंशातील शेवटचा राजा हरीसेन हा अत्यंत विलासी होता. राजकारणात ही तो फारसा कुशल नव्हता. शत्रूंच्या व फितूर मंत्र्याच्या कुटील कारस्थानामुळे राजे वाकाटकांचा वंश नामशेष झाला.

२) नानासाहेब वडा (मंदिर)

पातूर शहर हे पातूर (नानासाहेब) या नावाने प्रसिद्ध आहे. मुगल काळात साधारणत: सोळाव्या शतकापूर्वी येथे नानासाहेब या सतपुरुष व संतांचा उदय झाला. गावाच्या पश्चिम दिशेला किल्याप्रमाणे परकोट, ४ बुरुज व नगारखाना असलेले व अनेक भंगलेल्या प्राचीन मुर्त्या असलेले भव्य मंदिर आहे. हे मंदिर वास्तूशास्त्राचा उत्कृष्ट नमूना आहे. परकोटाच्या आतमध्ये नानासाहेब व त्यांच्या पत्नीची समाधी आहे. तसेच नानासाहेबांचे शिष्य सोनाजी व घोनाजी व मुकुंदराज महाराज यांची समाधी आहे. येथे सुंदर दिपमाळा आहे, बाजूला शंकर मंदिर व हनुमानाची काळ्या पाषाणात कोरलेली मुर्ती आहे. जुन्या काळातील भव्य दिव्य किल्याप्रमाणे परकोट व पडवी असलेली मधोमध विशाल जागा असलेले नक्षीयुक्त दगडांनी बांधलेले हेमांडपंथी ऐतिहासिक मंदिर आहे. येथे नानासाहेबांच्या पादुका आहेत. या मंदिरात रथसंसमी पासून पाचव्या दिवशी मोठी यात्र भरते.

३) शाहबाबू दर्गा :-

वली हजरत ख्याजा शेख अब्दुल अजीज उर्फ शाहबाबू है १३ व्या शतकातील अतिशय प्रसिद्ध असे मुस्लीम संत होते. भारतात धर्म प्रचार व उपदेश करीत करीत ते लोकांचे दुःख दूर करीत. फिरता फिरता ते पातूर येथे आले व येथील निसर्ग सौंदर्य पाहून येथेच राहण्याचा त्यांनी निश्चय केला. त्या काळात गोँड राजाची सत्ता होती. लोक गरीब व दुःखी कष्टी होते. पातूरच्या पश्चिमेस असलेल्या मुजावपूर भागामध्ये उंच टेकड्यांच्या मध्ये निसर्गाच्या सानिध्यात ते राहीले. दुःखी कष्टी लोक त्यांच्याकडे येत ते त्यांचे दुःख दूर करीत व त्यांना उपदेश करीत. अल्लाहचे प्रेम मिळावे म्हणून प्रार्थना करीत. त्या ठिकाणी आता पूरातन असा दर्गा आहे. या मध्ये शाहबाबू यांची (मजर-ए-मुबारक) कबर आहे. या ठिकाणी लोक मन्नत मागतात. दरवर्षी येथे तीन दिवस खूप मोठा उर्स भरतो. महाराष्ट्राच्या विविध भागातून लाखोच्या संख्येने लोक येथे येतात. त्यामुळे या ठिकाणी वेगवेगळ्या प्रकारची दुकाने, उपहार गृहे, करमणूकीचे साधने व रात्री शाहबाबूंवर स्तूतीसूमने उथळण्यासाठी गाणे, कव्वालीचे कार्यक्रम होतात. सर्व धर्माचे लोक या ठिकाणी एकत्र येत असल्यामुळे राष्ट्रीय ऐकात्मतेचे प्रतिक म्हणून हा दर्गा मानल्या जातो.

या दर्ग्याला तीन प्रवेशद्वार असून त्यावर सिंहाचे शिल्प कोरले आहे. हा दर्गा बांधण्यासाठी अनेक मुस्लीम राज्यकर्त्यांनी सहकार्य केले आहे. आतील कबर ही १३४८ ए.डी. मध्ये दिल्लीचा सम्राट तुगलक या राजाने बांधली, दुसरा भाग खंगाह आणि शेरदरवाजा मुगल सरदार अब्दुल रहीम खान ई-खाना यांनी बांधला तर अजमेर शरीफ बुलंद दरवाजाची प्रतिकृती असलेला बुलंद दरवाजा १९५० मध्ये हाजी सय्यद अकबर यांनी बांधला.

४) वाळकेश्वर मंदिर :

महानुभाव पंथाचे संस्थापक श्री चक्रधर स्वामी यांनी पातूर येथे वास्तव्य केले असल्याचा उल्लेख लीळाचरित्रात आहे. रिद्धपूर्वक ऐठण येथे जात असताना त्यांनी बोर्डी नदीच्या किनारी असलेल्या वाळकेश्वराच्या मंदिरात त्यांनी वास्तव्य केले. तेथे महादेवाचे मंदिर आहे. बाळकेश्वर हे कवळेश्वर या नावाने आता ओळखले जाते. या मंदिरात दर सोमवारी तसेच श्रावण महीन्यात आवर्जून लोक दर्शनाला जातात. महाशिवरात्रीला येथे खूप मोठी यात्रा भरते.

५) रेणूका माता मंदिर :-

पातूर शहराच्या उत्तरेस पातूर-बाळापूर रस्त्यावर एका १४५ फूट टेकडीवर पातूरचे आराध्य दैवत रेणूका मातेचे मंदिर आहे. या मंदिराची स्थापना कर्नाटक राज्यातील गाणगापूर गावच्या दिनानाथ कुळकर्णी महाराज यांनी अंदाजे २०० वर्षांपूर्वी केली. मंदिराच्या सभोवताली दत मंदिर, श्रीकृष्ण मंदिर, गणपती मंदिर, अनुसयामाता मंदिर, शंकर मंदिर व श्रीराम मंदिर आहे. पातूर शहराला लहान माहूर म्हणून संबोधले जाते. मंदिर टेकडी समोरून बोर्डी नदी वाहते. रेणूका माता मंदिरावरून पातूर शहराचे नयनरम्य दृष्ट्य दिसते.

६) श्री सिदाजी महाराज मंदिर :-

पातूर येथे श्री सिदाजी महाराज यांचे प्राचिन मंदिर आहे. या ठिकाणी त्यांनी अठराशे बारामध्ये गुडीपाडव्याच्या दिवशी समाधी घेतली. गुडीपाडव्या पासून दहाव्या दिवशी दशक्रियेचा कार्यक्रम म्हणून मोठी यात्रा भरते. दहीहांडी, कीर्तन, महाप्रसाद, असे कार्यक्रम होतात व संध्याकाळी सिदाजी महाराजांच्या पालखीची गावातून मिरवणूक काढण्यात येते.

७) नयनरम्य माळ राजूरा

पातूरच्या बोर्डीनदीवरील धरणाच्या सभोवताली असलेल्या पर्वतावर हे निसर्गरम्य व मनमोहक स्थळ आहे. तेथे निसर्ग पर्यटन केंद्र वसलेले आहे. याठिकाणी निसर्ग भ्रमंती व प्राणी-पक्षी दर्शनाचा अभूतपूर्व नजारा पाहावयास मिळतो. या ठिकाणी

निसर्ग प्रेमींना व विद्यार्थ्यांना माहीती देण्यासाठी माहिती केंद्र निर्माण केले आहे. तसेच विद्यार्थ्यांना खेळण्यासाठी साहसी खेळ पाळणे, व उंच मनोरे तयार केली आहेत. या पर्यटन केंद्रापासून जवळच पुढे गेल्यावर धोदानी गावापासून १ कि.मी. वर मोर्ण नदीचा सुंदर असा धबधबा दृष्टीस पडतो. या ठिकाणी धोदानी गावापासून निसर्गरम्य पायवाटेने जातांना वनभ्रमंती व धबधब्याखाली भिजण्याचा मनमूराद आनंद घेता येतो.

८) धरणे

पातूर तालुक्यात दोन धरणे असून पातूर ते खानापूर रोडवर मोर्णा नदीवर एक धरण आहे तर दुसरे पिंपळडोळी व अंधारसांगवी या गावांजवळ बोर्डी नदी व सुवर्णा नदी यांच्या संगमावर चोंडी धरण आहे. दोनही धरणे पहाडात असून अप्रतिम असे निसर्ग सौंदर्य आहे.

९) शेती व नैसर्गिक संपत्ती

या परिसरात मुख्य व्यवसाय शेती असून कोरडवाहू व बागायती अशी दोन्ही प्रकारची शेती या भागात आहे. येथील शेतकरी आपल्या शेतात मुगा, उडीद, तुर, ज्वारी, सोयाबीन, कापूस, गहू, कांदा, भेंडी, गवार इ. तर मेथी, पालक, सांबार इत्यादी पालेभाज्या तसेच फुलांची शेती मोठ्या प्रमाणावर केली जाते. येथील शेतमाल फुले व फळे परदेशातही निर्यात केली जातात.

संपादक

महाविद्यालयाची टैक्षिष्ठता

नंक समितीकडून "B" ग्रेडने मानांकित

अनुभवी आणि तज्ज्ञ प्राध्यापक वृद्ध

प्रशस्त आणि भव्य इमारत, सुसज्ज प्रयोगशाळा

सर्व सोयींनी सुवत संगणक प्रयोगशाळा

सांरक्षिक कार्यक्रमांसाठी सुसज्ज सभागृह

संगणकीकृत समृद्ध ग्रंथालय

कला, वाणिज्य व विज्ञान पदवी विभाग

पदव्युतर मराठी विभाग व रसायन शास्त्र विभाग

बी. छोक. पी.एच.डी संशोधन केंद्र (इतिहास, मराठी, इंग्रजी व वाणिज्य)

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाचे केंद्र

B. Voc. - 1) Green House Technology 2) Food Processing Degree

महात्मा गांधी अध्ययन केंद्र

मानवी हृतक शिक्षण केंद्र

राष्ट्रीय सेवा योजना

मुलींचे वस्तिगृह

कबळी, हॉकी, बॉर्स्केटबॉल, क्रिकेट या सारख्या देशी-विदेशी खेळासाठी
सर्व सोयी उपलब्ध

डॉ. पंजाबराव उपाख्य भाऊसाहेब देशुमर्ख स्मृती उद्यान

वनस्पतीशास्त्र अभ्यासासाठी सुंदर उद्यान

महाविद्यालयाचा निसर्गरम्य परिसर

- अनुक्रमणिका -

अ.क्र.	लेख / कविता	लेखक	पेज नं.
१)	प्राचार्यांचे मनोगत	डॉ. के. एस. खंडारे	
२)	संपादकीय	प्रा. दादाराव गायकवाड	
३)	निसर्गरथ्य व ऐतिहासिक 'पातूर' शहर	संपादक	
४)	"शिवाजी महाराजांचे कृषिविषयक धोरण"	प्रा. डॉ. ल्ही. जी. वसु	०१
५)	क्रांतिबा जोतिबा फुले यांचे जिवन व कार्ये	कु. मयुरी बाळकृष्ण शेंडे	०३
६)	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	अमोल रमेश घडगांव	०४
७)	पाढी आवडती व्यक्ती	सईद तौसीफ सईद अनिस	०५
८)	ओळख ग्रंथालयाची	प्रा. अतुल दिनकरराव विखे	०६
९)	भारतीय राज्यघटना व महिला सक्षमीकरण	डॉ. दिपाली श्रीराम घोगरे	०८
१०)	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे लोकशाही विषयक विचार आणि वर्तमानकालीन समर्पकता	राज नरेंद्र नंदागवळी	११
११)	विपश्यना : जीवन जगण्याची कला	शैलेश साहेबराव दाभाडे	१५
१२)	'स्पर्धा परीक्षा' आणि Plant 'B'	कु. पल्लवी घनश्याम खंडारे	१६
१३)	एक अस्वस्थ वर्तमान शिक्षण क्षेत्रातील संघर्ष	प्रा. विजया साखरे	१७
१४)	लॉक डाऊन मुळे आपण काय शिकलो.....	रोहीत शामराव पाटील	१८
१५)	भारतातील महाविद्यालयीन शिक्षणासंदर्भात कोविड-१९ चा प्रभाव	प्रा. डॉ. रोनिल कुलभूषण आहाळे	२०
१६)	कोरोना काळात ई -माध्यमाचा वापर आणि ग्रामीण विद्यार्थी	प्रा. राहुल गोवर्धन माहुरे	२२
१७)	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा शिक्षणविषयक टूटिकोन	प्रशिक मंसाराम बोदडे	२४
१८)	जीवनाचा अर्थ	वैभव कैलास नांदुरकर	२६
१९)	एक मैत्री अशीही	अंकीता दिनेश बनसोड	२७
२०)	हवकाचं घर	पल्लवी विश्वास तायडे	२९
२१)	मनाची श्रीमंती	कु. दुर्गा मुकिंदा ढोरे	३१
२२)	सुख व दुःख	कु. माधुरी तारापुरे	३२
२३)	वारी पांडुरंगाची	कु. प्रिती मनोज इंगळे	३३
२४)	'पुस्तक'	कु. प्रणिता वि. अवचार	३३

२५)	अखेरची इच्छा	अजय प्र. राठोर	३४
२६)	मलाही वाटते	कु. रेणुका अजाबराव जवंजाळ	३४
२७)	भाऊसाहेब	प्रा. मुकुंद कवडकार	३५
२८)	तु जसे पाहिले जग	कु. पल्लवी बगे	३५
२९)	आसुड	प्रा. समाधान चतारकर	३६
३०)	जिद्द	प्रा. महादेव टापरे	३६
३१)	शिक्षा	प्रा. शिल्पा दत्ताराम खंडारे	३७
३२)	गो कोरोना	प्रा. उज्जला मनवर	३७
३३)	पण असं कां बरं	कु. भावना बाळू सरोदे	३८
३४)	ध्येय	विक्रांत बाळकृष्ण सरोदे	३८
३५)	मी पण	स्वप्नील राहूल वानखडे	३८
३६)	राहूनच गेलं	कु. कांचन नाभरे	३९
३७)	Covid-19	प्रा. डॉ. रोनिल आहाळे	३९
३८)	गुलाबी जखम	शैलेश दाभाडे	४०
३९)	मारु नको आई मला मारु नको आई	मनिषा वानखडे	४०
४०)	Architect of Modern India : Dr. Bhahusaheb alias Panjabrao Deshmukh	Prof. Dr. Kiran S. Khandare	४१
४१)	Best and Healthy Practices in Teaching Learning and Evaluation	Prof. Dadarao M. Gaikwad	४२
४२)	Emerging Trends in India's Service Sector	Prof. H. A. Ekbote	४४
४३)	A Visionary Social Reformer and Educationist :	Prof. Sanjay L. Khandel	४६
४४)	Mistake	Apurv Borale	४८
४५)	Education	Swami Vivekanand	४८

‘‘शिवाजी महाराजांचे कृषिविषयक धोकण’’

प्रा. डॉ. व्ही. जी. वसु
इतिहास विभाग प्रमुख

भारत हा प्राचीन काळापासून कृषीप्रधान देश आहे. त्यामुळे या देशात शेती करणारा शेतकरी या देशाचा आर्थिक कणा आहे. म्हणूनच या देशाची समृद्धता शेती व शेतकऱ्याच्या समृद्धतेवर अवलंबून आहे. मात्र वास्तविक स्थिती अशी आहे की, या देशाचा कणा असलेली शेती संकटात आल्याने शेतकऱ्याचा आज जीवन संघर्ष कठीन बसून त्याच्यावर आत्महत्या करण्याची वेळ आली आहे. एनसीआबी-२०१० च्या रिपोर्टनुसार भारतामध्ये आतापर्यंत दोन लाख सततरा हजार शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या असून दररोज सरासरी शेचाळीस शेतकरी आत्महत्या करीत आहेत. प्रामुख्याने यासाठी आपल्या सरकारची, राज्यकर्त्यांची कृषिविषयक निती मोठ्या प्रमाणात कारणीभूत असल्याचे निष्कर्ष आहेत. परंतु सतराव्या शतकामध्ये हिंदवी स्वराज्याची निर्मिती करणाऱ्या छत्रपती महाराजांनी मात्र आपल्या प्रशासनामध्ये कृषी विकास व शेतकऱ्याचे हित या बाबीकडे विशेष लक्ष्य दिले होते. त्यांच्या प्रशासनाचे रयत कल्याण हेच महत्वाचे लक्ष्य असल्याने त्यांनी यावेळी शेती व शेतकरी यांच्यासाठी विशेष योजना राबविल्या होत्या. त्या पुढील प्रमाणे –

शिवपूर्वकाळातील शेती व शेतकऱ्याची स्थिती :-

मोगलशाही, निजामशाही व आदिलशाही अशा तीन सततच्या आक्रमणामुळे महाराष्ट्रातील शेती व शेतकऱ्याची मोठी दयनीय अवस्था झाली होती. स्वराज्याचा केंद्रबिंदू पुणे परिसर तर अत्यंत ओसाड बनला होता. अशा अवस्थेत मुस्लिम राज्यकर्ते व सरदार यांना प्रजेशी, शेतकऱ्याशी किंवा शेतीच्या सुधारणेशी कोणतेही देणे-घेणे नव्हते. या वेळच्या राज्यकर्त्यांना राज्य फक्त स्वर्स्थार्कीता चालवायचे होते. शेतीवरचा कर अधिकाअधि वाढविणे, अन्यायी पद्धतीने वसूल करणे एवढेच काम यावेळच्या राज्यकर्त्यांचे होते. त्यामुळे यावेळचा शेतकरी स्वतः वा निसर्गाच्या कृपेनेच वाटचाल करीत होता. अशातच निसर्गाने दुष्काळी परिस्थिती निर्माण केल्यास सामान्य लोकांची स्थिती अत्यंत वाईट होत असे.

अब्दुल हमीन लाहोरीने १६३० च्या दक्षिणेतील दुष्काळाचे केलेले वर्णन माणसे कुत्राचे आणि त्यापुढे स्वतःच्या मुलाचे भुकेमुळे मास खाण्याची हिंमत करू लागले होत. पीटर मुण्डी आणि बनीयर म्हणतात, शहाजहान काळात शेती न्हासाकडे जावू लागली होती आणि जनता कराच्या बोजाने मरु लागली होती. देश उद्दस्त होवू लागला होता. म्हणजेच शिवपूर्वकाळात दुष्काळाने, नैसर्गिक आपत्तीने जनता अडचणीमध्ये सापडू लागली होती. मात्र त्याचवेळी मुस्लिम अधिकारी, देशमुख, देशपांडे सारखी वतनदार मंडळी जनतेच्या शोषणामध्ये अजिबात उणीव ठेवत नव्हती. सहाजिक यावेळची शेतकरी प्रजा उदासीन व दरिद्री बनली होती.

शिवाजी महाराजांची शेती सुधारणा नीती :-

चिटणीस बखरीतील उल्लेखानुसार शिवाजी महाराजांचे राज्य चौदा जिल्ह्याचे होते. रयतेचा राजा शिवछत्रपतीच्या या स्वराज्याचा उद्देश धर्म, संस्कृतीचे रक्षण करून प्रजाकल्याण साधने हा होता. शिवकाळातील बहूतांश प्रजेचा शेती हाच मुख्य व्यवसाय होता. त्यामुळे शेतीच्या स्थितीवरच प्रजेची स्थिती ठरणार होती याची जाणीव असणाऱ्या महाराजांनी शेती सुधारणेच्या प्राधान्यक्रमाने गती दिली. त्यासाठी प्रामुख्याने खालील योजना राबविल्या आहेत.

जमीन लागवडीकरीता प्रोत्साहन :-

आपल्या राज्यातील प्रजेला पुरेशा अन्नधान्यासाठी निर्माण करणे व शेतकऱ्याला उत्पन्नाचा स्रोत उपलब्ध करून देण्यासाठी महाराजांनी जाणिवपूर्वक अधिक जमीन लागवडीखाली आणण्याचे प्रयत्न केले. त्यासाठी पडित जमीन दुरुस्ती, नापपीक जमीन सुपीक बनविण्याचे प्रयत्न करून त्यासाठी शेतकऱ्याला विशेष सवलती दिल्या. त्यामुळे लागवडीखालील जमीनीचे क्षेत्र वाढून उत्पादनातही वाढ होवू लागली.

माफक कर आकारणी :-

आजच्या काळाच्या संदर्भात शिवकाळातील साच्याचे कर प्रमाण अधिक वाटत असले तरी शिवाजीने त्यावेळी अणांजी दत्तोच्या नेतृत्वाखाली जमीनीचे मोजमाप करून सारा आकाराला होता. त्यावेळच्या स्थितीत शिवाजीने ३३ टक्के सारा आकाराला होता. हा सारा वसूली संदर्भातील जी जुलूमी जबरदस्ती होती ती बंद करण्यासाठी महाराजांनी

स्वतंत्र अधिकाऱ्याची नियुक्ती केली. अडचणीच्या, दुष्काळी काळात किंवा शेतीच्या लागवडीसाठी प्रोत्साहन म्हणून साच्यामध्ये माफी किंवा कमी सारा आकारणी केली.

संकट कर आकारणी :-

खरा मित्र अथवा राजा तोच जो संकटकाळामध्ये आवर्जून मदतीला येतो. हीच जाणीव ठेवून महाराजांनी एखादया वर्षी दुष्काळ पडला किंवा गरीबीमुळे एखादया कास्तकारास शेती करणे अशक्य असल्यास अशा शेतकर्यांची माहिती कळविण्याचे आदेश दिले होते. त्यानुसार त्या शेतकर्याला बैलजोडी, बिबियाणे, नागर व प्रसंगी नगद मदतसुद्धा त्यांना दिली. शेतकर्याची सावकारी लूट थांबविण्यासाठी त्यांना कमी व्याजदराने कर्ज उपलब्ध करून दिली. एवढेच नाहीतर कर्जाच्या ओझ्यामुळे, मुलींच्या लग्नामुळे एखादा जीवनातून उठू पाहत असेल तर त्याला, कर्जातही माफी दिली. मात्र आज याकडे दुर्लक्ष होतांना दिसत आहे.

ओलित जमीनीसाठी प्रोत्साहन :-

स्वराज्यातील शेती निसर्गावर अवलंबून असल्याने निसर्गाच्या लहरीपणाचा फटका नेहमीच शेतीला बसत असे याची जाणत्या राजाला जाणीव होती. म्हणूनच त्यांनी जलसिंचन शेतीसाठी महत्वाचे मानले. त्यानुसार त्यांनी शिवापूरास आल्यावर आंबराईसाठी कालावा खोदण्याचे काम होती घेतले. पाटबंधारा बांधून पाणी शेतीसाठी वापरणाऱ्यास त्यांनी शेतजमीनी इनाम दिला. कालव्याच्या पाण्याचा अपव्यय होवू नये म्हणून शेतीसाठी दर आठ दिवसांनी एकदाच पाणी वापरण्याचा आदेश १५/०२/१६५० ला काढला होता.

शेतीपूरक व्यवसायाची व्यवस्था :-

महाराजांनी आपल्या स्वराज्यातील शेती मोठ्या प्रमाणात कोरडवाहू असल्यामुळे शेतकरी व शेतमजुराला पूर्णगेळ हाताला काम देवू शकत नाही. यामुळे शेतकरी, शेतमजुराला सहा ते आठ महिने बेकारच राहावे लागते. त्यामुळे आर्थिक चणणं वाढते हे जाणले होते. म्हणूनच त्यांनी स्वराज्यामध्ये रोजगार उपलब्ध करून देण्यासाठी कसोशीने प्रयत्न केले. त्यानुसार आरमार बांधणी, पायदळ उभारणी सुरु केली. याचबरोबर किल्ले बांधणी व दुरुस्तीचे कार्य सुरु केले. त्यामुळे हजारो लोकांना रोजगार स्वराज्यातच मिळाला त्यामुळे परमुलखी नोकरी करणे व बेकार राहणे बंद झाले.

शेतकरी पुत्रवत मानले :-

महाराजांची रयतेप्रति, शेतकर्यांप्रती कशी दृष्टी होती हे त्यांच्या जीवनातील विविध निर्णय व आज्ञेवरून लक्षात येते. प्रभानवलीच्या रामाजी अनंत या सुभेदाराला पाठविलेल्या आज्ञापत्रात महाराज म्हणतात, एका भाजीच्या देठासही तू न दाखविता कामा नये. रयतेचा वाटा रसतेस जावा व सरकारचा वाटा सरकारास मिळावा, असे तू वागावयास हवे, रयतेस काडीचाही त्रास देता कामा नये, तू जर गैर वागलास तर साहेब तूजवर राजी नाहीत असे समजून घ्यावे. अशाप्रकारची शेतकर्यासाठी मुलासारखी काळजी महाराजांनी घेतली होती. सारांश :-

शिवकाळातही जवळ्यास आजच्या सारखीच सुल्तानी आणि आस्मानी संकटात शेती सापडली होती. त्यामुळे शेतीवर अवलंबून असणारी शेतकरी प्रजा हतबल झाली होती. परंतु यावेळी उदयाला आलेल्या जाणत्या राजाने शेती व शेतकर्याच्या जीवनाला उभारणी देण्याचा महत्वाचा प्रयास केला. अन्नधान्य स्वयंपूर्णता व उत्पन्न वाढीकरिता प्रथम त्यांनी लागवडीखालील जमीनक्षेत्र वाढविण्याचा प्रयत्न केला. सोबतच कराच्या ओझ्याने अडचणीत सापडलेल्या शेतकर्याच्या कराचा भर कमी करण्याचा मोठा प्रयत्न केला. आज प्रत्यक्ष शेतीवर कर कमी असला तरी शेतीसाठीच्या संसाधनावरील अवाढव्य आहे म्हणूनच उत्पादन खर्च अधिक आणि उत्पन्न कमी अशी परिस्थिती निर्माण होत आहे. म्हणून शेतकरी संकटात येत आहे. अशा संकटकाळातही शेतकर्याचा तारणहार बनण्याचा महत्वाचा प्रयत्नही महाराजांनी केला. साडेतीनशे वर्षांपूर्वी शेतकर्याच्या जीवनाला किंमत देवून त्याला आयुष्यातून उठून देता त्याला आत्मविश्वासाने उभे करण्याचा खरा प्रयत्न महाराजांनी केला. सिंचनाचे क्षेत्र असो वा पूरक रोजगार उपलब्ध असो प्रत्येक क्षेत्रामध्ये प्रजाहीत महत्वाचे मानूनच त्यांनी प्रत्येक निर्णय घेतला आणि जनकल्याण साधले. म्हणूनच शिवाजी महाराजांच्या नावावर राजकारण करून शेतकर्याच्या आत्महत्येला मोठ्या प्रमाणात जबाबदार असणाऱ्या राज्यकर्त्यांना शिवाजी महाराजांचा हा शेतीविषयक दृष्टिकोन अभ्यासावा, अनुसरावा लागेल. निश्चितच तो शेती आणि शेतकर्यांपुढील समस्या सोडविण्यासाठी प्रेरणादायी व मार्गदर्शक ठरेल एवढे निश्चित.

क्रांतिबा जोतिबा फुले यांचे जिवन व कार्ये

कु. मयुरी बाळकृष्ण शेंडे
एम.ए. भाग-१ (मराठी)

महात्मा जोतीराव गोविंदराव फुले (जन्म, ११ एप्रिल, १८२७, मुत्यु - २८ नोव्हेंबर १८९० इतर नावे महात्मा फुले जोतिबा फुले विचारवंत आणि समाजसुधारक होते. त्यांनी सत्यशोधक समाज नावाची संस्था स्थापन केली. शेतकी आणि अदृश्य व बहुजन समाजाच्या समस्यांना केंद्रस्थानी ठेवून, पूरोगामी विचारांनी मांडणी केली. तसेच त्यानी महाराष्ट्रातील स्त्री शिक्षणाची मुहूर्तमेढ रोवली. मुंबई च्या जनतेचे त्यांना महात्मा ही पदवी बहाल केली होती. ही पदवी त्यांना इ.स. १८८८ या साली मिळाली. महाराष्ट्राच्या तीन प्रमुख समाजसुधारकांचा वैचारिक वारसा लाभला असल्यामुळे या राज्यास फुले आंबेडकरांच्या महाराष्ट्र असे म्हणतात. २४ सप्टेंबर १८७३ रोजी त्यांनी आपल्या अनुयायासह सर्व जातीतील लोकांना समान हक्क मिळवण्यासाठी सत्यशोधक समाजाची स्थापना केली. यात सर्व जाती. धर्मातील लोकांनी एकत्रित येऊन उत्पीडित वर्गाच्या उन्नतीसाठी काम केले.

शेतकऱ्यांचे आसूड हा महात्मा फुले यांचा प्रसिद्ध ग्रंथ होय. तत्कालीन समाजातील जातीभेद अनिष्ट प्रथा तसेच समाजातील उच्चवर्णियांची मक्तेदारी याविरुद्धीची प्रतिक्रिया महात्मा फुले यांनी सत्यशोधक समाजाची स्थापना केली. तेव्हा स्त्री विभागाचे नेतृत्व सावित्रीबाई यांनी केले. सावित्रीबाई यांच्याबरोबर ११ स्त्रियांनी सत्यशोधक समाजाचे कार्य करीत होत्या. दीनबंधू प्रकाशनाने सत्यशोधक चळवळीच्यावेळी लेखन प्रकाशनान्य काम केले. महाराष्ट्रातील तळगाळापर्यंत चळवळ पोचली. छत्रपती शाहू महाराजांनी सत्यशोधक चळवळीत पाठींबा दिला. न्यायापासून अत्याचारापासून व गुलामगिरीतून शुद्रतिशुद्र समाजाची मुक्तता करणे व त्यांना हक्काची जाणीव करून देणे हे सत्यशोधक समाजाचे ध्येय होते.

सर्वसाक्षी जगपती त्याला नकोच मध्यदती'' हे समाजाचे घोषवाक्य होते. सत्यशोधक समाजाने गुलामगिरीविरुद्ध आवाज उठविला आणि सामाजिक न्यायाची

व सामाजिक पुनर्रचनेची मागणी केली. या समाजातर्फे पुरोहितांशिवाय विवाह.

सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तक हा फुले यांच्या शेवटचा ग्रंथ. तत्वज्ञ म्हणून त्याचे थोरपण या ग्रंथातुन लक्षात येते. सत्यमेव जयते. हे बिजसूत्र घेऊन साकारलेला हा ग्रंथ सत्यावर आधारलेला नव्या सर्व समावेश धर्माच्या तत्वज्ञानांनी मांडणी करणारा ग्रंथ आहे. प्रस्थापित हिंदू धर्मातील सजातीनी ब्राह्मणवादी तत्वज्ञाने निर्माण केलेल्या शोधन व्यवस्थेत बहुजन समाज संपूर्ण नागवला गेला होता. नवा जीवनमार्ग दाखवण्यासाठी २४ सप्टेंबर १८७३ रोजी सत्यशोधक समाजाची स्थापना केली. समाजासाठी कोणताही धर्म इश्वराने निर्माण केलेला नाही आणि चातुर्वर्ण्य व जातिभेद ही निर्मिती मानवाची आहे असे रोखठोकपणे बोलताना मात्र या विश्वाची निर्मिती करणारे कोणती तरी शक्ती त्याची आसिववादी विचारसरणी होती. मानवाने गुण्यागोविंदाने रहावे असे त्याचे मत होते. त्यांनी लिहिलेल्या शेतकऱ्याचा आसुड या पुस्तकातून महाराष्ट्रातील शेतकऱ्याची विदारक दुर्दशा आणि दारीद्रयाची वास्तवता विशद केली आहे. या पुस्तकाद्वारे विशाल दुष्टकोन जोतिराव एक तत्वचिंतक व्यक्तीमत्व होते.

महात्मा फुलेने सामाजिक प्रबोधन करण्यासाठी शेतकऱ्याचा आसुड इ. ग्रंथ लिहून सामाजिक प्रबोधन केले. मुलभूत मानवी हक्काचा आधारावरून विश्वकुटुंब कसे निर्माण होईल व त्याकरिता कशा प्रकारचा वर्तनक्रम व वैचारिक भूमिका स्वीकारली पाहिजे हे जोतीराव फुलेनी आपल्या सार्वजनिक सत्यधर्म संहितेत अने वचनांच्या आधारे मांडली आहे. त्यातील काही महत्वाची वचने, लिहीली. संसाराविषयी फुले यांच्या दृष्टीकोन अर्थातच आशावादी होता. कष्टपूर्वक चालणारा गृहणमातेला ते फार मान देत. कौटुंबिक जीवनाची व साजाची अटी प्रगती परीक्षमाची वाढ होऊनच होणार आहे. कष्टाने जगण्याची ज्यांच्यात धमक नाही असे लोक संन्यासी व शिक्षक होतात. व प्रपंच बरा नाही व्यर्थ असा भ्रम प्रपंचातील लोकांच्या बुद्धीत उत्पन्न करतात असे करण्यात त्यांच्या आळशी धूर्तपणाच असतो असे त्यांचे मत होते.

डॉ. बाबासाहेब अंबेडकर

अमोल रमेश घडगांव
बी.ए. भाग-२

बहुआयामी विद्वान, आधुनिक भारताचे निर्माते, भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार, पहिले कायदेमंत्री व मानवी हक्कांचे कैवारी.

डॉ. भीमीराव रामजी अंबेडकर तथा डॉ. बाबासाहेब अंबेडकर (१४ एप्रिल, १८९१-६ डिसेंबर, १९५६) हे भारतीय न्यायशास्त्रज्ञ, अर्थशास्त्रज्ञ, राजनितीतज्ञ, तत्वज्ञ आणि समाजसुधारक होते. त्यांनी दलित बौद्ध चळवळीला प्रेरणा दिली आणि अस्पृश्य (दलित) लोकांविरुद्ध होणारा सामाजिक भेदभाव नष्ट करण्यासाठी चळवळ उभारली, तसेच महिलांच्या आणि कामगारांच्या हक्कांचे समर्थन केले. ते ब्रिटीश भारताचे मजूरमंत्री, स्वतंत्र भारताचे पहिले कायदामंत्री, भारतीय संविधान शिल्पकार, भारतीय बौद्ध धर्माचे पुनरुजीवक होते. देशाच्या विविध क्षेत्रात दिलेल्या योगदानामुळे त्यांना आधुनिक भारताचे शिल्पकार किंवा 'आधुनिक भारताचे निर्माते' असे म्हणतात.

बाबासाहेब अंबेडकरांच्या वडिलांचे नाव यमजी तर आजोबांचे नाव मालोजीराव सपकाळ होते. मालोजी इंगिलिश राजसत्तेच्या सैन्यात शिपाई म्हणून भरती झाले होते. सैन्यातील नोकरीमुळे मालोजीराव सैनिकी शाळेत शिक्षण घेऊ शकले. त्यांनी रामानंद पंथाची दिक्षा घेतली होती. त्यामुळे मालाजीराव यांच्या घरातील व्यवहारात शुद्ध विचाराला व शुद्ध आचाराला महत्वाचे स्थान होते.

रामजी ज्या पलटनीस होते ती पलटण इ.स. १८८८ मध्ये मध्य प्रदेशातील महू येथे लष्करी तळावर आली होती. येथे सुभेदार रामजीना नॉर्मल स्कुलचे मुख्याध्यापक पद मिळाले होते. या काळात १४ एप्रिल १८९१ रोजी महू (आताचे डॉ. बाबासाहेब अंबेडकर नगर) या लष्करी छवणीत असलेल्या गावी रामजी व भिमाबाईच्या पोटी बाबासाहेब अंबेडकराचा जन्म झाला. भिमराव हे रामजी सपकाळ व आई भिमाबाई यांचे १४ वे व अंतिम अपत्य होते. बाळाचे नाव भिंवा असे ठेवण्यात आले, त्यांची भिमा, भिम व भिमराव ही नावेही

प्रचलित झाली. आंबेडकरांचे कुटुंब हे त्याकाळी अस्पृश्य गणल्या गेलेल्या महार जातीचे व महाराष्ट्रातील रत्नागिरी जिल्ह्याच्या मंडणगड तालुक्यातील आंबडवे या गावचे होते. अस्पृश्य असल्यामुळे त्यांच्यासोबत नेहमी सामाजिक-आर्थिक भेदभाव केला गेला.

आंबेडकर हे परदेशातुन अर्थशास्त्रामधून डॉक्टरेट (पी.एच.डी) पदवी मिळवणारे पहिले भारतीय होते. तसेच ते दक्षिण आशियातून दोनदा डॉक्टरेट (पी.एच.डी.) व (डी.एससी.) पदव्या मिळवणारे पहिले दक्षिण आशियार्द होते. आंबेडकर हे त्यांच्या ह्यातीतील भारतातील सर्वात प्रभाव शाली व सर्वाधिक उच्च विद्याविभूषित व्यक्ती होते. त्यांनी नोव्हेंबर १८९६ ते नोव्हेंबर १९२३ अशा २७ वर्षात मुंबई विद्यापीठ, कोलंबिया विद्यापीठ, लंडन, स्कूल ऑफ इकोनामिक्स आणि ग्रेज इन या शिक्षण संस्थामधून उच्च शिक्षण घेतले. आंबेडकरांनी या दरम्यान बि.ए. दोनदा एम.ए. पी.एच.डी. एम.एस.सी., बार-अंट-लॉ, आणि डी.एस.सी. या पदव्या मिळविल्या. १९५० च्या दशकात त्यांना एलएल डी आणि डी. लिट. या दोन सन्माननीय पदव्या सुद्धा प्रदान करण्यात आल्या.

* शैक्षणिक जागृती :-

आंबेडकरांच्या मते हजारो वर्षापासून शिक्षण नाकारलेल्या कनिष्ठ जातीमध्ये अज्ञान व निरक्षरता होती. त्यामुळे त्यांचे उच्च जाती हलक्या प्रतीचे कामे स्वतः करता. कनिष्ठ जातींकडून सकतीने करून घेणे. आंबेडकरांनी कनिष्ठ जातींना त्यांच्या या दयनिय स्थितीचे कारण शिक्षणाचा अभाव हेच आहे याची जाणिव आंबेडकरांनी करून दिली. कनिष्ठ जातींच्या लोकांनी त्यांच्या मुलींना शाळेत पाठवावे यासाठी आंबेडकरांनी त्यांना प्रोत्साहन दिले. या मुलांना शिष्यवृत्ती शिष्यवृत्ती, गणवेश, भोजन व निवारा अशा सुविधा पुरवण्याचा प्रयत्न केला. त्यांनी आपल्या अनुयायांना'' शिका, संघटित व्हा आणि संघर्ष करा'' असा संदेश दिल.

डॉ. बाबासाहेब अंबेडकर ख्रीमुक्तीचे पक्के समर्थक होते. त्यांच्यावर तथागत गौतम बुद्धाच्या शिकवणुकीचा व महात्मा जोतीबा फुलेच्या कार्याचा प्रभाव होता. बाबासाहेबांच्या मते बुद्ध हेच ख्री स्वातंत्र्याचे आदय पुरस्कर्ते होत.

* अर्थशास्त्रीय कार्य -

बाबासाहेब आंबेडकरांनी अर्थशास्त्रामध्ये अनेक पदव्या प्राप्त केल्या. अर्थशास्त्रात परदेशात डॉक्टरेट पदवी मिळवणारे ते पहिले भारतीय होते. त्यांची अर्थशास्त्राचे प्राध्यापक म्हणूनही शिकवणी केली होती. त्यांनी अर्थशास्त्रावर तीन पुस्तके लिहिली. 'ईस्ट इंडिया कंपनीचे भारतातील प्रशासन आणि अर्थकारण, 'ब्रिटीश भारतातील प्रांतीय आर्थिक उल्कांती आणि 'द प्रॉलम ऑफ रुपी: इट्स ओरीजीन ॲड इट्स सल्युशन' या पुस्तकाचे त्यांचे भारताच्या आर्थिक व्यवस्थेसंबंधी मुलगामी चिंतन अंतर्भुत आहे. १९२१ नंतर आंबेडकरांनी अर्थशास्त्रज्ञ सोडून राजकारण पत्करले.

* वित्त आयोग -

कायदेमंत्री असतांना आंबेडकरांनी इ.स. १९५१ मध्ये तात्काक आधार त्यांच्या इक्होल्युशन ऑफ प्रोब्शेन्शीअल फायन्नस इन ब्रिटीश इंडिया या प्रबंधाचा आधार घेऊन भारतीय वित्त आयोगाची स्थापना केली. याला नंतर वित्ताच्या ऊर्ध्व आणि क्षैतिज संतुलन समस्येच्या समाधानासाठी संविधानाच्या कलम २८० मध्ये घालण्यात आहे.

ब्रिटीश राजवटीतील आणि प्रांतीय सरकारमधील कर निर्धारण आणि कर उत्पन्नाचे वाटप या विषयावर आंबेडकरांनी पीएच.डी. शोधप्रबंध कोलंबिया विद्यापीठात सादर केला होता. त्या प्रबंधांन त्यांनी कर उत्पन्न वाटपात कशी सुधारणा करता येईल त्यावर विचार मांडले होते. त्यांच्या या संशोधनाच्या आधारावरच भारतीय करनिर्धारण आणि कर उत्पादनाचे केंद्र आणि राज्यातील वाटपाचे सुत्र तयार करण्यात आले आहेत. १३ व्या वर्षी त्यांनी खाडिजा बेगमशी लग्न केले. चला आज त्यांच्या जयंतीनिमित्त त्याच्याबद्दल काही खास गोष्टी जाणून घेऊया... आझादने आपल्या कौटुंबिक संस्कृतीनुसार पारंपारिक इस्लामिक शिक्षण घेतले. प्रथम त्याला घरी शिकवले गेले आणि नंतर वडिलांनी शिकविले. मग त्यांच्यासाठी शिक्षक नेमण्यात आले. आझाद हा धार्मिक कुटुंबातील होता म्हणून सुरुवातीला त्याने फक्त इस्लामिक विषयांचा अभ्यास केला. उर्दू, हिंदी, पर्शियन, बंगाली, अरबी आणि इंग्रजी अशा बच्याच भाषांवर त्याने आपली मजबूत खेळी केली. त्यांनी पाश्चात्य तत्वज्ञान, इतिहास आणि समकालीन राजकारणाचा अभ्यास केला. त्यांनी अफगाणिस्तान, इराक, इजिस, सीरिया आणि तुर्की यासारख्या देशांचा प्रवास केला. अभ्यासाच्या दिवसांत तो एक अतिशय हुशार आणि प्रबळ विद्यार्थी होता. विद्यार्थ्यांच्या जीवनातच त्यांनी स्वतःचे ग्रंथालय सुरु केले, बहस करणारा समाज उघडला आणि विद्यार्थ्यांना त्यांचे वय दोनदा शिकवले. वयाच्या १६ व्या वर्षी त्यांनी सर्व पारंपारिक विषयांचे शिक्षण पूर्ण केले. मौलाना आझाद यांनी उर्दू, पर्शियन, हिंदी, अरबी आणि इंग्रजी भाषांवर प्रभुत्व मिळवले होते. सोळा वर्षांत यांनी त्याने सहसा २५ वर्षांत घेतले जाणारे सर्व शिक्षण प्राप्त केले

माझी आवडती व्यक्ती

सईद तौसीफ सईद अनिस
बी.ए. भाग-२

मौलाना आझाद यांचा जन्म ११ नोव्हेंबर १८८८ रोजी मक्का, सौदी अरेबिया येथे झाला. त्याचे खरे नाव अबुल कलाम गुलाम मोहिउद्दीन अहमद होते परंतु ते मौलाना आझाद म्हणून ओळखले जाऊ लागले. स्वातंत्र्यलढ्यात मौलाना आझाद हे महत्वाचे नेते होते. तो एक नेता तसेच एक पत्रकार आणि लेखक होता. त्यांच्या वडिलांचे नाव मौलाना सय्यद मोहम्मद खैरुद्दीन बिन अहमद अलुसैनी होते. त्याचे वडील एक अभ्यासक होते ज्यांनी १२ पुस्तके लिहिली आणि शेकडो शिष्य होते. असे म्हणतात की ते इमाम हुसेन यांचे वंशज होते. त्याच्या आईचे नाव शेख आलिया बिंते मोहम्मद होते जी शेख मोहम्मद बिन जाहर अहवात्र यांची मुलगी होती. सन १८९० मध्ये त्यांचे कुटुंब मक्काहून कलकत्ता येथे गेले. वयाच्या १३ व्या वर्षी त्यांनी खाडिजा बेगमशी लग्न केले. चला आज त्यांच्या जयंतीनिमित्त त्याच्याबद्दल काही खास गोष्टी जाणून घेऊया... आझादने आपल्या कौटुंबिक संस्कृतीनुसार पारंपारिक इस्लामिक शिक्षण घेतले. प्रथम त्याला घरी शिकवले गेले आणि नंतर वडिलांनी शिकविले. मग त्यांच्यासाठी शिक्षक नेमण्यात आले. आझाद हा धार्मिक कुटुंबातील होता म्हणून सुरुवातीला त्याने फक्त इस्लामिक विषयांचा अभ्यास केला. उर्दू, हिंदी, पर्शियन, बंगाली, अरबी आणि इंग्रजी अशा बच्याच भाषांवर त्याने आपली मजबूत खेळी केली. त्यांनी पाश्चात्य तत्वज्ञान, इतिहास आणि समकालीन राजकारणाचा अभ्यास केला. त्यांनी अफगाणिस्तान, इराक, इजिस, सीरिया आणि तुर्की यासारख्या देशांचा प्रवास केला. अभ्यासाच्या दिवसांत तो एक अतिशय हुशार आणि प्रबळ विद्यार्थी होता. विद्यार्थ्यांच्या जीवनातच त्यांनी स्वतःचे ग्रंथालय सुरु केले, बहस करणारा समाज उघडला आणि विद्यार्थ्यांना त्यांचे वय दोनदा शिकवले. वयाच्या १६ व्या वर्षी त्यांनी सर्व पारंपारिक विषयांचे शिक्षण पूर्ण केले. मौलाना आझाद यांनी उर्दू, पर्शियन, हिंदी, अरबी आणि इंग्रजी भाषांवर प्रभुत्व मिळवले होते. सोळा वर्षांत यांनी त्याने सहसा २५ वर्षांत घेतले जाणारे सर्व शिक्षण प्राप्त केले

होते तर अशा या राष्ट्रीय शिक्षण दिनादिवशी मौलाना आझाद यांनी देशाबरोबरच शिक्षण जगासाठी दिलेले अमूल्य योगदान आठवले जाते. हा दिवस भारतामधील शिक्षण क्षेत्रासाठी अतिशय महत्वाचा आहे. म्हणूनच मौलाना आझाद प्रदेश उर्दू परिधिन, हिंदी, अरबी आणि इंग्लिश भाषा प्रभुत्वान हल्ली. सोळा वर्षातील उत्तर सहसा २५ वर्षाच्या सर्व शिक्षकांना प्राप्त झाले. पण या राष्ट्रीय शिक्षण दिनादिवशी मौलाना जगाच्या शिक्षणाविषयी चर्चा करा. हा दिवस अत्यंत कलेश करणाऱ्या संशोधनासाठी आहे.

ओळकंद्र ग्रंथालयाची

प्रा. अतुल दिनकरराव विखे
ग्रंथपाल

अभ्यास करीत असताना विद्यार्थ्यांना अनेक अडचणींना सामोरे जावे लागते. या अडचणींचे निरसन करण्यासाठी शिक्षक वेळोवेळी मार्गदर्शन करीत असतात. परंतु तरीही काही भाग समजणे कठीण जाते. अशा वेळी ग्रंथालयात जाऊन व समजलेल्या विषयाबद्दल माहिती मिळविता येते.

ग्रंथालय हे असे ठिकाण आहे की जेथे जगातील सर्व विषयांचे ज्ञान ग्रंथ व ग्रंथेतर साहित्याच्या रूपाने वाचकांना ज्ञान, माहिती, शिक्षण, संशोधन आणि मनोरंजन अशा विविध कारणासाठी ग्रंथालय सेवकांकडून अगदी कमी वेळात उपलब्ध करून दिले जाते.

म्हणजेच, ग्रंथ, वाचक आणि ग्रंथालय सेवक ही त्रिमूर्ती केंद्रस्थानी असलेली संस्था किंवा ठिकाण म्हणजे ग्रंथालय होय, असे म्हणता येईल.

ग्रंथालयातील वाचनसाहित्य अनेक प्रकारचे असते. सर्वच वाचनसाहित्य सर्वच ग्रंथालयांना खरेदी करणे शक्य नसते. प्रत्येक ग्रंथालय त्यांच्या वाचकांच्या प्रकारानुसार व गरजानुसार वाचनसाहित्य संकलित करीत असतात. म्हणजेच प्रत्येक ग्रंथालयातील वाचनसाहित्य संग्रह हा वेगवेगळा असतो. कोणत्या ग्रंथालयाकडे कोणत्या प्रकारचा वाचनसाहित्य संग्रह असतो हे माहित झाले तर आपल्या गरजेनुसार योग्य त्या ग्रंथालयाकडे जाणे शक्य होते.

वाचकांच्या गरजानुसार ग्रंथालयांचे प्रामुख्याने तीन प्रकार पडतात.

1. सार्वजनिक ग्रंथालय
2. शैक्षणिक ग्रंथालय
3. विशेष ग्रंथालय

1. सार्वजनिक ग्रंथालय : समाजाने समाजासाठी निर्माण केलेले ग्रंथालय म्हणजे सार्वजनिक ग्रंथालय होय. अशा ग्रंथालयात समाजातील सर्व थरातील लोकांना त्यांच्या गरजेनुसार ज्ञान, माहिती, शिक्षण व मनोरंजनासाठी विविध प्रकारचे वाचनसाहित्य उपलब्ध करून दिले जाते. ही ग्रंथालये गाव, तालुका, जिल्हा, राज्य व देश पातळीवर कार्यरत

असतात. विविध प्रकारच्या सामाजिक व सांस्कृतिक उपक्रमांद्वारे लोकशिक्षणाचे अत्यंत महत्वाचे कार्य त्यांच्याद्वारे पार पाडले जाते.

२. शैक्षणिक ग्रंथालये :- आपल्या देशात अस्तित्वात असलेल्या शिक्षण पद्धतीमध्ये प्राथमिक शाळेत दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणापासून तर विद्यापीठांमध्ये दिल्या जाणाऱ्या उच्च शिक्षणापर्यंत विविध स्तर आहेत. ह्या विविध स्तरावरुन दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणाचा उद्देश आधुनिक जगातील ज्ञान, विज्ञान आणि तंत्रज्ञान या क्षेत्रांशी संबंधीत माहिती देऊन आधुनिक भारतीय नागरिक निर्माण करणे व नागरिकांमध्ये देशाच्या प्राचीन संस्कृतीची जाणीव निर्माण करणे हा आहे. हा उद्देश साध्य करण्यासाठी आपल्या देशाच्या शिक्षणप्रणालीमध्ये ग्रंथालयांना महत्वाचे स्थान देण्यात आले आहे. त्यामुळे विविध शैक्षणिक स्तरांवर म्हणजेच शालेय, महाविद्यालयीन व विद्यापीठीय स्तरांवर जी ग्रंथालये स्थापन करण्यात आलीत त्यांना शैक्षणिक ग्रंथालये असे म्हणतात.

३. विशेष ग्रंथालये : आधुनिक जगात झालेल्या विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे व्यापार, उद्योगांदे, संशोधन आणि विकास या क्षेत्रात क्रांतिकारक बदल झाले आहेत. विविध प्रकारच्या संस्था व संघटनांची निर्मिती झाली आहे. या सर्व ठिकाणी चालणारे कार्य चांगल्या रितीने चालावे म्हणून त्यांना नव्या व अद्यावत माहितीची सतत गरज भासत असते. अशा माहितीच्या आधारेच या संस्थांचा पर्यायाने समाजाचा सर्वांगीण विकास होत असतो. अशा ह्या संस्थांच्या माहितीविषयक गरजांच्या पूर्तीकरीता कृषी, वैद्यकशास्त्र, पर्यावरण, औद्योगिक अशा विविध क्षेत्रांत अद्यावत स्वरूपाची ग्रंथालये स्थापन करण्यात आली आहेत. या ग्रंथालयांना विशेष ग्रंथालये असे म्हणतात.

डॉ. एच. एन. सिन्हा महाविद्यालयाचे ग्रंथालय :

शैक्षणिक ग्रंथालय या प्रकारामधील महाविद्यालयीन ग्रंथालय या उपप्रकारामध्ये हे ग्रंथालय समाविष्ट होते. या महाविद्यालयामध्ये कनिष्ठ, वरिष्ठ व किमान कौशल्यावर आधारित अभ्यासक्रमातील विद्यार्थी शिक्षण घेतात. त्यामुळे या महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थी, शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी हे सर्व या ग्रंथालयाचे वाचक गणल्या जातात. या सर्व वाचकांच्या शिक्षणविषयक व इतर माहितीविषयक गरजांची पुर्ती करण्यासाठी या ग्रंथालयात १८००० हून अधिक ग्रंथ, संदर्भ ग्रंथ, नियतकालिके, नकाशे व इतर वाचनसाहित्य

संकलित केलेले आहे.

ग्रंथालयातील विविध विभाग :

ग्रंथालयीन कामकाज सुरळीत चालण्याच्या दृष्टीने ग्रंथालयात विविध विभाग कार्यरत आहेत.

१. ग्रंथ देवघेव विभाग : महाविद्यालयाच्या वाचकांना ग्रंथांची देवाण घेवाण करण्याकरिता स्वतंत्र असा देवघेव विभाग आहे. या विभागामधून वाचक त्यांना हवा असलेला ग्रंथ घेऊन घरी नेऊ शकतात व अभ्यासल्यानंतर परत करू शकतात.

२. संदर्भ ग्रंथ विभाग : या विभागात शब्दकोश, ज्ञानकोश, वाषिके, नकाशासंग्रह, कात्रणसंग्रह इत्यादी प्रकारच्या ग्रंथांचा संग्रह केलेला आहे. या ग्रंथांचा उपयोग विशिष्ट माहितीच्या शोधासाठी किंवा संदर्भासाठी केला जातो, म्हणून त्यांना संदर्भ ग्रंथ असे म्हणतात. हे ग्रंथ आरंभापासून शेवटच्या पानापर्यंत वाचले जात नाहीत. त्यामुळे त्यांचा उपयोग फक्त ग्रंथालयात बसूनच करावा लागतो.

३. नियतकालिक विभाग : ग्रंथालयात घेतल्या जाणाऱ्या विविध प्रकारच्या वाचनसाहित्यापैकी नियतकालिक हे महत्वाचे वाचनसाहित्य या विभागात संग्रहित केलेले आहे. यामध्ये सातत्याने विविध विषयांवरील नवनवीन माहिती प्रकाशित होत असल्याने हे अत्यंत उपयुक्त असे वाचनसाहित्य आहे.

४. ग्रंथोपार्जन विभाग : वाचकांच्या विविध प्रकारच्या गरजा लक्षात घेऊन ग्रंथ, संदर्भ ग्रंथ, नियतकालिके व इतर वाचनसाहित्य खरेदी करण्याचे कार्य या विभागात करण्यात येते.

५. ग्रंथोपस्कार विभाग : ग्रंथालयात खरेदी केलेल्या किंवा देणगी स्वरूपात प्राप्त झालेल्या ग्रंथांची ग्रंथ नोंदवहीमध्ये नोंद करणे, वर्गांक देणे, ग्रंथालयाचा स्टॅम्प मारणे इत्यादी प्रक्रिया करण्याचे कार्य या विभागात करण्यात येतात. ग्रंथालयाला संगणकीकृत करण्यासाठी या विभागात सोल सॉफ्टवेअरचा वापर ग्रंथांची माहिती संग्रहित करून ठेवण्यासाठी करण्यात येते.

६. ग्रंथ संग्रह विभाग : ग्रंथोपस्कार पूर्ण झालेल्या ग्रंथांना त्यांच्या विषयवस्तू नुसार ग्रंथ दालनामध्ये संग्रहित करून ठेवण्यात येते.

७. स्पर्धा परिक्षा मार्गदर्शन केंद्र :- ग्रंथालयात विविध स्पर्धा परिक्षांकरीता उपयुक्त असणारे ग्रंथ, संदर्भ ग्रंथ, नियतकालिके, विविध विषयांवरील वर्तमानपत्रांचे कात्रण प्रकल्प

इत्यादी साहित्य उपलब्ध करून देण्यात आलेले आहेत. विद्यार्थ्यांना अभ्यासाच्या ग्रंथांशिवाय ग्रंथालयातच बसून वाचनाकरिता हे वाचन साहित्य उपलब्ध करून देण्यात येते.

८. स्पर्धा परीक्षा अभ्यासिका : एम.पी. एस.सी. यु.पी.एस.सी. सारख्या महत्वपूर्ण स्पर्धा परिक्षांच्या अभ्यासाकरिता स्वतंत्र अभ्यासाकरीता स्वतंत्र अभ्यासिका निर्माण करण्यात आली आहे. या ठिकाणी दिवसभर बसून विद्यार्थी अभ्यास करू शकतात.

९. वाचन कक्ष : महाविद्यालयामध्ये वाचकांची सोय साधण्यासाठी विविध वाचन कक्षांची निर्मिती करण्यात आलेली आहे. यामध्ये विद्यार्थी व विद्यार्थीनीकरीता स्वतंत्र वाचन कक्षांची सोय करण्यात आलेली आहे. तसेच शिक्षाकांकरिता सुद्धा स्वतंत्र वाचन कक्ष व वर्तमानपत्रे वाचनाकरीता स्वतंत्र स्टॅण्डस ची व्यवस्था करण्यात आलेली आहे.

१०. दर्पण भित्तीपत्रिका : महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांमधील विविध साहित्यिक कलागुणांना वाव देण्याकरिता म्हणून ग्रंथालयामध्ये ‘दर्पण’ या नावाने भित्तीपत्रिका सुरु करण्यात आली आहे. या मध्ये विद्यार्थ्यांच्या स्वरचीत कविता, चारोळ्या, चित्रे, व्यंगचित्रे, सुविचार इत्यादी साहित्य प्रकाशित करण्यात येते.

११. रिप्रोग्राफी विभाग : या विभागात मुद्रित ग्रंथ संग्रहाशिवाय इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात उपलब्ध असलेल्या वाचनसाहित्याचा उपयोग करण्यासाठी दोन संगणक संचांची सोय करण्यात आलेली आहे. अशा स्वरूपाचे वाचनसाहित्य शोधण्याकरिता महाविद्यालय ग्रंथालयाने एन-लिस्ट कन्सोशियाची व्यवस्था केलेली आहे. त्यामुळे लाखो ई-बुक्स व हजारो ई-जर्नल्स ग्रंथालयात सहज उपलब्ध झाले आहेत.

१२. ग्रंथपाल कक्ष : ग्रंथालयातील प्रशासकीय कार्य व ग्रंथालय व्यवस्थापन सुव्यवस्थित पणे करण्यासाठी स्वतंत्र ग्रंथपाल कक्षाची निर्मिती करण्यात आलेली आहे.

ज्ञानार्जनाकरिता व विविध प्रकारच्या माहितीची भूक भागविण्याकरिता महाविद्यालयाचे ग्रंथालय समृद्ध आहे. अशा या ज्ञान स्रोत केंद्राचा महाविद्यालयाच्या वाचकांनी भरपूर उपयोग घेतल्यास त्यांना आपल्या जीवनाचे ध्येय गाठण्यासाठी निश्चितच फायदा होईल.

भारतीय राज्यघटना व महिला सक्षमीकरण

डॉ. दिपाली श्रीराम घोगरे
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख

भारतातच नव्हे तर जगातील अनेक देशांमध्ये महिला ही बराच काळ दुय्यम राहीली. भारतात महिलांचे कार्यक्षेत्र ‘चुल आणि मूल’ सांभाळणे एवढेच आहे अशी समाजधारणा होती. स्वातंत्रपुरुष काळात अनेक समाजसुधारकांनी महिलांचे ‘चुल आणि मूल’ च्या चाकोरीबाहेर काढण्यासाठी तसेच त्यांच्याशी वरील जाचक रुढी-परंपरांची बंधने तोडण्यासाठी प्रयत्न केले. त्यामध्ये राजाराम मोहन राय, महात्मा ज्योतीबा फुले, सावित्रीबाई फुले, पंडीत धोंडो केशव कर्वे अशा अनेक समाजसुधारकांची नावे अगत्याने घ्यावे लागतील. महात्मा गांधीनी आपल्या स्वातंत्र्य चळवळीत महिलांना सहभागी करून घेतले. त्यांची चळवळ अहिंसात्मक मार्गावर आधारीत असल्याने यामध्ये अनेक महिलांनी सहभाग घेतला. स्वातंत्रपुरुष काहात समाजसुधारकांनी महिलांच्या उथ्थानासाठी केलेले प्रयत्न हीच महिला सक्षमीकरणाची नांदी होती असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही. स्वातंत्र्योत्तर काळात महिलांना सक्षम करण्यासाठी विशेष प्रयत्न केले गेले. विशेषत: भारतीय राज्यघटनेत महिलांची स्थिती सुधारेल अशा अनेक तरतुदी करण्यात आल्या आहेत.

भारतीय राज्यघटना व महिला सक्षमीकरण :

स्वातंत्र्योत्तर काळात महिलांना सक्षम करण्यासाठी राज्यघटनेच्या माध्यमातून अनेक पाऊले उचलली गेली. महिलांना मुलभुत अधिकार कोणताही भैदभाव न करता देण्यात आले आहेत. तसेच मार्गदर्शक तत्वांमध्ये देखील महिलांसाठी अनेक तरतुदी करण्यात आल्या आहेत. सर्वात महत्वाचे म्हणजे सार्वत्रिक प्रौढ मताधिकारांचे तत्व स्विकारून महिलांनी मतदानाचा हक्क व राजकारणात सहभागी होण्याचा हक्क समप्रमाणात उल्पब्ध करून देण्यात आला आहे. त्यात आणखी भर म्हणजे ७३ व्या घटनादुरुस्तीने महिलांना स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये ३३ टक्के आरक्षणाची चळवळ अधिक प्रबल करण्यात आली. आता तर अनेक राज्यांनी पंचायत राजमध्ये

महिलांना ५० टक्के आरक्षणाची तरतुद केली आहे.

राज्यघटनेतील मूलभूत अधिकार व महिला सक्षमीकरण :

भारतीय राज्यघटनेच्या तिसऱ्या भागात कलम १२ ते ३५ मध्ये मुलभूत अधिकारांचे वर्णन केले आहे. हे मुलभूत अधिकार भारतातील सर्व नागरीकांसाठी असल्याने पुरुषांच्या बरोबरीनेच महिलांनाही हे अधिकार राज्यघटनेने बहाल केले आहेत. समतेच्या अधिकारातील तरतुदीनुसार कुठल्याही आधारावर भेदभाव न करता सर्व नागरीकांना कायद्यासमोर समान मानले जाईल. अर्थात कायद्यामुळे समतेचे तत्व स्विकारण्यात आले. असे असेहे तरी भारतीय समाजव्यवस्थेतील विषमता दूर करण्यासाठी मागासवर्ग व महिलांना विशेष सवलत दिल्यास तो भेदभाव न करता सर्व नागरीकांना कायद्यासमोर समान मानले जाईल. अर्थात कायद्यापुढे समतेचे तत्व स्विकारण्यात आले. असे असेहे तरी भारतीय समाजव्यवस्थेतील विषमता दूर करण्यासाठी मागासवर्ग व महिलांना विशेष सवलत दिल्यास तो भेदभाव मानला जाणार नाही. हा अशाय या अधिकारातून स्पष्ट करण्यात आला आहे. समतेच्या अधिकाराने स्त्री-पुरुष भेदभावास बंधी करून प्रत्येकाला कामाची व विकासाची समान संधी देण्याची तरतुद केली आहे. स्वातंत्र्याच्या अधिकारातही भाषण करण्याचे स्वातंत्र्य, शांततापूर्वक निःशक्ति सभा घेण्याचे स्वातंत्र्य, संस्था किंवा संघटना स्थापण्याचे स्वातंत्र्य, संचार स्वातंत्र्य, वास्तव्याचे स्वातंत्र्य व व्यवसाय करण्याचे स्वातंत्र्य ही सर्व स्वातंत्र्ये पुरुषांप्रमाणेच महिलांनाही आहेत. वरील सहा स्वातंत्र्यामुळे स्वातंत्र्योत्तर काळात महिला सबळ होण्यास मदत झाली असून 'चुल आणि मुल या कार्यक्षेत्राच्या पलीकडे जावुन ती समाजकारण, राजकारण, उद्योग व्यवसाय आणि नोकरीच्या क्षेत्रात सक्षमतेने आपला ठसा उमटवीत आहे.

शोषता विरुद्धचा अधिकार भारतीय राज्यघटनेने सर्व नागरीकांना प्राप्त करून दिला आहे. या अधिकाराचाही स्त्री जातीला फार मोठा फायदा झाला आहे. समाजातील सशक्त घटक दूर्बल घटकाचे शोषण करण्याची शक्यता असते. अशा शोषणाविरुद्ध शोषित व्यक्तीला न्यास देण्यासाठी हा अधिकार महत्वाचा ठरला. भारतात अनेक वर्ष स्त्रीला दूर्बल व दुय्यम मानून तिचे जे शोषण होत होते, त्याविरुद्ध आवाज उठविण्याचे बळ स्त्रिला या अधिकाराने दिले आहे. या

अधिकारामुळे देवदासी पृथक्ती तसेच सक्तीने वेश्याव्यवसाय करण्यास भाग पाडणे, या पृथक्तीवर बंधने आली आहेत. धार्मिक स्वातंत्र्याचा अधिकारही स्त्रीला स्वतःच्या इच्छेने कोणत्याही धर्माचा आचार प्रचार व प्रसार करण्याच मोकळीक देत असल्याने ती स्वःइच्छेने आध्यात्मिक प्रतिष्ठा जपू शकते. शैक्षणिक व सांस्कृतिक अधिकारामुळेही महिला सक्षमीकरणास मोठा हातभार लावलेला दिसून येतो. या अधिकारामुळे सर्व जाती धर्मातील महिलांना शिक्षण घेण्याचा अधिकार प्राप्त झाला आहे. संविधानतात्मक, उपाययोजनांच्या अधिकारामुळे भारताचा नागरीक असलेली प्रत्येक महिला आपल्यावर झालेला अन्यायाविरुद्ध न्यायालयात दाद मागू शकते आणि सन्मानाचे व प्रतिष्ठेचे जीवन जगू शकते.

मार्गदर्शक तत्वे व महिला सक्षमीकरण :

भारतीय राज्यघटनेच्या चौथ्या भागात कलम ३६ ते ५१ मध्ये राज्याच्या धोरणाच्या मार्गदर्शक तत्वांचा समावेश केला आहे. संविधानातुन काय साध्य करायचे आहे हे उद्दीष्टांच्या स्वरूपात उद्देशपत्रिकेत नमूद करण्यात आले. ही उद्दीष्ट्ये साध्य करण्यासाठी राज्यकर्त्यांनी कशाप्रकारे धोरणे ठरवावी व कशाप्रकारे राज्य कारभार करावा हे सांगण्याकरीता संविधानकारांनी काही मार्गदर्शक तत्वे निश्चित केली आहेत. राज्यकर्त्यांचे धोरणे ठरवावी व कशाप्रकारे राज्य कारभार करावा हे सांगण्याकरीता संविधानकारांनी काही मार्गदर्शक तत्वे राज्यकर्त्यांना मार्गदर्शन करतात. या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये काही तत्वे महिलांना सक्षम करण्यासाठी मार्गदर्शन करणारी आहेत. जसे की सर्व स्त्री-पुरुषांना समान कामासाठी समान वेतन प्राप्त होईल अशी व्यवस्था करावी. या मार्गदर्शक तत्वाने पुरुषांप्रमाणेच महिलांना समान दर्जा दिला आहे. त्यामुळे पारंपारीक समाजात स्त्रीला दुय्यम मानुन तिच्या कामासही दुय्यम म्हणण्याची प्रवृत्ती या मार्गदर्शक तत्वांच्या अंमलबजावणीमुळे नष्ट झाली आहे. दुसरे म्हणजे मार्गदर्शक तत्वांमध्ये १४ वर्षांपर्यंतच्या सर्व मुला-मुर्लींना मोफत व सक्तीचे शिक्षण देण्याची व्यवस्था शासनाने करावी असे नमूद केल्यामुळे पुरुषांबरोबरच महिलांच्या साक्षरतेच्या प्रमाणात मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली आहे. विशेषत: या मार्गदर्शक तत्वाला अनुसरून शिक्षणाचा अधिकार मुलभूत अधिकारात

समाविष्ट करण्यात आला आहे. त्यामुळे ही महिलांचे साक्षरतेचे प्रमाण वाढत आहे. भारतातील साक्षरतेचे प्रमाणे वाढविण्याकरीता स्वातंत्र्योत्तर काळात अनेक प्रयत्न करण्यात आले आणि आजही करण्यात येत आहेत. या प्रयत्नांमध्ये मुलांबोरोबरच मूर्लीच्या साक्षरतेचे प्रमाण वाढावे म्हणून विशेष प्रयत्न होतांना दिसतात जसे की, मुर्लींना मोफत बसेच पास, मोफत वसतीगृहे इ. त्यामुळे महिलांच्या साक्षरतेचा आलेख निश्चितच वाढत आहे. साक्षरतेमुळे महिलांच्या बुद्धीमतेचा विकास होत आहेच शिवाय त्यांना त्यांच्या अधिकारांचीही जाणीव आहे. शिक्षणामुळे महिलांना स्वतःच्या कुवतीची जाणीव होवून त्या प्रत्येक क्षेत्रात सक्षमतेने पुढे येत आहेत आणि यशस्वीपणे आपले काम करीत आहेत.

आरक्षण धोरण व महिला सक्षमीकरण :

राजकीय स्वरूपाच्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये सत्तेचे विकेंद्रीकरण करण्यासाठी पंचायत राज्यव्यवस्था स्थापन करण्याचे धोरण ठरविण्यात आले आहे. त्यानुसार भारतीय राज्यघटनेच्या ७३ व्या घटना दुरुस्तीनुसार देशात पंचायत राज्यव्यवस्था ही संकल्पना कार्यान्वित केल्या गेली. या घटना दुरुस्तीमुळे महिलांना जिल्हा परिषदा, पंचायत समिती व ग्रामपंचायतीमध्ये ३३ टक्के आरक्षण मिळाले. या घटना दुरुस्तीची सर्वात प्रथम अंमलबजावणी महाराष्ट्र शासनाने सुरु केली. याचा आधारावर केंद्रीय संसदेमध्ये व राज्य विधीमंडळामध्ये महिलांना ३३ टक्के आरक्षण मिळावे यासाठी विधेयक तयार केले होते, मात्र अनेक राजकीय पक्षांचा या विधेयकाला विरोध होता. अलिकडच्या काळात अनेक राज्य सरकारनी आपल्या राज्यात पंचायत स्तरावर महिलांना ५० टक्के आरक्षण दिले आहे. त्यामध्ये आसाम, आंध्रप्रदेश, बिहार, छत्तीसगड, गुजरात, हिमाचल प्रदेश, झारखण्ड, केरळ, कर्नाटक, मध्यप्रदेश, महाराष्ट्र, ओडीसा, राजस्थान, सिक्किम, पश्चिम बंगाल या राज्यांचा समावेश आहे. महिला आरक्षण धोरणांच्या वरील तरतुदीमध्ये महिला सक्षमीकरणात निश्चितीच भर पडत आहे. पुरुष प्रधान संस्कृतीत कुवत आणि क्षमता असूनही अनेक महिला घराबाहेर पद्धू शकत नव्हत्या त्यांना या तरतुदींनी स्वतःला सिध्द करून दाखविण्यासाठी दालने उघडी करून दिली आहेत असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही. पंचायतराज मधील महिला आरक्षण धोरणामुळे महिला

समाजकारण व रजकारणात पुढे आल्या आणि वेगवेगळ्या क्षेत्रांमध्ये त्यांनी वेगवेगळी कार्ये पार पाडली आहेत. उदा. दारुबंदी, हुंडाबंदी, महिला अत्याचाराविरुद्ध बंड, महिला सक्षमीकरण त्याचप्रकारे सामाजिक स्तरावर वेगवेगळ्या प्रकारच्या संस्था, संघटना, परिषदा व शिबिर या माध्यमातून व स्त्री जनजागृती करण्याचे महान कार्यही महिलाच करीत आहेत.

अशाप्रकारे मूलभूत हक्क व मार्गदर्शक तत्वांचा माध्यमातून महिलांना सक्षमक करण्यासाठी अनेक तरतुदी करण्यात आल्या आहेत. सर्वात महत्वाचे म्हणजे सार्वत्रिक प्रौढमताधिकाराचे तत्व स्थिकारुन महिलांनाही मतदानाचा हक्क व राजकारणात सहभागी होण्याचा हक्क समप्रमाणात प्राप्त झाला आहे. वरील सर्व तरतुदींना व्यावहारीक आधार देण्यासाठी पं. नेहरूच्या पहिल्याच सरकारने महिलांसाठी अनेक कायदे केले. त्यात विशेष महत्वाचे म्हणजे विशेष विवाह कायदा १९५४, हिंदू विवाह कायदा १९५५, हिंदू दत्तक कायदा १९५६, स्त्रीची अनैतिक व्यापारबंदी १९५६, हुंडा बंदी कायदा १९६१ हे कायदे आहेत. त्याचबरोबर महिल उन्नतीसाठी अनेक स्त्रिचळवळी सुद्धा निर्माण झाल्यात व त्यांनी भारतीय स्त्रीला 'चुल आणि मूळ' या चौकटीच्या बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला. आज अनेक महिला महत्वपूर्ण पदावर कार्यरत आहेत. किरण बेदी (प्रशासक), किरण मुजूमदार (उद्योजक), मेधा पाटकर (सामाजिक कार्यकर्त्या), सुनिता नारायण (पर्यावरण तज्ज्ञ) ही यादी न संपणारी आहे शिवाय राजकारणातही महिलांचा सहभाग वाढत आहे अनेक राज्यात महिला मुख्यमंत्री राहील्या आहेत. तामीळनाडुमध्ये जयललीता, उत्तरप्रदेश मध्ये मायावती, राजस्थानमध्ये वसूंधरा राजे, पं. बंगाल मध्ये ममता बँर्जी, दिल्लीमध्ये शिला दिक्षित इ.

महिलांचा मतदान करण्याच्या प्रमाणाचा आलेखही वाढता आहे. १९९१ मध्ये स्त्रीयांच्या मतदानाचे प्रमाण ५१.४ टक्के होते. सन १९९९ च्या निवडणूकात ५७.९ टक्के पर्यंत पोहचले. पंचायत राज व्यवस्थेतील महिला आरक्षण धोरणामुळे स्थानिक पातळीवरील महिलांच्या दर्जातीही सुधारणा होत आहे. ग्रामीण भागातील अनेक महिला ग्राम पंचायत, पंचायत समिती व जिल्हा परिषद सदस्या बनल्या आहेत. अनेक

महिला सरपंच व सभापती बनल्या आहेत. त्यामुळे महिलांना ग्रामविकास करण्याची व सोबतच नेतृत्व करण्याची संधीसुद्धा मिळाली आहे. प्रतिनिधीत्वाची हमी मिळाल्याने महिलांचे राजकीय सामाजिकरण होण्यास सुरुवात झाली आहे. राजकीय सामाजिकरण शिक्षणाचा वाढता प्रसार आणि मुलभूत हक्कांची हमी यामुळे महिला सबलीकरणाचा मार्ग मोकळा झाला आहे. साक्षरता प्रसार व पंचायतराज मधील आरक्षणामुळे महिलांचा राजकारण व समाजकारणातील सहभागीता वाढत आहे. दारुबंदी, हुंडाबंदी, जाचक रुढी परंपराविरुद्धचा लढा अशा अनेक बाबींनी त्यातुन जन्म घेतला आहे. राजकारण व समाजकारणातील महिलांची सहभागीता भारताच्या सामाजिक व राजकीय आधुनिकरणाचा एक भाग आहे.

"समाजाता विटाळा असून
शेणाचा मारा सोसणारी
शाळेती पायरी घडून कायमवी
दार उघडी करणारी मुलीत
शिक्षणाच वीज शेवून १ती
अभ्यासाता धडा गिरविणारी
फ्रांटीज्योती सावित्री!"

डॉ. बाबाकाहे अंबेडकरांचे लोककाही विषयक विचार आणि वर्तमानकालीन कमर्पकता

राज नरेंद्र नंदागवळी
बी.कॉम. भाग-२

१५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारत देश स्वतंत्र झाला आणि १६ ऑगस्ट १९४७ रोजी आझाद मैदान वरती अण्णाभाऊ साठे येऊन उभे राहतात आणि म्हणतात की ये आझादी झुठी है कि जनता भुकी है गेल्या सात दशकांनंतर सुद्धा आज देशांमध्ये असणारे अन्न वस्त्र निवारा आरोग्य आणि शिक्षण या सुख सुविधांचे प्रश्न सुटले नाही याची जर पाहणी केली तर याचे मुद्दे हे आमच्या देशांमध्ये असणाऱ्या संविधानामध्ये आणि संविधानाने घालून दिलेल्या संसदीय लोकशाहीमध्ये आहे आणि म्हणूनच आज यानिमित्ताने देशांमध्ये असणाऱ्या नागरिकांना संविधानाविषयी आणि संविधानाच्या संसदीय लोकशाही विषयी माहिती विषयक लेख लिहिण्याचा प्रयत्न करीत आहे. लोकशाही म्हणजे काय? याचा विचार करायला लागतो तेव्हा अगोदर आपल्या देशाची आजची परिस्थिती मात्र कशी आहे यावर विचार चिंतन करणे अत्यंत महत्वाचा आहे. कारण आज देशांमध्ये सगळीकडे अराजकता माजत आहे आणि त्यामध्ये स्वातंत्र्य समता बंधुता धर्मनिरपेक्षता आणि सामाजिक न्याय अशा मूल्यांची रुजवण या समाजामध्ये करणं अत्यंत गरजेचं होतं ते आज होताना दिसत नाही. कारण आज काय झालेला आहे तर माणूस पूर्णअंशाने नासूर होऊ सळू घातलेल्या या अर्थव्यवस्थेच्या उत्साहात, माणसाची भूक, प्रेम, मैत्री, स्वप्न, जोपासणाऱ्या या धकाधकीच्या जीवनामध्ये मित्रहो, आता प्रबोधनाचे दाणे टाकणारे हात कापून टाकला जाऊ लागले आहेत आणि मग चौकाचौकात पेरले जातात. गुप्त सीसीटीव्ह कॅमेरे, विचारापासून इंटरनेट पर्यंत लावले जातात पहरे, सत्तेविरुद्ध बोलणे, चालणे, लिहिणे याविरुद्ध लावली जाते. घोषित अघोषित बंदी, राष्ट्रवादाचा फाजीलपणा चढवत राहतो धुंदी, पोलीस आणि लष्कर करत राहतात गावगुंडी, प्रश्न विचारल्यावर तुटून पडतात. झुंडी, प्रश्न विचाराल तर देशद्रोही ठराल, आडवे याल तर मारले

जाल, का हेच आहे इथल्या धर्मनिरपेक्ष लोकशाही परिभाषा, का हाच आहे. इथल्या स्वातंत्र्याचा कडवट अर्थ.

येथे वेळ काकडीचा असतो पण बहर मात्र कारल्याचा येतो, रंग दुधाचा असतो पण परिणाम मात्र विषाचा येतो, हा देश लोकशाहीचा असतो पण आतून मात्र हुकूमशाहीचा असतो आणि या हुकूमशाहीच्या देशांमध्ये मग राजकीय सत्तेची वाढलेले मुजोरी आणि लोकांमध्ये निर्माण झालेली गुलामगिरी यामध्ये लोकशाहीच्या गळ्याला असणार फास आवळत चालला आहे. मग नेमके लोकशाही म्हणजे काय आणि लोकशाही रुजण्यासाठी नागरिकांची कर्तव्य आहे? लोकशाहीला पूरक असणारा वातावरण कसं निर्माण केल्या जाईल आणि लोकशाही समोरील आव्हाने काय आणि त्यावर उपाययोजना काय या सर्वांवरती चिंतन करणे तेवढेच महत्वाचे आहे. कारण ही लोकशाही आहे त्याचे चार आधारस्तंभ आहे. एक न्यायपालिका, कायदेमंडळ कार्यकारी मंडळ आणि पत्रकारिता हे चार आधारस्तंभ आज कुठेतरी खचलेले दिसतात. आपण संसदीय लोकशाही स्वीकारली आहे यामध्ये लोकसभा-विधानसभा महानगरपालिका पंचायत समिती अशा पद्धतीच्या निवडणुका होतात आणि आम्ही आमचे प्रतिनिधी निवडून दयायला लागतो. १९५२ पासून सुरु झालेल्या निवडणुका आजवर अविरतपणे सुरु आहे पण देशांमध्ये लोकशाही अजून या समाजात रुजली आहे का हा भला मोठा प्रश्न आहे? लोकशाहीची व्याख्या करताना अब्राहम लिंकन यांची जगप्रसिद्ध व्याख्या आहे की “लोकांनी लोकांसाठी चालविलेले शासन प्रणाली म्हणजे लोकशाही” तर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी केलेली व्याख्या आहे की “रक्ताचा एक थेंबही न सांडता किंवा रक्तपाता शिवाय लोकांच्या सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय या क्षेत्रात आमूलग्र घडवून आणणारी क्रांती म्हणजे लोकशाही.” तर वॉटर बॅग हॉट असे म्हणतात की “चर्चेतून चालणारा शासन म्हणजे लोकशाही” मुळात या सगळ्या लोकशाहीची व्याख्या पाहिल्या तर यामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची व्याख्या मला महत्वाची वाटायला लागते की जिथे म्हणतात रक्ताचा एक थेंबही न सांडता म्हणजे रक्तपात शिवाय ज्या ठिकाणी लोक गुण्यागोविंदाने नांदतील आणि लोकांना त्या सामाजिक आणि आर्थिक क्षेत्रांमध्ये आमूलग्र क्रांती घडेल तीच लोकशाही डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना

अपेक्षित होती असे या ठिकाणी दिसायला लागते परंतु आजच्या काळामध्ये देशांमध्ये जे वातावरण आहे त्या माध्यमातून आजच्या काळात देशात काय झालेल आहे तर आज देशामध्ये अराजकता माजत आहे कारण भुकेचे प्रश्न मन की बात न सोडवल्या जातात, गरिबाला ज्योतिषशास्त्र पासून दूर केल्या जाते, आक्रोशाचा सौदा होतो, राष्ट्रवाद विकला जाऊ लागतो, माणुसकी सैतानी मध्ये बदलायला लागते, टीआरपीच्या भरोशावर द्वेष ठरवला जातो, दाढी मध्ये आंतक आणि मिशी मध्ये जात शोधल्या जाते. कपड्यात धर्म आणि खाण्याचा धर्म शोधला जातो. मंदिराच्या घंटेच्या आवाजात झोपडीतून येणाऱ्याचा आवाज दाबला जातो आणि अजानांच्या गोंगाटात गरिबांचा दाबला जातो. हे जर आपल्या संसदीय लोकशाहीमध्ये होत असेल तर खच्या अर्थाने आज आम्ही लोकशाही म्हणजेच स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, धर्मनिरपेक्षता आणि सामाजिक न्याय या मूल्यांच्या आधारे जीवन जगत आहोत का हा एक भला मोठा प्रश्न आहे? म्हणून २५ मे १९५६ रोजी वोइस ऑफ अमेरिका नावाच्या रेडिओ चैनल वरती डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची मुलाखत घेण्यात आली होती. त्यामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना तिथल्या निवेदकाने प्रश्न केला होता की व्हॉट इस द. डेमोक्रसी? लोकशाही म्हणजे काय तर तिथे बाबासाहेब व्याख्या करताना सांगतात की “डेमोक्रसी इस असोसिएट मोड ऑफ लिविंग” म्हणजे सहजीवन जगण्याची पद्धत आहे. परंतु आज ती जर असते तर पुण्यामध्ये खोले बाई म्हणाल्या नसत्या की मला शूद्रांच्या हातचा स्वयंपाक चालणार नाही. तिकडे जळगाव मध्ये पोहायला गेलेल्या दोन अल्पवर्यीन मुलांना चाबुकाच्या सहाराने त्यांचा जीव गेला नसता. औरंगाबाद मध्ये संगीता कांबळे नावाच्या महिलेला जिवंत जाळण्याचा प्रकार झाला नसता. तिकडे एमपी मध्ये एका खालच्या १ महिलेचा धक्का लागला म्हणून तिची नग्न धिंड काढण्यात आली नसती किंवा बाबासाहेबांचे रिंगटोन वाजली म्हणून त्या मुलाची कतल घडल नसती. हे सगळे प्रकार जेव्हा पाहतो तेव्हा हे विषमतवादी परिस्थिती आमच्या देशांमध्ये निर्माण झालेले आहे असा आम्हाला म्हणायला हरकत नाही.

म्हणून आज आमच्या ठिकाणी जातिवाद, प्रांतवाद, धर्मवाद निर्माण झाला असून समतेचे मूल्य मातीमोल झालेले

दिसतात. म्हणून हे मूल्य जोपर्यंत रुजवल्या जाणार नाही तोपर्यंत आमच्या देशांमध्ये असणारे लोकशाही ही गतिमान होऊ शकत नाही. कारण चौथीच्या वर्गात गुरुजी शिकवतात समतेचा धडा आहे पण तरीसुद्धा आज गावाच्या बाहेर मांगवाडा आहे ही वास्तविक परिस्थिती आम्हाला सोडून चालणार नाही.

अनिलिशन ऑफ कास्ट नावाच्या ग्रंथामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरची लिहितात की कास्ट काय आहे तर “कास्ट इज अ नोशन म्हणजे जात ही मानसिकता आहे जोपर्यंत ही मानसिकता नष्ट होत नाही आमच्यामध्ये समता आणि धर्मनिरपेक्षता ही मुले रुजत नाही. तोपर्यंत आम्ही सहज जीवनाने जगू शकत नाही हे अत्यंत महत्वाचा आहे. म्हणून आमच्या देशामध्ये समता बंधुता आणि धर्मनिरपेक्षता या मूल्यांची रुजवण होणं तेवढंच गरजेच आहे.

या देशांमध्ये असणाऱ्या संसदीय लोकशाहीत याचा विचार करतो तेव्हा आम्ही लोकसभा-विधानसभा, महानगरपालिका आणि पंचायत समिती या निवडणुकीमध्ये आमचे उमेदवार निवडून देत असतो परंतु निवडून आल्यावर ती मात्र हे उमेदवार कोणत्याही प्रकारचं लोकहिताचे कार्य करताना दिसत नाही. म्हणजे निवडणुकीच्या वेळेवरती नागरिकांना मोठ्या आश्वासनांचा गांजर देऊन त्यांना भूलवण्याच काम करतात, फसवण्याचे काम करतात. परंतु एकदा निवडून आले त्यानंतर मात्र लोकहिताचा कार्य या माध्यमातून केल जात नाही याला आमच्या देशामध्ये असणारा नागरिक देखील तेवढाच बळी पडलेला आहे. म्हणजे स्वतः एक मत एक मूल्य हे धोरण त्यांनी आता स्वतःच्या स्वार्थासाठी विकलेला आहे काय असे वाटायला लागते म्हणजे हजार रुपयांसाठी आमचेकडे लोक आजकाल मत विकायला लागले. हिटलर फार छान म्हणत होता की जर एखादया कोंबडीचे पंख छाटले. तिच्यावरती वेगवेगळ्या प्रकारचे अत्याचार केले आणि अत्याचारानंतर तिच्यासमोर काही दाणे टाकले तर ती कोंबडी स्वतःवर झालेल्या अत्याचार विसरून जाते. आणि त्या दाण्याच्या मागे लागेल अशी काही परिस्थिती आमच्या देशांतील नागरिकांची झालेली आहे. त्यांच्यावर मागील ५ वर्षात किती अन्याय झाला याचा विसर पैसे मिळवल्यावर होतो. गेल्या मागील पाच वर्षांमध्ये आमच्या सोबत काय

घडलं हे सगळे विसरून निवडणुकीच्या वेळेस मिळालेल्या हजार रुपयाच्या एखादया किंवा एखादया पार्टीच्यासाठी मत विकायला लागते. हेच आमच्या देशाच्या लोकशाहीसाठी घातक आहे. लोकशाही सांगते सत्तेचे विकेंद्रीकरण होणे महत्वाचे आहे परंतु गेल्या सतर वर्षांमध्ये फक्त ५० कुटुंबाकडे जवळपास सत्ता दिसते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी केलेल्या विधानानुसार राजकीय तत्व प्रणाली ही देशापेक्षा मोठी असू शकत नाही आणि तसं जर समजल्या गेलं तर आमच्या देशातील स्वातंत्र्य धोकात आल्याशिवाय राहत नाही आणि हेच स्वातंत्र्य धोक्यात येताना दिसत आहे. ज्यावेळेला आमचा देश स्वतंत्र झाला होता या स्वतंत्र देशाचा कारभार आता आमच्या हातात आला होता तेव्हा देशाच्या शेवटचे व्हाइसरॉय लॉर्ड माझूंटबॅटन यांनी काही ओळी लिहिल्या होत्या त्याला नोट्स आर इंडिया असं म्हणतात. यामध्ये अशी लिहितात की, “आम्ही या देशातल्या गुलामांना गेल्या दीडशे वर्ष शिक्षण देण्यामध्ये यशस्वी ठरलो. परंतु आता हे गुलाम उद्याला स्वतंत्र होतील आणि स्वतंत्र नागरिकांना कशा पद्धतीचे शिक्षण दृश्याचं आहे याची व्यवस्था याचा विचार सरकारने करायला हवा.” परंतु आज सतर वर्षानंतर देखील आम्ही ज्या वेळेला पलटून पाहतो त्या वेळेला या देशातल्या सरकारने राजकीय सत्तेतील लोकांनी अशा पद्धतीचे शिक्षण मात्र आम्हाला दिलेल्या दिसून येत नाही. कारण की शिक्षणाचे झालेले खाजगीकरण महानगरपालिका जिल्हा परिषद शाळा बंद करून शिक्षणाचा खासगीकरणाला वाव देणारा हा शिक्षणाचा बाजार झालेला आहे. त्या माध्यमातून अभ्यासक्रमांमध्ये केलेली खोडसाळ इतिहासाच्या पुस्तकात केलेले खोडसाळ मुलांना शिष्यवृत्ती पासून लांब ठेवून बहुजनांच्या मुलांना शिकू न देण्याचा एक षड्यंत्र शिक्षण क्षेत्रामध्ये आलेला आहे आणि म्हणूनच सरकारी शिक्षण स्वस्त आणि निकृष्ट दर्जाचे बनवण्याचं काम येथील याच व्यवस्थेने केलेल्या आहे. म्हणूनच आमच्या समाजामध्ये असणारा शिक्षण व्यवस्था देखील तेवढीच खालावलेला आहे. आम्हाला नाकारून चालणार नाही. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी २५ नोव्हेंबर १९४९ रोजी केलेल्या भाषण आठवते संविधान सभेतील शेवटचे भाषण करत असताना बाबासाहेब म्हणाले होते की “हा देश गुलाम का झाला कारण या देशांमध्ये बंधुतेचा अभाव होता.” बंधुतेचा असणारा अभाव

आमच्या देशाला गुलाम बनू शकतो हे विधान डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केले होते. हेच गुलामगिरी आज आमच्या देशात आमच्या देशामध्ये लागू करण्याचे काम इथली व्यवस्था करावी लागते. आम्ही या देशातल्या नाही व्यवस्थित विचार केला तर असं म्हटलं जातं की उशिरा मिळालेला न्याय हा नाकारल्या सारखा असतो आणि लवकर मिळालेला न्याय हा पुरल्या सारखा असतो. जमिनीत गडल्या सारखा असतो परंतु आमच्या देशामध्ये जी अवस्था आहे ते मात्र यामध्ये समतोल साधू शकत नाही कारण ज्या वेळेला आम्ही न्यायाधीशांवर ती विश्वास ठेवायला लागतो तेच न्यायाधीश निवृत्तीच्या काळामध्ये धार्मिक आणि सामाजिक मुद्दयांवर ते निर्णय घ्यायला लागतात आणि नंतर विशिष्ट पक्षाच्या दावणीला जाऊन बसतात किंवा मग चार न्यायाधीश देशांमध्ये पत्रकार, परिषद भरवून सांगतात की या देशातील लोकशाही व संविधान धोक्यात आहे. कारण राजकीय हस्तक्षेप व सत्तेची मुजोरी त्यामध्ये वाढते आहे हे अत्यंत खेदाची आणि चिंताजनक बाब आहे. मी लोकशाहीचा चौथा आधारस्तंभ विचार करतो तेव्हा गेल्या पाच ते दहा वर्षामध्ये आमच्या देशाच्या चौथ्या स्तंभाचे काय हाल झालेला हे सांगताना ज्येष्ठ पत्रकार कुमार केतकर म्हणायला लागतात की आता सत्ताधीशांनी फेकलेल्या तुकड्यावर चढणाऱ्या पत्रकारांनी सरऱ्यासारखे रंग बदलायला सुरुवात केली आहे मग कॅमेराच्या केंद्रस्थानी या देशातील गरीब जनता, लाचार शेतकरी, अन्न, वस्त्र, निवारा, आरोग्य आणि शिक्षण याचे मुद्दे असायला पाहिजे होते पण गेल्या चार वर्षात आमच्या देशामध्ये राम मंदिर, गौरक्षा, घर वापसी, कन्हैया कुमार, शाहरुख खान, सहिष्णुता, असहिष्णुता, भारत माता की जय, वंदे मातरम, कश्मीर, सर्जिकल स्ट्राईक, तीन तलाक, नोटबंदी, पुरस्कार बाबतीत या मुद्दयांमध्ये गुंतून टीआरपी मिळवण्याचे काम येथील या देशांमध्ये असणाऱ्या पत्रकारांनी केलेले दिसून येते. जेव्हा टीआरपी मिळविणारे पत्रकार बिकावू होतात तेव्हा ती सत्तेची रखेल बनते, ॲकर दलाल होतो आणि उद्योजकांची बाहुली बनून जाते. म्हणूनच या देशांमध्ये निवडक पत्रकार सोडले तर या पत्रकारिता चौथा आधारस्तंभ ची भूमिका मात्र या देशात कोणी घेताना दिसत नाही. जे लोक भूमिका घेतात त्यांना मात्र या प्रवाहातून बाजूला सारण्याचा

- काम गोळ्या घालण्याचे काम इथली व्यवस्था करायला लागते. या पत्रकारांनी या देशाचा आरसा व्हायला पाहिजे होते ते पत्रकार आता स्वतःच्या स्वार्थासाठी स्वतःची नीतिमत्ता गहाण ठेवायला लागले आहे ही सगळी परिस्थिती पाहत असताना आज आम्हाला काय करायचा आहे मग आमच्या लोकशाही समोरील आव्हाने कोणती, संकटे कोणती हेदेखील आपण तेवढेच तपासून घेतले पाहिजे. सर्वात महत्वाचे आव्हान १. आम्ही सत्तेचे विकेंद्रीकरण केले नाही. २. त्याच त्या लोकांना परत सत्ता हाती देत आहोत. ३. लोकशाहीवादी नागरिक तयार करण्यासाठी आम्ही कमी पडलो. ४. लोकशाही साठी लागणारे साक्षरता आम्ही तयार करू शकलो नाही. ५. लोकशाहीच्या पायात पडणारे जाती-धर्माच्या बेळ्या तोङ्ग टाकू शकलो नाही. ६. मी या देशाचा मालक आहे ही भावना या देशातील नागरिकांमध्ये निर्माण करू शकलो नाही. ७. लोकशाहीचे प्रश्न आता धार्मिक समीकरणातून बदलून सोडवावे लागतील. ८. लोकशाहीच्या या खांद्यावर घेऊन चालणारा लोक भ्रष्ट नसायचा पाहिजे. ९. सगळ्यात महत्वाचं म्हणजे हे जबाबदार नागरिक तयार करणं आज काळाची गरज आहे. १०. सैवेधनिक नीतिमत्ता जोपासने.

वर दिलेले हे आव्हान पेलण्यासाठी आपल्याला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी लिहिलेले भाषण आणि लेखन खंड क्रमांक १८ आणि भाग क्रमांक ३ मधील उपाय योजना चा विचार करणे आवश्यक आहे.

स्वातंत्र्य. समता, बंधुता ही मूळ्ये समाजात रुजवणे. ज्यामध्ये सामाजिक आणि आर्थिक विषमता नष्ट करणे गरजेचे आहे.

आमचे सच्चे प्रतिनिधी विधानसभा मध्ये संसदेत असले तरच ते आपल्या हितासाठी लढा देऊ शकतात. हे २८ सप्टेंबर १९५१ मध्ये लुधियाने वर झालेले भाषण मध्ये बाबासाहेब सांगतात. आज देशांमध्ये स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, धर्मनिरपेक्षता आणि लोकशाही या मुद्दयांची रुजवण झाली

पाहिजे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी सांगितल्याप्रमाणे राजकीय सत्तेची मजुरी कमी करणे.

सामाजिक विषमता नष्ट करणे, देशांमध्ये असणारा विरोधी पक्ष निर्माण करणे, आणि सर्वात महत्वाचे म्हणजे संविधानिक नीतिमत्ता पाळणे. ही संविधानिक नीतिमत्ता जोपर्यंत आम्ही पाळणार नाही तोपर्यंत आमच्या देशांमध्ये असणारी लोकशाही ही पुरेपूर ठरू शकत नाही. तिला सुद्धद करण्यासाठी या देशांमध्ये असणाऱ्या नागरिकांनी आता जबाबदार नागरिक म्हणून आपल कर्तव्य पाळले पाहिजे. आणि देशाच्या संविधानात आणि लोकशाहीचे रक्षण केले पाहिजे. तेव्हाच आपण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना अभिप्रेत असलेल्या किरणकुमार मडावी यांच्या शब्दात एवढच की माणसाच्या एकतेचे मी नवे निशाण आहे. मीच हिंदू मीच क्रिश्चन मीच मुसलमान आहे, कोणत्या कळ्यापात नाही एकटाच चालतो मी जात माझी धर्म माझा फक्त संविधान आहे. फक्त संविधान आहे.

विपश्यना : जीवन जगेण्याची कला

शैलेश साहेबराव दाभाडे
एम.ए. भाग-२

विपश्यना म्हणजे जे आहे ते तसेच तटस्थ दृष्टीने पाहणे, समजाणे म्हणजे विपश्यना होय. विपश्यना ही भारतातील अतिप्राचीन ध्यानपद्धतीपैकी आहे, सुमारे २५०० वर्षांपूर्वी गौतम बुद्धांनी तिला पुन्हा शोधून काढली ही आत्मनिरिक्षणातून आत्मशुद्ध उत्तम आत्मात उत्तम साधन आहे. तिने विकाराचे निर्मूलन आणि उत्तम आनंद प्राप्त होते, त्यामधून संपूर्ण मुक्तीचाय सर्वोच्च आनंद मिळवता येतो.

विपश्यना करताना पंचशीलाचे कठोरपणे पालन केले जाते, त्यामध्ये व्यभिचार करणे, हिंसा करणे, चोरी करणे, खोटे बोलणे, मद्यपान करणे, यापासून स्वतःला दूर ठेवले जाते. साधनेच्या सुरुवातीस आर्यमौन पाळले जाते. आर्यमौन म्हणजे शरीर तसेच वाणीने मौन पाळणे, त्यामध्ये शारीरिक संकेताद्वारे किंवा लिहून वाचून विचार विनिमयास मनाई आहे. शरीर स्वास्थ्यासंबंधी किंवा आपले काही प्रश्न असल्यास आपण आचार्याच्या सोबत बोलू शकतो. विपश्यनेच्या सुरुवातीस श्वासांवर नियंत्रण ठेवून मनाला कसे स्थिर ठेवावे हे शिकवले जाते. श्वासांवर लक्ष केंद्रीत करून, सर्व इंद्रियांना मनावर लक्ष द्यायला वळविले जाते. मनाला आत्मकेंद्रीत करून बाह्य जगाशी असलेले सगळे व्यवहार तोडून टाकले जातात, त्याने असे होते की मनात दबलेले जे काही विकार असतात ते विकार बाहेर पडतात आणि मन त्या अवस्थेत नवीन विकार बनू देत नाही, जुन्या मनातील विकारांचा निचरा होतो, तेव्हा मन फार शांत शांत होते.

विपश्यना ही स्वनिरीक्षणाद्वारे स्वपरिवर्तन करण्याचा एक मार्ग आहे. यात मनामध्ये आणि शरीरामध्ये असणाऱ्या खोल आंतरिक लक्ष केंद्रीत करणे, ते थेट शरीराच्या चेतना निर्माण करणाऱ्या भौतिक शारीरिक संवेदनावर शिस्तीने लक्ष देऊन अनुभवले जाऊ शकते, ही मनाच्या चेतनेला परस्परसंबंध आणि स्थितीमध्ये ठेवते. मन आणि शरीराच्या सर्वसाधारण मूळ स्वरूपावर हे निरक्षण आधारित आहे. ज्यामध्ये मानसिक व शुद्धता वितळते आणि प्रेम, करूणायुक्त भावनामध्ये ते बदलून जाते.

विपश्यना ही साधना मनाचा एक उत्तम व्यायाम

‘क्षेत्री परिक्षा’ आणि 'Plan B'

कु. पल्लवी घनश्याम खंडरे
बी.ए. भाग-३

आहे. शरीरास आपण व्यायामाने जसे बळकट, सुद्धद ठेवतो तसेच मनाला स्थिर व शुद्ध ठेवण्यासाठी विपश्यना ही साधना फार उपयुक्त आहे. यामध्ये सुरुवातीच्या तीन दिवस केवळ श्वासावर नियंत्रण ठेवून मनाला स्थिर ठेवले जाते. नैसर्गिकपणे नाकपुडीमध्ये येणारा व जाणारा श्वास यावर चित एकाग्र करून मुळात भटकणे जो मनाचा मूळ स्वभाव असतो, तो स्वभाव बदलला जातो. त्याचे मन शांत व एकाग्र होण्यास मदत होते. चौथ्या दिवशी ते विपश्यना साधनेसाठी योग्य बनलेले असते. त्यामध्ये शरीरावरील संवेदनाचे निरीक्षण करणे, त्यांना तटस्थपणे पाहणे व जाणणे संवेदनांचा खरा किंवा मूळ स्वभाव समजून घेणे, त्या वेळच्या होणाऱ्या संवेदनाना त्या सुखद असो किंवा दुःखद असो त्यावर कुठलीही प्रतिक्रिया न करता समता प्रस्थापित करणे शिकविले जाते. दहाव्या दिवशी सर्वाप्रती करूणा किंवा सद्भावना याला ‘मंगल मैत्रीची’ साधना म्हणतात. गृहस्थ जीवनात माणसाने माणसाशी कसा व्यवहार करावा हे शिकवले जाते, आपण संपादन केलेल्या पुण्यामध्ये सर्वांना भागीदार बनवून कसे जीवन आनंदाने जगावे ही शिकवले जाते.

विपश्यना ही भारतीय अतिप्राचीन विद्या भारतातून जवळजवळ नष्ट पावली होती. भारताच्या शेजारी देश ब्रह्मदेश या देशाने ही विद्या टिकवून ठेवली. पिढी दर थोड्या थोड्या का होईना परंतू या पिढीकडून पुढच्या पिढीकडे जात राहिली, त्यांनी त्यामध्ये कुठलेही संमिश्रण होऊ दिले नाही. त्यामुळे ती आपल्याला आज आहे त्या मूळ स्वरूपात ती आपणास पाहावयास मिळते. आचार्य श्री सत्यनारायण गोयंका यांनी १४ वर्ष ही विद्यार्थ्यांच्या आचार्य सयाजी ऊ बा खिन यांच्याकडे संपादन केली. भारतात स्थायिक होऊन १९६९ पासून विपश्यना शिकवण्यास सुरुवात केली. ही विद्या शिबिरांच्या माध्यमातून दिली जाऊ लागली. ती साधकांना विनामूल्य दिली जाते. त्यामध्ये खाणेपिणे राहणे हे निशुल्क असते. शिबिर पूर्ण केल्यानंतर ज्यांचा फायदा झाला त्यांनी दिलेल्या दानातून हा खर्च भागविला जातो. ही विद्या बहू गुणमयी व तसेच कल्याणकारी आहे. ही विद्या सुखात तसेच दुःखात समता कशी ठेवावी? हे शिकविते त्यामुळे विपश्यना ही विद्या मानवी जीवनात सुख, शांती, नवचैतन्य मिळवून देणारे एक प्रभावशाली तंत्र आहे.

निकाल वेळेत न लागणे, निकाल लागले तरीही त्या निकालांना न्यायालयात आव्हान मिळणे, परिक्षेत चुकीचे प्रश्न विचारले जाणे, प्रश्नात व्याकरणाच्या खूप चुका असणे, उत्तरपत्रिका आल्यावर परिक्षार्थींनी त्यावर आक्षेप नोंदविणे, त्यानंतर १०० पैकी १० ते १५ प्रश्न रद्द करणे, एमपीएससी मंडळातील पदे महिनोनमहिने रिक्त असणे अशा असंख्य समस्या आहेत, त्यातही एमपीएससीचे स्वरूप सुद्धा युपीएससीच्या तुलनेत वेगळे असते. म्हणजेच एमपीएससीची परिक्षा 'वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी' अशी आहे. तर युपीएससीची मुख्य परिक्षा लेखी स्वरूपाची आहे. युपीएससीची परिक्षा देणारे त्याच बरोबर एमपीएससीची परिक्षा देऊन उत्तीर्ण होणारी उदाहरणे बरीच आहेत. मात्र एमपीएससी परिक्षेची तयारी करणारे आणि त्यासह युपीएससीची परिक्षा देऊन उत्तीर्ण होणाऱ्यांची संख्या अगदी किंचीत आहे. थोडक्यात पहिल्याच प्रयत्नात युपीएससी उत्तीर्ण होणाऱ्या परिक्षार्थ्याची संख्या खूप आहे, मात्र पहिल्याच प्रयत्नात एमपीएससी उत्तीर्ण होणाऱ्यांची संख्या खूपच कमी आहे.

स्पर्धा परिक्षेसंदर्भात माहीती देणारे काहीही सांगोत, ऐकणाऱ्याने शहानपण दाखवत स्पर्धा परिक्षाकडे वळवताना त्यातील 'अनिश्चितता' समजून घेऊन वळणे फायद्याचे व उत्तम राहते. ज्यामुळे कदाचीत जर भविष्यामध्ये अपयश आले तर ते अपयश पचवून जास्त मानसिक त्रास न घेता नविन मार्गास लागणे सोपे होईल. म्हणजेच स्पर्धा परिक्षेची तयारी करणाऱ्या प्रत्येक विद्यार्थ्याने 'Plan B' तयार ठेवावा. तसेच स्पर्धा परिक्षा म्हणजे सारे विश्व नाही. त्यापलीकडेही पाहायला हे प्रत्येक परिक्षार्थ्याने आपल्या मनामध्ये ठेवावे.

'आयुष्यात आपल्या काही गोष्टी नसतात' हे अनेकांच्या ध्यानात येत नाही. मेहनत, हुशारी विषयातील प्राविष्ट्य या सर्व गोष्टी जुळून आल्या तरीही यश मिळतेच असे नाही. कारण समजा जर मी लोकसेवा आयोगाची अर्थात एमपीएससी (MPSC) किंवा युपीएससी (UPSC)ची परिक्षा उत्तीर्ण झाली असली, तरीही माझ्यापेक्षा जास्त मेहनत घेणारे, हुशार असलेले परिक्षार्थीं ती परिक्षा दुर्दैवाने उत्तीर्ण नाही होऊ शकतील. ही जाणीव प्रत्येकाने या स्पर्धा परिक्षा क्षेत्रात येताना ठेवली पाहिजे.

* * * * *

उक्त अक्तरक्त्यं वर्तमान..... क्रिक्षणक्षेत्रातील कंटदर्श....

प्रा. विजया साखरे
रसायनशास्त्र विभाग

असे म्हणतात परिस्थिती कितीही विपरित का असो ना.....जिवन जगणे हे थांबत नाही. त्याचप्रमाणे वर्तमान परिस्थितीत कोरोना महामारीमुळे निर्माण झालेल्या अत्यंत कठीण

उज्वल भविष्यासाठी
वर्तमान सर्व आव्हाणांचा
सामना करत युवापिढीला
बनायचे आहे सक्षम.....

अशा काळात अनेक क्षेत्रे ढवळून निघाली. त्यापैकीच एक शिक्षणक्षेत्राची अपरिमीत हानी झाली तरीही विद्यार्थी मित्रांनी याही परिस्थितीत खचून न जाता डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी म्हटल्या प्रमाणे 'शिका, संघटीत व्हा, संघर्ष करा' या नुसार संघटित होवून, कोरोनाशी संघर्ष करून शिकायचे आहे आणि आपले व देशाचे उज्वल भविष्य घडविण्यासाठी युवा पिढीला सक्षम बनायचे आहे.

युवापिढी ही देशाचा आधारस्तंभ आहे. परंतु कोरोना काळात याच युवापिढीला, त्यांच्या मूल्यमापनाला किंवा त्यांच्या परिक्षेच्या निकालाला थड्डेचे स्वरूप प्राप्त झाले आहे. कोविड बॅच, लॉटरी निकाल, फुकटचे मार्केट, परिक्षा न देताच पास, बिनविरोध पास, अशी शेरेबाजी सुरु झाली. सोशल मिडिया वर तर अशा मिस्स, वाट्रट विनोदाचा भडिमार होतो आहे. अशावेळी ज्यांनी कोरोनाच्या महासंकटात अत्यंत विपरित परिस्थितीत, थांबावलेल्या मनस्थितीत आयुष्यातील अत्यंत महत्वाच्या परिक्षांचा अगदी जिवतोडून अभ्यास केला त्या प्रामाणिक कोवळ्या मनावर अशा प्रकारे खिल्ली उडवून आघात करणे योग्य नाही याची जाणीव सर्वाना असायला हवी.

कोरोनाचे महासंकट उभे राहिले. शासनाकडून संपूर्ण लॉकडाउन चे आदेश आलेत. घराबाहेर पडणे मुश्किल झाले होते. शाळा-महाविद्यालय अनिश्चित काळासाठी बंद झाले होते. सर्वत्र गोंधळाचे वातावरण तयार झाले होते. अशा

परिस्थितीत काही गोष्टी Test and Trial basis वर केल्या गेल्या. कारण अशा सर्व गोष्टीचे कशा प्रकारे नियोजन करावे, नेमक्या काय उपाययोजना करण्यात याव्या पूर्वानुभव कोणालाच नव्हता. या प्राप्त परिस्थितीत शासनाने, शिक्षण विभागाने, स्थानिक प्रशासनाने, शैक्षणिक संस्थेने जे काही शिक्षणक्षेत्राशी संबंधित निर्णय घेतले ते योग्यच म्हणावे लागतील कारण विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षेला प्राधान्य देणे महत्वाचे होते.

अशा या संकटाच्या काळात अध्ययन अध्यापनात खंड पडू नये म्हणून शाळा बंद पण शिक्षण सुरु करीता ऑनलाईन शिक्षणाला सुरुवात झाली. यामध्ये Goole meet, zoom app, Whatsapp, दिक्षा अॅप, शिक्षक मित्र अॅप, Youtube इ. साधनांचा वापर करण्यात आला. सुरुवातीला Online शिक्षण घेत असतांना शहरीभागापेक्षा ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना अनंत अडचणी आल्या. Android Phone, Smart Phone ची उपलब्धता, Internet Coverage इत्यादी काही अपगाद वगळता बरेचसे विद्यार्थी शिक्षकांच्या मार्गदर्शनाखाली आणि सहकारी मित्रांच्या सहवासात कधीही न अनुभवलेल्या अशा मोबाईलच्या छोट्या स्किनवर घरातील ज्या जागेवर Network मिळेल तिथे बसून अभ्यास करून जिवापाड मेहनत तिथे बसून अभ्यास करून जिवापाड मेहनत करीत होते. अशा या अनेक संकटाशी सामना करून अभ्यास करत असतांना मुलांची मानसिक स्थिती काय असावी याचा अंदाज न केलेलाच बरा. या सर्व संकटाशी संघर्ष करून विद्यार्थ्यांनी परिक्षेला सामोरे जाणे या करिता त्यांचे कौतुक करणे क्रम: प्राप्त ठरतेच.

राजे शिवछत्रपती शिवाजी महाराजांची अत्यंत कठीण परिस्थितीत दृष्ट संकल्प, प्रचंड इच्छाशक्ती, अथक परिश्रम करून, गणिमांशी संघर्ष केला आणि स्वराज्य, सुराज्य निर्माण केले. महाराजांचा हा आदर्श डोऱ्यासमोर ठेऊन आपण सर्व मिळून कोरोनारूपी गणिमांशी संघर्ष करून यश संपादन करूया आणि आपले व देशाचे उज्ज्वल भविष्य घडवू या.

लॉक डाऊन मुळे आपण काय किंकाळो...

रोहीत शामराव पाटील
बी. कॉम. भाग-३

आज देशात नाही तर जगात कोरोनानी म्हणजे covide-19 ने माजवलेल्या हाहाकारामुळे भयभीत वातावरण निर्माण झाले आहे. माणसाच्या आयुष्यावर जगण्यावर जेव्हा प्रश्न विन्ह निर्माण होते तेव्हा मात्र दुसरं काहीच सुचत नाही. अशीच काहीशी परिस्थिती आपल्या देशात झाली आहे.

त्यामुळे ही लागण कमी होऊन त्याचा संसर्ग थांबावा त्यासाठी भारतात सरकारने एक उपाय म्हणून २१ दिवस लॉकडाऊन असा आदेश काढला. आता त्यात आणखी वाढ झाली आहे. लॉक डाऊन म्हणजे साध्या सोप्या भाषेत भारत बंद. त्यात डॉक्टर, पोलीस, कर्मचारी यांना नागरिकांच्या सुरक्षेसाठी तैनात केले आहे. दवाखाने, औषधालय आणि जीवणावश्यक वस्तुंची दुकाने सुरु ठेवण्यात आली आहे. ज्यात किराणा आणि भाजीपाला यासारख्या बाबींचा समावेश होतो. परंतु जीवनावश्यक वस्तूची खरेदी करताना सोशल डिस्ट्रिंग ठेवायचे आव्हान करण्यात आले आहे.

सोबतच नागरिकांनी स्वतःची काळजी घ्यावी त्यासाठी who ने सांगितल्या प्रमाणे वारंवार हात साबणाने धुणे, तोंडाला मास लावणे, गर्दीत जाण्यापासून वाचणे आणि ताप, खोकला व श्वास घेण्यास अडचण झाली किंवा स्वास्थ्य बिघडल्यास जवळच्या सरकारी दवाखान्यात तपासणी करणे हे सर्व सूचना दिल्या आहेत पण मूळ सुचनेमध्ये एवढ्या अफवा पसरविले जात आहे की समजतच नाही नेमका कोणता उपाय आत्मसात करावा.

देशात सोशल मीडियामुळे कोरोनाला घेऊन अनेक व्हिडिओ अपलोड केल्या जात आहे आणि fb वॉट्स अॅप वर लिहल्या जात आहे त्यामुळे नागरिकांमध्ये संप्रम निर्माण झाला आहे.

अशा वातावरणात मा.प्रधानमंत्रीनी केलेले आव्हान टाळी, थाळी वाजवणे आणि दिवे लावणे याला इव्हेट पृष्ठतीने साजरा करून पुन्हा एकदा भारतामध्ये टीकेला तोंड फुटले

आहे. समर्थक आणि विरोधक असे गट पडून वाद पेटला आहे.

तसाही लोकांना लॉक डाऊन मुळे घरी राहून काही उदयोग पाहिजे हातात म्हणून हा सर्व उहापोह. परंतु या काळात घरी नेमके काय केले पाहिजे हेच नागरिकांना कळणे मुश्किल झाले आहे. या क्षणांचा देखील सदुपयोग करू शकतो हे सांगण्याची वेळ आली आहे. आणि यामधून देखील खूप काही शिकण्यासारखं आहे. म्हणून लॉक डाऊन मुळे आपण काय शिकलो हा प्रश्न देखील स्वतःला विचारले पाहिजे फक्त शिकण्याची वृत्ती पाहिजे कारण.

जशी दृष्टी तशी हा मूलमंत्र घेऊन सदर लेख लिहिण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

देशात एखादं आपत्कालीन संकट आले तर त्यावर मात करण्यासाठी संपूर्ण देशाने एकजुटीने लढणेच त्यावर उपाय असतो. मात्र तेव्हा जात धर्म पंत लिंग या सर्व बाबींना बाजूला सारून कार्यतत्पर असणे देखील गरजेचे असते. परंतु या काळात मोबाईलच्या अतिवापराने देशात वेगळीच मानवन सुरु केली आहे. मग ब्राडकास्ट ऑडियन्स रिसर्च कॉन्सिल अँड नेल्सन अहवाल सांगतो की, चित्रपट वाहिन्यांच्या प्रेक्षक संख्येत १४% वाढ झाली आहे सोबत टीव्ही पाहण्यासाठी वेळ वाढला आहे. तरुणांच्या देशात स्मार्टफोनचा वापर १.३० मिन वाढला आहे. आज मोबाईल आणि tv च्या अतिवापरामुळे माणूस मनोरुग्ण ठरत आहे. त्यामुळे आपण लवकर सावरलो नाही तर आणखी एक मोठे संकट आपल्यावर ओढवेल याची जाणीव होणे गरजेचे आहे.

यु. के.तायडे यांच्या म्हणण्यानुसार

जीवन श्रेष्ठ बनवायचे असेल तर आपल्या जीवन प्रवासातील वेळेचा सदुपयोग करणे गरजेचे आहे. या लॉक डाऊन काळात सर्वात मोठे शिकण्यासारखं आहे म्हणजे वेळेचा सदुपयोग. माझ्याकडे वेळच नाही मी खूप व्यस्थ असतो असे म्हणण्याची वृत्ती असणारे अनेक पाहायला मिळतील पण मिळालेल्या वेळेचा सदुपयोग करणारे फार कमी. पण या लॉक डाऊन मुळे एवढा निवांत वेळ मिळाला आहे की काही काळ का होईना आपण स्वतःकडे आपल्या परिवाराकडून लक्ष देऊ शकत आहे. तंत्रज्ञानाच्या युगात संवाद हरवत जाताना लॉक डाऊन मुळे संवाद साधायला वेळ

मिळतो आहे. त्यामुळे माणसाला स्वतःची पर्यायाने आपल्या परिवाराची ओळख होत आहे. माणूस कुटुंबासोबत वेळ घालवल्यास संस्कारक्षम बनतो हे त्याला लक्षात येत आहे.

* देशाच्या संकटावर मात करण्यासाठी नेहमी सज्ज राहिले पाहिजे.

* आपत्कालीन परिस्थितीत देशातील नागरिकांनी नेहमी एकजुटीने संकटावर मात केली पाहिजे.

* आपण सुरक्षित राहू तर देश सुरक्षित राहील.

* डाळ आणि पिठाचे भाव माहीत पडतात

* जेव्हा संकट माणसावर येतं तेव्हा जातीधर्माच्या चौकटी ओलांडल्या जातात.

* माणसाला स्वतःचा विचार करायला वेळ मिळतो.

* वाचन, लेखन आणि कला जोपासायला संधी मिळते.

* नकारात्मक भावना नष्ट होऊन सकारात्मक शक्ती जन्माला येते.

* देश भक्ती आणि देश प्रेम जागृत होते.

लोकडाऊन टाईम पास करण्यापेक्षा लोकडाऊन डायरीचा वापर केला पाहिजे.

कोरोना हा अंधकार नष्ट करण्यासाठी

सामूहिक शक्तीच्या जोरावर सकारात्मकतेने तेज्याकडे ऊर्जेचा वाटचाल करावे.

आरोग्य सेतू अॅपचा वापर करून स्वरक्षण करू शकतो आणि सतर्क राहू शकतो

संकल्प संयम सकारात्मकता सन्मान सहकार्य

हा पंचमन्त्र देऊन समाजात जागृती वाढवावी.

सकारात्मक ऊर्जेचा प्रकाश सर्वदूर पसरणार आहे त्यासाठी सर्वांचे सहकार्य मोलाचे आहे.

पोलीस, प्रशासन, डॉक्टर यांना सहकार्य करणे.

* संयम जिद्द आणि शिस्तबद्ध पणे कोरोनाला हरवू शकतो.

आक्रतातील महाविद्यालयीन क्रिक्षणकंदवर्ती कोविड-१९ चा प्रभाव

प्रा. डॉ. रोनिल कुलभूषण आहाळे
सहायक प्राध्यापक

(साथीचा रोग) सर्व देशभर (किंवा खंडभर) असलेला कोविड-१९ संपूर्ण जगत पसरला आहे आणि मानवी समाजाला सामाजिक अंतर राखण्यास भाग पाडले. तो शैक्षणिक क्षेत्रात लक्षणीय अडथळा आणला आहे जो देशाच्या आर्थिक भविष्याचा निर्धारक ११ फेब्रुवारी, २०२०, जागतिक आरोग्य संघटना (WTO) COVID म्हणून व्हायरसचे अधिकृत नाव प्रस्तावित केले. कोरोनाव्हायरस रोग २०१९ साठी परिवर्णी शब्द. हे प्रथम ओळखले गेले. वुहान, ३१ डिसेंबर २०१९ रोजी चीन कोव्हीडने पहिले मृत्यू हा चीनमधील वुहानमधील ६१ वर्षांचा माणूस होता. डब्ल्यूएचओने कोविड-१९ (साथीचा रोग) सर्व देशभर (किंवा खंडभर) असलेला प्रथम रोग ३० जानेवारी २०२० रोजी केरळ राज्यात आणि प्रभावित व्यक्तीचा वुहान, चीन पासून प्रवास इतिहास होता. कोविड-१९ मधील पहिल्या मृत्यूची नोंद भारतात झाली. १२ मार्च २०२०. याचा परिणाम ४.५ दशलक्षांपेक्षा जास्त लोकांना झाला आहे.

जगभरात (डब्ल्यूएचओ) युनेस्कोच्या अहवालानुसार ते होते एकूण जगाच्या विद्यार्थीसंख्येच्या ९०% पेक्षा जास्त लोकांवर परिणाम झाला एप्रिल २०२० च्या मध्यात आता घटून जवळपास ६७% जून २०२० दरम्यान. सीओव्हीआय-च्या कोविड १९ उद्रेकाचा जास्त परिणाम झाला आहे. १२० कोटीपेक्षा जास्त विद्यार्थी आणि युवक-युवती. मध्ये भारत, ३२ कोटीहून अधिक विद्यार्थ्यांना याचा परिणाम झाला आहे. विविध निर्बंध आणि यासाठी देशव्यापी लॉकडाउन कोविड-१९. युनेस्कोच्या अहवालानुसार सुमारे १४ कोटी प्राथमिक आणि १३ कोटी माध्यमिक विद्यार्थ्यांना याचा परिणाम झाला आहे. भारतातील दोन मुख्यत्वे बाधित पातळी आहेत.

कोरोना विषाणूची साथीची स्थिती पाहिल्यानंतर डब्ल्यूएचओ प्रथम प्रतिबंध म्हणून सामाजिक अंतर राखण्याचा सल्ला दिला. पाऊल तर, प्रत्येक देशाने यावर लॉकडाउनची कारवाई सुरु केली. दूषित लोकांना वेगळे करा. शिक्षण शाळा, महाविद्यालये आणि विद्यापीठे यांचा समावेश आहे. वर्ग

निलंबित आणि शाळा, महाविद्यालयांच्या सर्व परीक्षा आणि प्रवेश चाचण्यासह विद्यापीठे पुढे ढकलण्यात आली अनिश्चित काळासाठी. अशा प्रकारे, लॉकडाउनने त्यांचे वेळापत्रक नष्ट केले. प्रत्येक विद्यार्थी जरी ती एक अपवादात्मक परिस्थिती आहे. शिक्षणाचा इतिहास. कोविड कठोर वर्गातील अध्यापनातून बाहेर पडण्याची संधी डिजिटल मॉडेलच्या नवीन युगाचे मॉडेल. लॉकडाउनने बच्याच शैक्षणिक संस्थांना भाग पाडले आहे त्यांचे वर्ग, परीक्षा, इंटर्नशिप इ. आणि रद्द करा ऑनलाईन मोड निवडा. सुरुवातीला, शिक्षक आणि विद्यार्थी बरेच गोंधळलेले होते आणि कसे ते समजले नाही सकतीच्या या अचानक आलेल्या संकटाच्या परिस्थितीचा सामना करा. शैक्षणिक उपक्रम बंद. पण नंतर सर्व लक्षात आले. लॉकडाउनने व्यवस्थापित करण्यासाठी बरेच धडे शिकविले आहेत. अशा साथीच्या रोगांचा उदय. अशा प्रकारे, कोविड शैक्षणिक अनेक आव्हाने आणि संधी निर्माण संस्था त्यांच्या टी मजबूत करण्यासाठी पायाभूत सुविधा (प्रवत, २०२० अ) लॉकडाउनने त्यांना शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांनी त्यांचे आशेचे किरण सुरु ठेवले. ऑनलाईन शैक्षणिक उपक्रम शिक्षक नियुक्त केले. विद्यार्थ्यांमार्फत इंटरनेट, व्याख्यानमालेद्वारे कार्य करा. झूम, गूगल सारख्या भिन्न अॅप्सचा वापर करून व्हिडिओ कॉन्फरेंसिंग मीट, फेसबुक, युट्यूब आणि स्काईप इ. तेथे व्हॉट्सअॅप आहेत. पालक, शिक्षक, विद्यार्थी आणि पालकांचे गट प्रेमळ संप्रेषण ज्याद्वारे ते नेहमी असतात या ई-माध्यमातून त्यांच्या अडचणी सामायिक करण्यासाठी स्पर्श करा. चीनसारखा देश आतमधे जो बचापैकी सराव करतो केंद्रीकरण प्रणाली. डिजिटल शिक्षणात बदल असू शकतात सोपे. अगदी यु.एस.ए. सारख्या देशातही काही लो-पे आहेत जे विद्यार्थी ब्रॉड बॅंडकडे जात नाहीत आणि असमर्थ आहेत संगणकीकृत शिक्षण व्यवस्था वापरा (परदेशातील जीवनाचा अभ्यास करा). अशीच परिस्थिती आहे जी भारताची आहे जिथे नाही प्रत्येक विद्यार्थी हाय-स्पीड इंटरनेटसह सुसज्ज आहे आणि डिजिटल गेंझेट आणि या दुखाच्या ओळीसह आहेत. असंख्य भारतातील प्रगत शैक्षणिक संस्था देखील नाहीत याचा सामना करण्यासाठी आता डिजिटल सुविधांनी सुसज्ज ऑनलाईन सेट अप पारंपारिक शिक्षण अचानक बदल शिक्षण प्रणाली.

एमएचआरडीचे डिजिटल उपक्रम दुय्यम म्हणून कोविड-१९ दरम्यान उच्च शिक्षण खालील प्रमाणे सूचीबद्ध आहे :

* स्वयम -

हे राष्ट्रीय ऑनलाईन शिक्षण मंच आहे दोन्ही प्रशालेचे (९ ते १२ इयत्ता) असलेले १९०० कोर्स होस्ट करीत आहेत (१२) आणि उच्च शिक्षण (पदवीधर, पदव्युत्तर) प्रोग्राम) अभियांत्रिकीसह सर्व विषयांमध्ये, मानविकी आणि सामाजिक विज्ञान, कायदा आणि व्यवस्थापन अभ्यासक्रम वैशिष्ट्य म्हणजे ते एकत्रीत आहे.

* स्वयं प्रभा -

यांच्याकडे ३२ डीटीएच टीव्ही चॅनेल्स आहेत शैक्षणिक सामग्रीचे २४ x ७ आधारावर प्रसारण करणे. या चॅनेल देशभरात पाहण्यासाठी उपलब्ध आहेत डीडी फ्री डिश सेट टॉप बॉक्स आणि आन्टीना वापरून. द चॅनेल वेळापत्रक आणि इतर तपशीलमध्ये उपलब्ध आहेत पोर्टल या वाहिन्यांमध्ये शालेय शिक्षणाचा समावेश आहे (इयत्ता ९ ते १२) आणि उच्च शिक्षण (पदवीधर, पदव्युत्तर पदवी, अभियांत्रिकी शाळाबाह्य मुळे, कला अभ्यासक्रम आणि शिक्षक प्रशिक्षण) कला, विज्ञान, वाणिज्य, परफॉर्मिंग आर्ट्स, सोशल सायन्स आणि मानविकी विषय, अभियांत्रिकी, तंत्रज्ञान, कायदा, औषध, शेती, संकरेस्थळ : <https://swayamprabha.gov.in/>

* ई-पीजी पाठशाला -

पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांसाठी आहे. पदव्युत्तर विद्यार्थी ई-बुक्ससाठी या व्यासपीठावर प्रवेश करू शकतात. या दरम्यान ऑनलाईन अभ्यासक्रम आणि अभ्यास साहित्य लॉकडाऊन कालावधी या व्यासपीठाचे महत्त्व आहे जे विद्यार्थी या सुविधांशिवाय प्रवेश करू शकतात दिवसभर इंटरनेट. संकेतस्थळ : <https://epgp.inflibnet.ac.in/>

* कोविड-१९ चा शिक्षणावर सकारात्मक परिणाम -

कोविड-१९ चा उद्रेक झाल्याने बच्याच नकारात्मकता निर्माण झाल्या आहेत शिक्षण, भारतातील शैक्षणिक संस्थांवर होणारे परिणाम आव्हाने स्वीकारली आणि देण्याचा प्रयत्न केला (साथीचा रोग) सर्व देशभर (किंवा खंडभर) असलेला दरम्यान विद्यार्थ्यांना अखंड आधार सेवा. भारतीय शिक्षण

प्रणालीला परिवर्तनाची संधी मिळाली पारंपारिक प्रणालीपासून नवीन युगापर्यंत.

* सकारात्मक परिणाम म्हणून विचारात घ्या -

मिश्रित शिक्षणाकडे जा : कोविड-१९ वितरीत करण्यासाठी डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वेगवान अवलंबन शिक्षण. शैक्षणिक संस्था त्या दिशेने सरकल्या शिकण्याची मिश्रित पद्धत. हे सर्व शिक्षकांना आणि प्रोत्साहित करते विद्यार्थी अधिक तंत्रज्ञानाचे जाणकार बनतात. चे नवीन मार्ग वितरण आणि शिक्षणाचे मूल्यांकन मोठ्या प्रमाणात उघडलेच्या क्षेत्रातील मोठ्या परिवर्तनाची संधी अभ्यासक्रम विकास आणि अध्यापन.

* लर्निंग मॅनेजमेंट सिस्टमचा वापर वाढणे :

वापरा शैक्षणिक संस्थांकडून शिक्षण व्यवस्थापन प्रणाली एक मोठी मागणी बनली. हे एक उत्तम संधी उघडली ज्या कंपन्या विकसित होत आहेत आणि वापरण्यासाठी लर्निंग मॅनेजमेंट सिस्टम मजबूत करणे शैक्षणिक संस्था (मिस्रा, २०२०) Learning शिक्षण सामग्रीच्या सॉफ्ट कॉपीचा वापर वर्धित करा. मध्ये लॉकडाऊन परिस्थितीत विद्यार्थी हे गोळा करण्यास सक्षम नव्हते अभ्यास सामग्रीच्या हार्ड प्रती आणि म्हणून बच्याच संदर्भासाठी मुलायम प्रती सामग्रीचा वापर करणारे विद्यार्थी.

* सहयोगी कामात सुधारणा -

एक नवीन आहे संधी जेथे सहयोगी शिक्षण आणि शिकणे नवीन फॉर्म घेऊ शकतात. सहयोग देखील होऊ शकते याचा फायदा घेण्यासाठी जगभरातील प्राध्यापक/शिक्षकांमध्ये एकमेकांना (मिस्रा, २०२०)

* ऑनलाईन बैठकीत वाढ -

(साथीचा रोग) सर्व देशभर (किंवा खंडभर) असलेला तयार केला आहे टेलिकॉन्फरन्सिंग, व्हर्च्युअल मीटिंग, वेबिनार आणि ई-कॉन्फरन्सिंग संधी वर्धित डिजिटल साक्षरता: (साथीचा रोग) सर्व देशभर (किंवा खंडभर) असलेला परिस्थिती लोकांना डिजिटल तंत्रज्ञान शिकण्यास आणि वापरण्यास प्रवृत्त केले आणि परिणामी डिजिटल साक्षरता वाढली.

* सामायिकरणासाठी इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर सुधारित केला माहिती :

शिक्षण सामग्री सामायिक केली जाते विद्यार्थी

सहजपणे आणि संबंधित प्रश्नांचे निराकरण करतात ई-मेल, एसएमएस, फोन कॉल आणि भिन्न वापरून व्हाट्सएप किंवा फेसबुक सारखे सामाजिक मेडिया.

*** वर्ल्ड वाइड एक्सपोजर :**

शिक्षक आणि शिकणारे मिळत आहेत सुमारे मित्रांकडून संवाद साधण्याची संधी जग. विद्यार्थ्यांनी आंतरराष्ट्रीय समुदायाशी जुळवून घेतले.

*** अधिक चांगले वेळ व्यवस्थापन :**

विद्यार्थी व्यवस्थापित करण्यास सक्षम आहेत. दरम्यानच्या काळात ऑनलाईन शिक्षणामध्ये त्यांचा कार्यक्षमता अधिक.

*** मुक्त आणि दूरस्थ शिक्षण (ओडीएल) ची मागणी :**

साथीच्या आजारात बहुतेक विद्यार्थी ओडीएल मोडला प्राधान्य दिले कारण ते आत्मशिक्षणास प्रोत्साहित करते विविध ख्रोतांमधून शिकण्याची संधी उपलब्ध करून देणे आणि त्यांच्या गरजेनुसार सानुकूलित शिक्षण.

कोरोना काळात ई-माध्यमाचा वापर का आणि ग्रामीण विद्यार्थी

प्रा. राहुल गोवर्धन माहुरे

सहाय्यक प्राध्यापक, वाणिज्य विभाग

जगभरात कोरोना चे थेमान सुरु असतांना, एका विषाणू ने संपूर्ण जगाला गुडघ्यावर आणले असतांना, एका अनामिक भितीमध्ये संपूर्ण जग वावरत असतांना, कोरोनाला हरविण्यासाझी संपूर्ण जनता शासन प्रशासनाला प्रतिसाद देत आहे. WHO च्या मार्गदर्शक तत्वानुसार संपूर्ण जगात अंमलबजावणी होत आहे. यामुळे जग होरपळून निघाले आहे. या कोरोना काळा अनेक नविन शब्द आणि संकल्पनेची ओळख जनतेस झाली आहे. उदा. लॉकडाऊन, हॉटस्पॉट, क्वारंटाईन, कलर झोन वॉरे यावर आधारीत विनोद, सरकारच्या धोरणावर संमिश्र प्रतिक्रिया हे सुरु असतांना च उच्च शिक्षणामध्ये विद्यार्थ्यांचे हित लक्षात घेवून विद्यार्थी अभ्यासात मागे पडू नये म्हणून संवेदनशील वृत्तीच्या महाविद्यालयीन शिक्षकांनी ई-माध्यमाच्या आधारेविविध लर्नींग ट्रुल्सच्या माध्यमातुन विविध ऑनलाईन ॲप द्वारा सभा घेणे गुगल क्लास रुम आणि नविन ट्रुल्स द्वारा मार्गदर्शन करून विद्यार्थ्याना शिकवणे, सोशल माध्यमांचा वापर करून विद्यार्थ्यांपर्यंत अभ्यासाचे साहित्य पोहोचविणे हा स्त्युत्य उपक्रम सुरु केला. त्यात कोरोना विषयी जनजागृतीच्या प्रमाणपत्राचे तर जणू पिक आले की काय असं दिसुन येत आहे. विद्यार्थ्यांविषयीची ही तळमळ पाहून माझे मन अक्षरशः भरून आले. कारण आज माहीती तंत्रज्ञानाचा काळात बोटाच्या क्लीक वर सर्व माहीती उपलब्ध असतांना विविध माध्यमाद्वारे विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचण्याच्या या उपक्रमाचा भाग अभिनंदनास प्राप्त आहे.

कोरोना ही वैशिक महामारी तिचे रौद्र स्वरूप धारण करत असतांना, संपूर्ण जग आपापल्या घरात बसुन असतांना, ज्यांची परिस्थिती सर्वसाधारण बरी आहे किंवा ज्यांच्याकडे अऱ्डाईड मोबाईल आहेत. नेटची सुविधा आहे त्यांच्यासाठी ठिक आहे. पण आपले विद्यार्थी बहुतांशपणे ग्रामीण भागातील आहेत ज्यांच्या गावात बस अजुन निट पोहोचली नाही अशा

दुर्गम भागात ते राहतात. शहरातील काही वस्त्यांची परिस्थिती देखील यापेक्षा वेगळी नाही ज्यांच्याकडे मोबाईल तर दुरंचं पण सकाळ संध्याकाळ जेवनाची सोय जरी झाली तरी ठिक अशी परिस्थिती आहे. अँड्रॉइड मोबाईल फोन असणारे आपल्या बहुजन समाजात खेड्यापाइयात राहणारे किती विद्यार्थी आहेत याची जाणीव देखील आपल्याला ठेवणे आवश्यक आहे. त्यांच्या अभ्यासाचे काय ?

हा प्रश्न माझ्या समोर उभा राहतो. माझा या गोष्टीला बिलकुल विरोध नाही हे आधी लक्षात घ्या पण एकूणचं आजची परिस्थिती काय ?

पालकांची, पाल्यांची मानसिकता काय याचा देखील विचार करणे आवश्यक आहे. म्हणतात न 'उपाशी पोटी ज्ञान व्यर्थ आहे' आज बहुतांश भागातील परिस्थिती पाहतां असं लक्षात येते की दोन वेळ जेवनाची सोय देखील त्या बांधवांची नाही. हातावर काम करणाऱ्या व्यक्तींच्या घरातील स्थितीची कल्पना पण आपण करु शकत नाही. हे लोक या लॉकडाऊनच्या काळात आपला उदरनिर्वाह कसा चालवत असतील हे त्यांचे त्यांना माहीत आपन कल्पना न केलेली बरी जेवढे हे लोक गरीब तेवढं स्वाभिमानी असतात उपाशी राहतील पण हात पसरणार नाहीत. विविध सामाजिक संघटना, वैयक्तिक दाते यांच्याकडुन त्यांना मदत होत असली तरी पोटाची खळगी भरण्यास पैसा नाही इंटरनेट डाटा खरेदी करण्यासाठी पैसा आणायचा कुठुन ? हा यक्ष प्रश्न हा विचार करून माझ्या समोर उभा राहतो ? दूर १०००-१२०० किमी चा प्रवास पायी चालत आपल्या मूळ गावी काही मजुर बांधव जात असतांना त्यामध्ये आमच्या विद्यार्थ्यांचा भाऊ, मामा, काका, असतो त्याची मानसिकता कुठे असेल याचा देखील विचार आपणांस करावा लागेल. फार कमी लोकांकडे अँड्रॉइड मोबाईल आहेत अपुच्या साधनसामुग्रीच्या साहाय्याने मिळत असलेले ज्ञान त्यांना कितपत पचते हा संशोधनाचा विषय आहे. अजुनही कितीतरी शिक्षक बांधव या तंत्रज्ञानाशी पूर्णपणे अवगत नाहीत तिथं विद्यार्थ्यांचं काय घेवुन बसलात. प्रगत शहरांमध्ये या साधनांचा सर्रास वापर होतो हे अगदी खरं आहे. कारण ते या साधनांशी परिचीत आहेत. त्याच्याकडे तशी साधनसामुग्री आहे. माझ्या मते आपल्याकडे साधनसामुग्रीचा अभाव आहे. इथं बसच्या पास चे फी चे पैसे

जवळ नसतांना ऑनलाईन अभ्यास करणे गरीब विद्यार्थ्यांशी ही ऐदभावपूर्ण वागणुक नाही का ? हा माझा प्रश्न आहे. जगात परिस्थिती काय आहे ? त्या परिस्थितीशी दोन हात करण्यासाठी सर्व धडपडत असतांना शालेय स्तरावर शासनाने जे निर्णय घेतले ते अजुनही उच्च शिक्षणामध्ये घेतल्या गेले नाहीत. परिक्षेच्या संदर्भात आजही विद्यार्थी-शिक्षक-पालक संभ्रमात आहेत. परिक्षेच्या संदर्भात उठणाऱ्या अफवांमध्ये ते भरकटत आहेत. सर्वसामान्यपणे पदवी स्तरावरील विद्यार्थी स्वयम अध्ययन (सेल्फ स्टडी) करत असतात. उगाचं नविन माध्यमांचा बडेजाव आणुन अशा परिस्थितीत जबरदस्तीने त्यांच्यावर लादणे कितपत योग्य आहे ? महाविद्यालय सुरु असतांना किती क्लासेस होतात हा देखील संशोधनाचा मुद्दा आहे. माझा नविन तंत्रज्ञानाला बिलकुल विरोध नाही कारण काळाची गरज आहे. मला हे सांगायचे आहे की, परिस्थिती लक्षात न घेता शैक्षणिक आणि तांत्रिक साधनसामुग्री चा अभाव असतांना केलेला हा प्रकार आहे. विद्यार्थ्यांविषयीची तळमळ ठिक आहे. पण या आधी या बहुजन समाजातील विद्यार्थ्यांच्या पोटाची खळगी भरण्याचा प्रश्न ऐरणीवर आहे. त्याच्या घरातील वातावरण मानसिकता लक्षात घेणे गरजेचे आहे. या लॉकडाऊनमध्ये कितीतरी लोक वेगवेगळ्या समस्यांनी ग्रस्त आहेत. हे तर अजुनही पूर्णपणे समोर आले नाही. मला हेच सांगायचे आहे की, त्यांच्याकडे स्मार्ट फोन नाहीत त्यांच्या शिक्षणाचे काय ? ज्यांना नेट पॅक घ्यायला पैसे नाहीत त्यांच्या शिक्षणाचे काय ? अद्यापही नेटवर्क ज्यांच्या गावात पोहोचले नाही त्यांच्या शिक्षणाचे काय ? साधनसामुग्रीचा अभाव, ई-साक्षरतेचा अभाव असल्याने हे माध्यम पूर्णपणे विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचत नाही. साधा प्रवेशाचा अर्ज, शिष्यवृत्तीचा अर्ज भरण्यासाठी इंटरनेट कॅफेवर चकरा माराव्या लागतात. डिजीटल युगात विद्यार्थ्यांची व समाजातील विविध लोकांची स्टॅंडर्ड लुट केली जाते.ई-साक्षरता आपल्याकडे असुनही अजुन विकसीत झाली नाही हे भयाण वास्तव आहे. अभ्यासासाठी पोषक वातावरण विद्यार्थ्यांच्या घरात नसते या वास्तवाचा देखील आपण विचार करायला हवा. ५०० रु. खात्यामध्ये देवुन आपण त्यांना सक्षम करु शकत नाही. नविन तंत्रज्ञानाचा स्विकार ही काळाची गरज आहे. हे वास्तव आहे या प्रवाहात आपल्याला सर्व विद्यार्थ्यांना आणावे लागेल

तरचं देशाची प्रगती आहे. अन्यथा “स्मार्ट फोन अधिक नेट आहे-रे” व “स्मार्ट फोन अधिक नेट नाही-रे” असे दोन वर्ग समाजात पडायलानको ऑनलाईन प्रक्रिया वेळ वाचवणे, पैसा वाचवणे यासाठी आवश्यक असते. ती वेळ व पैसा खाऊ नये हिंव अपेक्षा. ऑनलाईन परिक्षेचे उदाहरण आपल्या समोर ताजे चं आहे. यासाठी सर्वप्रथम आपल्याला उत्कृष्ट साधनसामुग्री विकसीत करावी लागेल. नाहीतर एक समुह पुढे अन एक दुर्लक्षीतच राहील.

“एकमेका सहाय्य करू अवघे धरू सुपंथ”

या उक्तीप्रमाणे पुढे जावे लागेल तंत्रज्ञानात रोज नवनवीन बदल होत असतात. याचा पण आपल्याला स्वीकार करावा लागेल.

बदलत्या आधुनिक काळाचा विचार करून आपणांस स्वतःमध्ये बदल करावा लागेल.

ई-साक्षर व्हायला हवे. आपल्या मूलभूत समस्या ह्या आपल्यालाचं सोडवाव्या लागतील कारण येणारा काळ हा डिजीटल युग व ई-युग असणार आहे. त्यासाठी आपण सज्ज असणे काळाची गरज आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा शिक्षणविषयक दृष्टिकोण

प्रशिक मंसाराम बोदडे
बी. कॉम. भाग-३

शिक्षणाचे तत्वज्ञान संपूर्णपणे आणि मनुष्याच्या संस्कृतीचा अविभाज्य भाग म्हणून विचार करण्याचा एक काळजीपूर्वक, गंभीर आणि पद्धतशीरपणे बौद्धिक प्रयत्न आहे. स्टर्प्युलेटर किंवा तत्वज्ञानाचे व्यवहार करणाऱ्या एखाद्या व्यक्तीच्या पद्धतशीर दृष्टिकोनातून भिन्न भिन्न प्रवृत्तीचे अधिक तंतोतंत अर्थ. सार्वजनिक किंवा खाजगी शिक्षणाची प्रक्रिया आणि उत्पत्ती, पद्धती, परिणाम, मूल आणि सामाजिक गरजा, अभ्यासाची सामग्री आणि या क्षेत्राच्या इतर सर्व बाबींशी संबंधित शैक्षणिक अडचणीचे स्पष्टीकरण आणि मूल्यांकन करण्यासाठी आधार म्हणून वापरले जाते. सध्याचा अध्याय शिक्षणाच्या तत्वज्ञानाशी संबंधित आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आयोजन तत्वज्ञान त्यांच्या शैक्षणिक विचारांतून दिसून येते. शिक्षण ही प्रगती आणि उन्नतीचा दगड आहे. यामुळे लोकांची जागरूकता आणि सामाजिक चेतना वाढते आणि राष्ट्राचे अधिक जबाबदार नेतृत्व होते. अर्थात, वाचन, बोलणे, ऐकणे आणि लिहिणे याद्वारे शिक्षणामध्ये ज्ञान दिले गेले आहे. तथापि, शैक्षणिक संस्था आणि लोकांच्या दैनंदिन कृती आणि सवयी आणि लोकांमध्ये परस्परसंबंध प्रभावित करते. अशाप्रकारे आपण सतत एकमेकांना शिक्षित आणि प्रशिक्षण देत आहोत. ही प्रक्रिया आमची वाढ आणि प्रगती प्रोत्साहन देते जरी ती स्थिर वाढ असू शकत नाही.

डॉ. आंबेडकरांना हे चांगले ठाऊक होते की जितके जास्त शिक्षण, प्रगतीची शक्यता तितकीच आपल्या लोकांसाठी संधी सुलभ होते. परंतु जेव्हा लोकांचा राजकीय अधिकार देऊन त्यांच्या शिक्षणाची समस्या आपोआप सरकारी प्रयत्न व एजन्सीद्वारे सोडवली जाईल असा त्यांचा विचार होतो, तेव्हा शैक्षणिक उन्नती मिळवण्यापेक्षा त्यांनी आपला वेळ आणि कौशल्य राजकीयदृष्ट्या सुरक्षित ठेवण्यात अधिक खर्च केले.

शिक्षणाचे महत्व डॉ. अंबेडकरांचे मत होते की शिक्षणाच्या स्थापनेसाठी शिक्षणाला खूप महत्व आहे. त्यांनी विचार केला की लोक जीवनाच्या भौतिक गरजांकडे दुर्लक्ष करतात आणि त्यांना ते सुरक्षित करण्यास सक्षम असलेल्या ज्ञानाकडे दुर्लक्ष करतात म्हणून आपला देश मागासलेला राहिला आणि त्याची प्रगती थांबली. त्यांनी फक्त शिक्षणाचे साधन म्हणून शिक्षण केले नाही.

मुलाच्या व्यक्तिमत्वाचा विकास किंवा कमाई करण्याचे साधन म्हणून. त्याएवजी, समाजात इच्छित बदल घडवून आणण्यासाठी सर्वात शक्तिशाली एजंट म्हणून हेकॉनसिडेड एज्युकेशन आणि आधुनिक काळात कोणतीही सामाजिक चळवळ सुरु करण्यासाठी संघटित प्रयत्नाची पूर्वअट. दलितांना निरक्षरता, अज्ञान आणि अंधश्रद्धा यापासून मुक्त करण्यासाठी फॉरहीम शिक्षण हे एक साधन होते आणि त्यामुळे त्यांना सर्व प्रकारच्या अन्याय, शोषण आणि अत्याचाराविरुद्ध लढा देण्यास सक्षम केले. त्यांना असे वाटले की जर दलित लोक पारंपारिक व्यवसाय सोडून आपल्या धर्मातील धर्मनिरपेक्षता स्वीकारू शक्तील तर ते समाजातील श्रमविभागातील जुन्या जुन्या जातीवर आधारित जातीचे बांधकाम मोडतात. बाबासाहेबांचे नेहमीच मत होते की शिक्षण हे सामाजिक संबंध असले पाहिजे.

विकसनशील देशाची राजकीय आणि आर्थिक आवश्यकता. ते सामाजिक परिवर्तनाचे साधन असले पाहिजे. काळाची वास्तविकता पूर्ण करण्यासाठी विचार केला पाहिजे. डॉ. अंबेडकर यांनी स्थापन केलेल्या पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या दृष्टीने व्यावसायिक कार्यक्षेत्रातील विविध क्षेत्रात बेजबाबदार पदांवर विद्यार्थ्यांना सुसज्ज करण्यासाठी डिप्लोमा अभ्यासक्रम सुरु केला. अशा प्रकारे त्यांनी मास कम्युनिकेशन मीडिया आणि सिद्धार्थ उदयोग संस्था व प्रशासन संस्था सिद्धार्थ कॉलेजेसची स्थापना केली. त्याला वाटले की समाजाच्या उन्नतीसाठी फक्त शाळेत शिक्षण पुरेसे होणार नाही. घरात अनौपचारिक शिक्षणाबोबरच वर्तमानपत्र आणि इतर स्रोतांच्या शिक्षणाद्वारे देखील आवश्यक होते. शिक्षणाचे उद्दीष्ट कार्य आहे जे एखाद्या कार्यासदिशा देते आणि वर्तनला उत्तेजन देते. म्हणूनच शिक्षणाचे उद्दीष्ट ध्येय किंवा शिक्षणाला

दिशा देणारे आहे. प्राचीन भारतातील शिक्षणाचे अंतिम उद्दीष्ट म्हणजे जीवनाची तयारी म्हणून ज्ञान नव्हते परंतु स्वतःच्या पुरातन शिक्षणाने 'विद्या' ज्ञानाचा मानस हा एक महत्वाचा दृष्टिकोन मानला होता जो त्याला सर्व गोर्टींचा अंतर्दृष्टी देते आणि त्याला कृती कशी करावी हे शिकवते. अशाप्रकारे शिक्षणाचे उद्दीष्ट आत्म-प्राप्ती होते. लोकांच्या वास्तविक जीवनासाठी विविध वर्ग तयार करणे हे शिक्षणाचे त्वरित उद्दीष्ट आहे. मध्ययुगीन भारतात शिक्षणाचे उद्दीष्ट धार्मिक आदर्श आणि व्यावसायिक वाढीवर भर देण्यात आले. तथापि ब्रिटीशांच्या काळात शिक्षण हे भारताच्या गरजेशी संबंधित नव्हत, म्हणून त्याला विरोध झाला. यावेळी अनेक समित्यांव संमेलनांची नेमणूक करण्यात आली असून त्यांचे आधुनिकीकरण, राष्ट्रीय एकात्मता, सामाजिक व नैतिक मूल्यांचा विकास करणे; उत्पादकता वाढवणे; शिक्षणात धर्मनिरपेक्षतेचा प्रचार करणे. बाबासाहेबांनीही या ध्येयांवर जोर दिला आहे. डॉ. अंबेडकर यांनी डेवे यांनी भविष्यवाणी केलेली शिक्षणातील लोकशाही संकल्पना कायम ठेवली. समूहाने दिलेली कोणतीही शिक्षण संस्था त्यांच्या सदस्यांचे समाजीकरण करते. अशा प्रकारे शिक्षण देणे ही समाजाची जबाबदारी आहे. डॉ. अंबेडकर हे स्वतः समाजातील वंचित घटकांपर्यंत शिक्षण कर्से घेऊ शकतात याचे एक उदाहरण होते.

जीवनाचा अर्थ

वैभव कैलास नांदुरकर
बी. कॉम. भाग-३

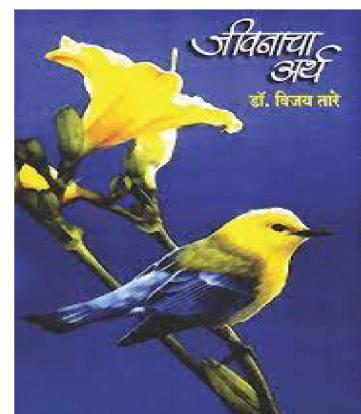
आपण आयुष्याबद्दल बोलत आहात जसे की ते आपल्यास बाह्य आहे. आपण जीवन आहात. परंतु आपण विचार, भावना, कल्पना, विचारधारे, तत्त्वज्ञान, धर्म आणि पूर्वग्रहांच्या ढगांनी इतके झाकलेले आहात की या मानसशास्त्रीय नाटकाने जीवनाच्या प्रक्रियेला मोट्या प्रमाणात सावली दिली आहे आणि आज जेव्हा लोक 'माझे जीवन' म्हणतात तेव्हा आपल्याला हे समजले पाहिजे की ते त्यांचे काम, त्यांचे व्यवसाय, त्यांचे कुटुंब, त्यांची कार, त्यांची संपत्ती, पक्ष याबद्दल बोलत आहेत, ते त्यांच्या आयुष्याबद्दल बोलत नाहीत.

केवळ आपण एक जीवन आहात आणि आपण आत्ताच, जिवंत आहात म्हणूनच, या सर्व वस्तूंचा अर्थ काहीतरी आहे. केवळ आपण जिवंत असल्याने, आपली नोकरी, आपली कार, आपले घर, आपल्या नात्यांचा अर्थ काहीतरी आहे. आपण काय परिधान करता, आपण काय बोलता, आपण कोणत्या गोष्टीशी निगडित आहात, प्रत्येक गोष्ट म्हणजे काहीतरी अर्थ फक्त आपण जिवंत आहात. सर्वात मूलभूत गोष्ट म्हणजे आपण जीवन आहात. परंतु आपले मनोवैज्ञानिक नाटक जीवन प्रक्रियेपेक्षा मोठे झाले आहे. युरोपने ही मोठी चूक केली जी संपूर्ण जगाने स्वीकारली. असं असलं तरी, आम्ही आयुष्यापेक्षा विचारांचा उत्सव साजरा करण्यास सुरुवात केली, अशा वेळी एखाद्याने असे म्हणण्याचे धैर्य केले की, "मला वाटते, म्हणून मी अस्तित्वात आहे."

आपला विचार सॉफ्टवेअर सारखा आहे. आपण कोणत्या प्रकारचा डेटा घेतला यावर अवलंबून, आपल्याकडे असे प्रकारचे विचार आहेत. आपण असे जीवन जगत आहात जे त्या सॉफ्टवेअरचे उत्पादन आहे, त्या सॉफ्टवेअरचे उत्पादन नाही. पण आज तुमचा विचार इतर सर्व गोष्टीपेक्षा मोठा झाला आहे. म्हणूनच तुम्ही मला विचारता, "जीवन म्हणजे काय?" मी तुला आठवणकरून देतो की तू आयुष्य आहेस. आपण मला आयुष्याबद्दल का विचारू? भारतातील हवामान काय आहे हे मला जर तुम्हाला सांगायचे असेल तर आम्ही यावर चर्चा करु शकतो, ही एक संवादाची

बातमी आहे. परंतु आपण स्वतः जीवन असताना आपण "जीवनाचा अर्थ काय आहे" असे मला विचारले तर आम्हाला आपल्याला एक कथा सांगावी लागेल. मी याला एक कथा म्हणत आहे कारण जर मी असे काही बोललो जे आतापर्यंत आपल्या अनुभवामध्ये नसते, जोपर्यंत आपण संबंधित असाल तर ती एक कथा आहे. आपल्याला ही कथा आवडल्यास आपल्यावर विश्वास असेल. आपल्याला ही कथा आवडत नसल्यास आपण त्यास नाकारता. परंतु आपण यावर विश्वास ठेवल्यास ते वास्तविक होईल काय? जर तुम्ही त्यास नकार दिला तर ते वास्तविक होईल का? दोन्ही मार्गांनी आपण सत्यात जात नाही.

आपण कमीतकमी सरळ असे का होऊ शकत नाही? "मला जे माहित आहे, ते मला माहित आहे; मला काय माहित नाही, मला माहित नाही"? आम्हाला जे काही माहित नाही, आम्हाला ते तयार करायचे आहे कारण "मला माहित नाही" असा प्रचंड स्वभाव आपल्याला कळला नाही. जर आपण आनंदाने, जाणीवपूर्वक, "मला माहित नाही" मध्ये रहा, तर माहित असणे फार दूर नाही. जर आपण आनंदाने, जाणीवपूर्वक, "मला माहित नाही" मध्ये रहा, तर माहित असणे फार दूर नाही. हे मानवी बुद्धिमत्तेच्या स्वभावात आहे की आपण "मला माहित नाही" सह जगू शकत नाही. जाणून घेण्याची तीव्र इच्छा आणि जाणून घेण्याची तीव्र इच्छा आपल्यात सतत राहील. आपल्याला दिसेल की आपल्या बुद्धिमत्तेमुळे आपल्याला शक्य तितके जाणून घेण्याचा मार्ग सापडेल.

एक मैत्री अक्षीष्ठी

अंकीता दिनेश बनसोड
बी. ए. भाग-३

मैत्री म्हणजे काय हे कळण खरच किती कठीण
मैत्री म्हणजे वय, जात, धर्म यांना न मानणारी
कधी हरावणासीतर कधी रडवणारी
मैत्री म्हणजे हृदयात जन्माला आलेली
समाजाच्या बंधनातून हळूच बाजुला झालेली
मैत्री म्हणजे एकमेकांना सावरणारी
समजुन घेणारी, सुखदुःखात सहभागी होऊन मदतीचा
हात पुढे करणारी

खरच मैत्री कधी कुणाशी कशी होईल काही सांगता येत नाही. शाळेत गेल्यावर आपल्यात पहिल्यादाच बाहेरच्या जगाशी ओळख होते. शालेय जिवणापासून सुरुवात होते ती सगळी नाती समजायला आणि नवीन नाती आत्मसात करायला आपल्याला मैत्रीची ओळखही तिथेच येते एकाच बाकेवर बसून एकमेकांना मदत करत खेळताना ऐकमेकाशी भांडत, रागवत आपण सुरुवात करतो ती मैत्रीला त्या वयात एकमेकांचे स्वभाव ओळखण आपल्या निरामय मनाला माहित नसते त्यामुळे आपण सगळ्यांशी मैत्री करतो पण जसजसे वय वाढायला लागते तसतसे आपणही समाजाच्या दृष्टीकोणातून विचार करायला लागतो. समोरच्या माणसाच्या मनातील स्वभावातील विविध कंगोरे जाणून घ्यायला लगतो. तिथेच ओळख होते आपल्याला खच्या मैत्रीची तोपर्यंत शालेय जीवन मागे टाकून मनाने आपण सज्जान झाल्याचं बिंबवीत कॉलेज जीवनात प्रवेश केलेला असतो. तेव्हा मैत्रीत तुझं-माझं काहीही नसतं जे असेल ते आपले असते सगळे एकमेकांना समजून घेतो. एकमेकाच्या मदतीला धावून जातो. मैत्री पूर्णपणे जगतो. 'मैत्री' ही निरपेक्ष असते. कुणावर जबरदस्ती करून आपली मैत्री त्याच्यावर थोपविता येत नाही. ती मनापासुन उमलायला लागते. मैत्रीमध्ये एकमेकाबद्दल मनापासुन काळजी असते. प्रेम वाटायला पाहिजे. ती भावना मनात रुजायला हवी तरच मैत्री चिरकाल टिकते.

आपले नातेवाईक जन्मानेच आपल्याला मिळालेले असतात पण आपले मित्र-मैत्रिणी तरी आपण निवळू शकतो.

ही देवाची कृपाच मणायला हवी अनेक वेळेला रक्ताच्या नात्यापेक्षा स्नेहाचे नाते अधिक जवळचे होऊन जाते जसे-

'मैत्रीमध्ये ना खरं ना खोटं असतं.
मैत्रीमध्ये ना माझं ना तुझं असतं.
कुरल्याही पारड्यात तिला तोला,
मैत्रीच पारड नेहमी जडच असते.
मैत्री श्रीमंत किंवा गरीब नसते
मैती सुंदर किंवा कुरुप नसते
कुरल्याही क्षणी पहा मैत्री फक्त मैत्रीच असते.

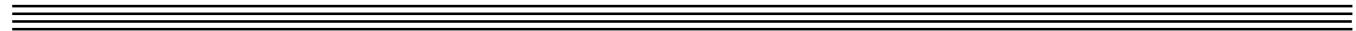
मैत्रीच्या नावामध्ये प्राण असते.
म्हणून कदाचीत रक्ताचा नाती नसत
पण मैत्रीच नाती मात्र सदैव राहतात.

प्रत्येक व्यक्तीला सर्वात जवळचा असा कोणी वाटत असेल तर तो म्हणजे 'मित्र'. आपल्याला मित्र असावा अस प्रत्येकाला वाटतं स्वाभाविक आहे पण मैत्री करताना पहिल्यादा स्वतःच मित्र व्हाव लागतं. कुण्या अनोळखी व्यक्तीशी मैत्री जुळवण्यासाठी गरज असते ती स्वतःवर विश्वास ठेवण्याची जाती-पातीची बंधने झुगार झुगारण्याची, संशयाची काळी पडदे बाजूला सारण्याची, विशाल हृदय संवेदनशील मन जपण्याची दुसऱ्याला व्यवरथीत पणे समजून घेण्याची !

मैत्री व्हायला वेळ लागत नाही. वेळ लागतो तो खरा मित्र व्हायला. मैत्री म्हणजे दोन अनोळखी मनातून निर्माण झालेले सूर आणि खरा मित्र म्हणजे अनोळखी सुरातून निर्माण होणारे सुमधुर गानं! मैत्री जुळते ओळखीमुळे पण ओळख झाल्यानंतर त्या व्यक्तीच्या सानिध्यात आल्यानंतर त्याच्या सुख दुःखात सामिल झाल्यानंतर जो 'मानुस' तयार होतो तो खरा मित्र अन तीच खरी मैत्री.

मैत्रीत स्त्री पुरुष अस काहीही नसतं हा भेदही बाळगण चुकीच आहे. मैत्री हे एक अनमोल नाते आहे. प्रेमापेक्षा मैत्री महत्वाची असते. कारण प्रेम तर सगळ्यांना एकदा तरी रडवते आणि मैत्री ही दुःखातही हसवते मैत्रीचं नातं हे असं असावं.

मैत्री म्हणजे एक दोर असते ती घट्ट बाधायची असते. मैत्री करण्यासाठी वयाची अट नसते फक्त एकामेकाचे विचार जुळले पाहिजेत मैत्रीचे नाते हे आपोआपच जुळते. मैत्री कधी कुणाशी होईल हे सांगता येत नाही किंवा ती हरवुनही केली जात नाही. मैत्री हे असे नात आहे की जे थेट

हृदयापासून येत आणि श्वासांसोबत जगात असत खरच मित्रांनो, मैत्री किती ग्रेट असते ना. मित्र किंवा मैत्रीणी आपल्या आयुष्याच्या किती अविभाज्य घटक असतात आणि त्यात जर मित्र/मैत्रिण जीवलग असतील तर ते जगण्याचा खरा अर्थ शिकवतात मैत्री सर्वच नात्यांपेक्षा किती जवळची असते ना !

सर्व जग जेव्हा आपल्यापासून दुर जाते तेव्हा मात्र मैत्रीचा घटट धरलेला हात कधीच आपल्याला दुरावा देत नाही. नाते हे जीवनातील फार महत्वाची भूमिका बजावतात. आपण सर्वच आयुष्यात नात्याच्या संपर्कात जगतो. मानवी जीवन हे सदैव नात्याच्या वर्दळीतच असतं आणि हो, हेही तेवढचं खर आहे की हल्ली स्वतःला सुरक्षीत ठेवणे किंवा जपणे अवघड आहे, तर नात्यांचा विषय बाजुला असतो नात्यांची अनेक मधे आहेत, जसे काही बोलकी, काही अबोलकी, काही परिचित, काही जवळची, काही औपचारिक. नाते हे जीवनाला खच्या अर्थाने जगायला शिकवतात आणि त्याच नात्यांमध्ये विलक्षण व अजब, सोन्याहूनही पिवळ म्हणजे मैत्रीच नातं. तेव्हा या नात्याला सोन्यासारखे जपायलाच हवे. मैत्री आनंदाने आयुष्य जगायला शिकवते म्हणून मैत्री या नात्याविषयी म्हणावेसे वाटते की,

“कुणीतरी असावं आपलही संकटी धावून यायला.
चुकीचे करतांना काही हात धरून थांबवायला.
कुणीतरी असावं आपली योग्य मार्ग सुचवायला.
आयुष्यभर सगे सहायला आणि अखेरपर्यंत साथ द्यायला.

मैत्री ही अतिशय सूंदर भावना आहे. एकमेकांसाठी सर्वस्व पणाला लावणाची तयारी दाखवणारे खरे मित्र हा आयुष्यातला लाभलेला खरा आधार ‘तू किनारा गाठलास तर मी तुझ्याबरोबर आहे आणि बुऱ्हून गेलास तर तुझ्या अगोदर आहे. असं मैत्रीच स्वरूप असायला हव. पूर्वीच्या तुलनेत आजची मैत्री जास्त निकोप आणि निखळ आहे. निखळ मैत्रीमध्ये मोकळेपणा. अभिप्रेत असतो आणि तो सध्याच्या मैत्रीत पाहायला मिळतो.

मैत्री ही एक प्रामाणिक आणि तरल संकल्पना. जिथे आपलं मत व्यक्त करायला पूर्ण स्वातंत्र्य मिळतं तीच खरी मैत्री मैत्री केवळ आनंद आणि समाधानं देणारी असते असे

नव्हे तर मैत्रीतुन बरच काही शिकायला मिळतं, विचाराच्या कक्षा रुंदावतात त्यामुळे मैत्री हे आयुष्याचं सर्वस्व आहे असं म्हटल तरी काही वावं ठरणार नाही. ‘जीवाला जीव देणारे मित्र’ असा शब्दाने बन्याचदा केला जातो. पण, ती मैत्री खरोखरच इतकी अतुट आहे. का याचा विचार करणेही आवश्यक असतं. ‘नुसतं बरोबर चालल तर ती सोबत होत नाही आणि कर्तव्य म्हणून केल तर ही

ठककाचं घर

पल्लवी विश्वास तायडे
एम.ए. (मराठी) भाग-१

“अन्वी ए अन्वी काय शोधतीएस ग!” पिंकी अन्वीला नेहमी प्रमाणे ती विचारात असतांना विचारत होती. पण अन्वी अजुन तरी भानावर आली नव्हती. अन्वी ही जेमतेम ८ वर्षाची असावी कारण आश्रमात आलेली सर्व मुळे ज्या दिवशी आश्रमात दाखल झाली तोच त्यांचा जन्मदिवस ते ज्या दिवशी जन्मले तो दिवस जन्मदिवस नव्हे आणि हो कोणाला माहित कोण कधी जन्मले ते इतका विचार करायला कुणाला वेळ कुठे. जाऊ देत असो, अन्वी ही फार गोंडस छोकरी ती आली तेव्हा ती २ ते ३ वर्षाची असावी. तिचा तो चंद्रासारखा हसरा मुखळा सर्वांना भुरळ पाडणारा. आताही तसाच. अन्वी मुलांना एकच-एच गोष्ट सांगायची “मला ना घरी जायच मला इथं करमत नाही. मला माझ्या स्वप्नातलं घरे आवडतं. ज्यात मी, आई नी बाबा मस्त आनंदात राहतो. मला असं घर आवडतं” बघा हं मला घ्यायला माझे आई-बाबा लवकरचं येतील नक्की-नक्की येतील आणि मगं ते मला त्यांच्या बरोबर घरी घेऊन जातील. पण हं मी ना तुम्हा सर्वांना भेटायला येत जाईल. दर रविवारी आई-बाबा बरोबर. यावर सर्व आश्रमातील मुलं खो-खो हसायची व म्हणायची “अगं अन्वी तू कधीच इथून जाऊ शकणार नाही. कारण हेच आपलं घर आहे.” कळलं तुला आपण इथंच राहणार आहोत सर्व आपल्याला आपले आई-बाबा कधी मिळणारही नाहीत की आपल्याला कुणी घरी नेणारही नाही. उमाकाकू न विजय काका हेच आपले आजी-आजोबा आणि ती रेवतीताई मावशी अन आपण ४०-५० भावंड झालं आपलं कुटुंब त्यावर रेवतीताई व पिंकी नेहमी म्हणायच्या “अरे येतील अन्वीचे आई-बाबा तीला घ्यायला मगं नुसतं बघत बसाल तुम्ही” मग लोच अन्वी म्हणायची बघा रेवतीताईला आणि पिंकीताईला माहिती आहे की मला घ्यायला माझे आई-बाबा नक्की येतील म्हणुन हो कि नाही गं रेवतीताई. त्यावर रेवतीताई लंबाश्वास घेत म्हणायची हं... पिंकी म्हणायची अगं अन्वी आई-बाबा येतील बघ तुला घ्यायला मला विश्वास आहे. त्यादिवशी उमाकावर न विजय आबा बोलत होते. म्हणे. आपल्या लाडक्या परिला

तिच्या घरी न्यायला आई-बाबा लवकरचं येणार म्हणे. त्यावर यश होऊन अन्वी लोगे म्हणाली खरचंका गं पिंकीताई. तिच्या या घराच्या स्वप्नांचं उमाकाकू-विजयआबा या सर्वांना कुतुहल वाडायचं अन् मनाला स्पर्श होवुन जायचं. तिच्या या वागण्यामुळे उमा काकू नी आबा नेहमी आश्रमात येणाऱ्या अशा दाम्पत्यांना शोधायचे की त्यांना मुलं हवंयं का? रेवतीताई पण शोधायच्या अशा आई-बाबाना ज्यांना अन्वीसारखी गोड मुलगी शोभावी अशी रेवतीताईला अन्वी फार आवडायची एकदा रेवतीताई आपल्या बहीणीशी बोलतांना म्हणाली, अगं आमच्या येथे अन्वी नावाची गोड मुलगी आहे. पण ती सतत आई-बाबा येतील अन् आपल्याला त्यांच्या बरोबर घरी घेवुन जातील अशाच विचारात असते. पण त्या विचारीला कुठं माहिती एकदा आश्रमात आलेली मुलं घरी कोणीचं नेत नाही म्हणुन. त्यावर रेवतीताईची बहिण म्हणाली मी येवू तिला भेटायला आणि दुसऱ्या रविवारीच रेवतीताईची बहीण अन्वीला आणि आश्रमाला भेट देण्यासाठी आली. अन्वीला ती अन् तिला अन्वी फार आवडली. तिने अन्वीला छान डॉल आनली होती. अन्वीला ती फार आवडायची प्रत्येक रविवारी अन्वी सकाळीच अंद्योल आटपुन छान तयार व्हायची कारण दर रविवारी काही पालक आपल्या मुलांची जुनी किंवा नवी खेळणी घेवुन ते आश्रमातील सर्व मुलांना वाटुन द्यावची तर काही पालक आपल्या पाल्यांबरोबर रविवारी काय करायचं म्हणुन आश्रमात रविवार साजरा करायची. अन्वी दर रविवारी दारावर थाबायची ते तिची आवडती डॉल घेवुन. पण अन्वी खेळणीसाठी नव्हे तर आप-आपल्या पाल्यांसोबत आलेली आई-बाबा यांना ते पाहायची. आणि पिंकीला म्हणायची माझे आई-बाबा कधी येणार गं. ताई त्यावर पिंकी म्हणायची येतील. ना गं अन्वी रेवतीताईची बहीण आली म्हणजे अन्वी दिवसभर युश असायची ती चॉकलेट, बिस्कीट, खेळाशी देत म्हणून नव्हे तर ती अन्वीला प्रेमाने कुरवाळायची, हसवायची, खेळवायची म्हणून अन्वीला ती फार आवडायची. कारण त्यातही ती अन्वी सारखीच दिसायची गोल चेहरा हसली म्हणजे गालावर खडी पडायची. अन्वीच्याही गालावर पडायची. रेवतीताईची बहिण नेहमी आश्रमाला. काहीना काही दान द्यायची, मदत करायची. आज पण रविवारचं होता. आश्रमात बरीच वरदळ होती. कुणी खेळणी देतहती, तर कुणी खेळणी खेळत व्हती.

पण आज बराच वेळ होवुनही अन्ची दारासमोर उभी दिसत नव्हती. दर रविवारी लवकरचं आपली डॉल हातात घेवुन अन्ची दारासमोर उभी दिसायची पण आज वेळ झाला होता तरीही ती आली नव्हती. पण आज रेवतीताई, रेवतीताईची बहिण तसेच तिचे पति उमाकाकू व विजय आबाबरोबर सकाळपासुनच चर्चा करत होते. आणि ते सर्व आत्ता खुश दिसत होते. इकडे पिंकी ते सर्व ऐकुन आनंदात अन्चीला विचारत होती काय शोधतीएस म्हणुन, पण अन्ची तिच्याच विचारात होती. शेवटी अन्ची ओरडली हा...दिसली इथं होती तर ही केव्हाची शोधतीय शेवटी डॉल दिसली म्हणुन ती तिने हातात घेतली व मागे वळली. तर पाहते तर पिंकीताई आनंदात उभी काय गं अन्ची केव्हाची विचारतीयकाय शोधतीएस म्हणुन पण तुला ऐकू येईल तेव्हाच ना. अंग आज रविवार केव्हाची तयार झालीए मी पण ही डॉल कुठे मिळे ना. मिळाली ना आता चलायचं बाहेर पिंकीताई म्हणाली. त्यावर अन्ची लगेच बोलली हं चल. अन्ची पिंकीला म्हणाली तु तर खुश आहेस आज. त्यावर पिंकी तिला म्हणते चल-चल बाई लवकर वेळ नाही आहे. माझ्याजवळ आज, पिंकीचं असं बोलणं होते कि नाही तोच अन्ची 'एकदम थांबुन म्हणली, तुझे आई-बाबा आले तुला घ्यायला म्हणुन का तु येवढी आनंदात आहेस. त्यावर पिंकी म्हणाली नाही गं बाई तु चल बर्ग जरा लवकर-लवकर तुला तस पिंकी व अन्ची चालू लागली. ते आता उमाकावर व विजय आबा जवळ आल्या होत्या. काकू आणि आबांच्या डोऱ्यांत अशु होते. पण ते आनंदाशु होते. ते अशु पाहुन अन्ची म्हणाली काकू-आबा तुम्ही कुठे जाताय त्यावर नकाराची मान हवलून आबा-काकू नाही म्हणले. मग असे रडताए. आता आबा-काकू व रेवतीताई अन्चीला म्हणाले. बघं तुला भेटायला कोण आलं आहे ते तिने पाहिले तर रेवतीताईची बहिण आलेली तीला पाहताचं अन्चीनं तिला मिठी मारली आणि म्हणाली तु आज सकाळीचं आली का गं. त्यावर रेवतीताईची बहिण म्हणजेच अदिती पैशाने डॉक्टर असलेली. अन्चीला म्हणाली नाही तर काय मी आज सकाळीच आले पण तुलाच तर वेळ झाला. शेवटी मी पिंकीला तुला आणाच्या पाठवले. अन्ची खुश होती. अन्ची तिला सांगत होती अंग तु दिलेली डॉलचं दिसत नव्हती. ती शोधण्यातच जास्त वेळ गेला बघ आज अदिती महणाली अंग अन्ची केवढी

मज्जा झाली गं आता तुझी डॉल तुला सापडेना अन् माझी खरी खुरी डॉल मला सापडेना. अन्ची आर्श्चयाने म्हणाली मग गं तुला ती सापडली की नाही. त्यावर अदिती बोलली मिळाली गं बाई मिळत नव्हती म्हणुन तर पिंकीला शोधायला पाठवलं होत मी. अन्ची म्हणाली म्हणजे तुझी डॉल मी नाहीतर कोण. यावर सर्व हसायला लागले. शेवटी अदितीचं म्हणते पुरी झाली मस्करीआता घरी जावुन करू या मजा, मस्ती नाही का गं अन्ची. अन्ची उत्तरली घरी जाऊन म्हणजे मला नाही कळाले काही. अदिती अन्चीला जवळ घेवुन म्हणते कशी का गं घरी नाही का चालायचं आपल्या. आपल्या म्हणजे-तुच माझी आई का गं! अदिती उत्तरी हो नाहीतर काय आणि बघं तुझे बाबा सुध्दा आले. अदितीच्या आणि जमलेल्या सर्वाच्या डोऱ्यात अशु होते. नव्हे-नव्हे आनंदाशु होते ते अदितीचे पति म्हणजेच अन्ची बाबा हे फिल्ड जॉब करणारे नाव विकास ते जवळ एताच अन्ची म्हणाली बाबा SSS आणि विकास ने तिला मिठी मारली आणि जवळ घेत कुरवाळत म्हणत होता-अन्ची मला तुझी फार आठवण आली होती. मी नाही ऐवु शकलो तुला भेटायला पण आई मात्र न चुकता तुला भेटत होती. अन्ची म्हणत होती मला तुमची कित्ती-कित्ती आठवण येत होती. बोलना रडत होती. विचारत होती. तुम्ही मला येकटीला सोडून कुठ गेला होतात. माहितीच मला इथं करमत नव्हत तुमचीसारखी आठवण येत होती. मी म्हणायची या मुलांना की माझे आई-बाबा मला घ्यायला येतीन म्हणुन पण हे मुलं मला हसत होती. आता कधीही न बोलणारी अन्ची बोलत होती सारखी प्रश्न विचारात होती. उत्तर द्यायला अदिती विकास होते म्हणजेच अन्चीचे आई-बाबा. विकास उत्तर देत म्हणाला अंग अन्ची तू छोटी होती. तेव्हा मला कामानिमित्य बाहेर जावा लागलं नंतर काही दिवस आई आणि तु राहीली. पण मग आईला सुध्दा कामानिमित्य बाहेर जायचं होतं. पण तु यकटी केव्हा होती केव्हाच नाही अन्चीली आईने आबा, आजी, रेवतामावशी आणि पिंकीताईकडे ठेवलं होत. अन्चीची काळजी घ्यायला येढे जण होते. एकटे तर मी अन् आईच होतो बुवा. हो की नाही सांग अन्ची हसायला लागली होती. आता अन्चीने पुन्हा प्रश्न केला. आता तुम्ही नाही ना जाणार पुन्हा कामाला मला सोडून आता रडतांना अदिती आणि विकास दोघे म्हणाले नाही जाणार आता आम्ही

मनाची श्रीमंती

कु. दुर्गा मुकिंदा ढोरे
बी.ए. भाग-२

सोडून अन्वीला केव्हा आबा आम्हाला खुप ओरडले आणि म्हणत होते. आत्ता जाणार का. अन्वीला सोडून आम्ही नाही म्हणालो आबांना माहीती आहे. अन्वी हसत होती आबांना आजीला मिठ्या मारत होती. आज अन्वीच्या डोळ्यात चत्मकारी चमक होती. ती आनंदाची चमक होती. आता ती घरी जाणार होती. आत्ता अन्वीचे सर्वाना भेटून झालं होतं. अदिती आणि अन्वी गाडीजवळ उभ्या होत्या. विकासची वाट बघत अन्वीला रेवती माऊशी प्रेमाने कुरवाळत होती. पुन्हा सर्व आश्रमातील मुले, तीला भेटत होते. विकास कडुन आबा काही लिहुन घेत होते तर कधी मधातच सही करून घेत होते. सर्व काही झाले. काही कागदपत्रे आबांनी ठेवली तर काही विकासला ठेवण्यासाठी दिली. शेवटी ते विकासच्या काढ्यांवरून हात फिरवत म्हणले अन्वीची काळजी घे. बस्सं विकास गाडीजवळ आला अन्वी आणि अदिती आधी तिथे होत्या विकास जे काही खेळणी, खाऊ आणला होता तो ते अन्वीच्या हातुन वाटून देत होते. सरते शेवटी सर्वांचा धन्यवाद, नमस्कार करून विकास अदिती आणि अन्वी गाडीत बसुन घराच्या दिशेने निघण्या आधी अन्वीने सर्वाना पुन्हा मिठी मारत होती. आता मात्र. सर्वांनी आतापर्यंत लपवून ठेवलेले डोळ्यातील आसवांना बाहेर पडण्याचा रस्ता दिला होता. अन्वी सर्वाना सोडून जाणार होती. तिच्या स्वप्नातल्या घरी पण जातांना तिने सर्वाना दर रविवारी भेटण्याची हमी दिली होती. आई-बाबा बरोबर येण्याची गाडी घराच्या दिशेने वळत होती. अन्वी खुश होती. तिला तिच्या स्वप्नातल घरं मिळालं होतं बाबा-आई आणि अन्वी ज्यात राहत होते ते घर हक्काचं घर, स्वतःचं घर....

अन्वीने हे सिध्द करून दायलं जगालं.

“देणाच्याने देत जावे, घेणाच्याने घेत जावे आणि घेणाच्याने घेता-घेता देणाच्याचे हातच घ्यावे.”

यात देणारी अदिती घेणारी अन्वी आणि शेवटी शब्दशः हा आणि अशःशाहा अन्वीने अदितीचेच हात मायेचे हात म्हणून स्विकारले...
धन्यवाद !

सलाम अशा

समाजात राहणाऱ्या अदितीला आणि विकासला.

देणाच्याने देत जावे, घेणाच्याने घेत जावे घेता-घेता एक दिवस देण्याचे हात घ्यावे.

कवितेच्या ह्या ओळी सर्वाना परिचित आहेत. या कवितेत कविला असे सागायचे आहे, देणाच्याने हात घ्यावे म्हणजेच दानाचा गुणधर्म घ्यावा. दान करणे हे श्रीमंताचे मनाचे लक्षण आहे. पैसा, सोने, मोती, गाडी, बंगला, जमीन इ. हे सर्व श्रीमंताचे साधने आहेत. त्याच बरोबर करूणा, दया, कोणत्याही संकटात असेल तर मदत करणे, सुखा-दुःखा मध्ये साथ देणे. कोणा कडून चूक झाली असेल तर माफ करणे. हे मनाने श्रीमंत असणारे लोग करतात.

आकाशात चांदण्या चमचम करतात
धरतीवर लोक पैसाच पाहतात
म्हणून म्हण मनाची श्रीमंत असणारे
लोक कुचितच मिळतात.

म्हणून या संपूर्ण जगात स्वतःला श्रीमंत करणारे लोक खूप आहे. पण मनाला श्रीमंत करणारे लोक क्वचितच आहेत. म्हणून माझ्या मते पैशाने श्रीमंत होण्यापेक्षा मनाने श्रीमंत व्हा! जिवनात प्रत्येकाला वाटत आपण श्रीमंत व्हाव वण हा योग प्रत्येकाच्या जीवनात येत नाही. आपल्याकडे पैसे, गाडी, बंगला, सोने, हिरे, मोती नसली तर काय झालं. आपण मनाने श्रीमंत असायला हव. तुम्ही सर्वाना मदत केली व ऐदभाव न मानता मदत केली तर तुम्ही जगातील सर्वांत श्रीमंत व्यक्ती व्हाल !

कुंकूं व दुःकूं

कृ. माधुरी तारापुरे
बी.कॉम. भाग-२

सुख व दुःख ह्या नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. सुख व दुःख या क्रियाचे चक्र सर्वाच्याच जिवनात आहे. ते म्हणते तुम्ही एकली असेल कि आपण जेवढे हसलो तेवढे रडावे सुद्धा लागते सुखा बरोबर दुःख सुद्धा स्विकारवे लागते. सुख हे आपल्याकडे चालत येत नाही. त्यासाठी कष्ट व श्रम करावे लागतात. सुख हे आपल्याकडे चालत येईल म्हणून कष्ट करणे थांबवू नका कारण :— सुखाचे दिवस कष्ट व मेहणतीनेच मिळतात.

सुखाचे दिवस आपल्याकडे चालत
येतील म्हणून वाट पाहत बसाल
तर कदाचित आयुष्यभर वाट पहावी लागेल
आप सुख आहोत असे समजाल तर
आयुष्यभर आनंदी राहू.
मला तर वाटते आपल्या पैसा ते छोटस फुलपाखरू सुखी आहे. ते दुःखाचा विचार न करता सदैव आनंदी राहत.

फुलपाखरू फक्त एक दिवस जगत
परंतु ते प्रत्येक दिवशी आनंदाने
जगूण कित्येक हृदय जिकंत
म्हणून मी म्हणतेय सुख आणि दुःख याचा सामना करा. आयुष्यातील सुखाचा किंवा दुःखाचा क्षण अमुल्य आहे. दुःखा मुळेच जिवनात समोर जाण्याची दिशा मिळते. दुःख आपल्यावर आभाळासारखे कोसळे तरी त्यांचा सामना स्वतःता करावा दुसऱ्याची मदत घेवू नका. दुःख संपवण्यासाठी स्वतःमध्ये धैर्य असले पाहिजे.

संकटे फक्त चार दिवसाची असतात
व उपकार हे आयुष्यभराचे असतात.
गरीबाकडे तर खाण्यासाठी व शिक्षणासाठी,
दवाखाण्यासाठी सुदृढा पैसे नसतात. तरी पण ते कष्ट करून दुःखाचा नाश करतात.
आपल्याकडे दुसऱ्याला देण्यासाठी एकच वस्तू आहे ते म्हणजे सुख.
आपल्याजवळ दुसऱ्याला देण्यासाठी एक वस्तू आहे

ते म्हणजे सुख त्याला पैसे लागत नाही तर थोडस प्रेम लागत. अशा सुखामुळे हिरे, मोती, पैसे, सोने हे सुद्धा काहीच नाही. सर्वजण ईश्वराजवळ फक्त मला सुख दे ही प्रार्थी करतात पण माझ्या तसे नाही. माझ्या जिवनात सुख व दुःख हे दोन्ही भागीदार आहे. सुखा बरोबर दुःखाचे निर्वारण करण्याचे धैर्य माझ्यात असू दे ही प्रार्थना.

वार्ती पांडुकंगाची

किती हाव रे मनाला आज सांगु मी कोणाला
 पांडुरंगाशी आषाढी ठेपलि दोन दिवसाला
 उगवल कारे घाम गाळ्याच अंकुर
 कोणाला कसा मागु तुझ्या भक्तिचा आधार
 राण कोपरे करोळे मावर ठेवला दगड
 पंढरीची वारी करता करता दाटले आभाळ
 हिरमुसल्या गर्गाने झाली भक्तिची सुरुवात
 रस्त्यात चाखली मी काट्याची मुलाखत
 वाट चुकली आहेरे माझ्या सोन पारखराची
 नाही चव लागत ठेचा भाकरिची
 रहून रहून वाहू लागली माय चंद्रभागा
 कोन पुसाया नाही पुर आसवाचा
 अशि कशी रे मझ्या जीवनाची परिक्षा
 भिक मागतो विडुला दे. थोडी तरी भिक्षा
 संकटात येऊन मी पामराशी
 तुला भेटायच म्हणून राहिलो मी उपाशी
 अजुनी कुठवर भोग भोगिले
 तू कटिवर हात का ठेविले
 चैतन्याच्या चंदन टिळक
 पाई चालतो लाहान बालक
 साधे भोळे भक्त सगळे
 करूनि रिंगण नाचती घोडे
 एक तान स्वर माहेर पंढरी
 तान भूक झेलून आलो तुझ्या दारी
 आज वर कोणाची आम्हा मायाणा दिसली
 दुःखी भक्तांना बघून विठूमाऊली रडली.

कु. प्रिती मनोज इंगळे
 बी. ए. भाग-२

‘पुस्तक’

ऐकली होती मी पुस्तक किमया ।
 पण स्पर्श करताच थरथरे काया ॥

शिक्षकाची तनया मी लाज वाटे मना ।
 पाचवीनंतर मन न रमे पुस्तकाविना ॥

गोडी लावली बाबांनी, साथ दिली आईनी ।
 जीवन माझे बदलले गुरुचया मार्गदर्शनाने ॥

पुस्तकाने बनले साधू संत विदवान अन पुढारी ।
 खरच मला उमजली पुस्तकाची किमया न्यारी ॥

पुस्तकाच्या संगतीने जिवन माझे बदलले ।
 दहावी बारावीच्या परीक्षेचे प्राविष्यात यश मिळ ॥

म्हणून तूम्हा विनंती करते करा पुस्तकांशी ते ।
 वाईट विचारांच्या प्रवाहाला लागेलच कासी ॥

कु. प्रणिता वि. अवचार
 बी. ए. भाग-२

अक्षरकेची इच्छा

चिंता माझी जळून जावी
त्या धूरांचे ढंग तरी व्हावे,

त्या ढगांचा पाऊस फक्त
तुझ्याच अंगणात पडावा

त्या पावसात तू चिंब मिजावी
हळूवार तुझा स्पर्श व्हावा,

तुझ्या अंगणातल्या भिजलेल्या त्या
मातीतून माझा गंध यावा

जिवंतपणी जवळ आली नाहीस
मेलेल्यास हा आनंद मिळावा.

अखेरची ही इच्छा माझी
भविष्याचा वर्तमान व्हावा
भविष्याचा वर्तमान व्हावा...

अजय प्र. राठोर
एम.ए. भाग-१

मलाही वाटते

मलाही वाटते लिहावी
एखादी झक्कास गुढ कविता
जी कुणालाच समजू नये
तिचा अंतस्थ प्रवाह...
आशय सौंदर्य, हे सर्वच
असावेत केवळ आपल्याच
ताब्यात... ।

मलाही वाटते गाव
एखाद गाण रसिकांना
रिझविणार, मनाला स्पर्श
करणार, मनाच्या तारा
छेडणार, 'वन्स मोर'
कानी पाडणार...
पण बेटे स्वर जुळतच नाहीत !

मलाही वाटते करावा...
नाटकात अभिनय मर्स्त
व्हाव 'नटसप्राट'...
रंगमंचावर मिळवावा ताबा
प्रेक्षकांची गर्दी असावी तोबा
फेकावे संवाद मुक्तपणे
पण संवाद विसरण्याची
अनाहूत भीती असते मनात !

कु. रेणुका अजाबराव जवंजाळ

भाऊसाहेब

॥ तु जक्के पाहिले जग ॥

भाऊसाहेब तुम्ही भगीरथ
आकाशाची उंची गाठली
तुम्ही महान केले कार्य
माणूस म्हणून भाऊसाहेब
तुम्ही दाखविले औदार्य
चंदनासम झीजले आपण
केले जीवाचे रान
अंधारात दीप होउनी अमुचे
जीवन केले प्रकाशमान
गोरगरीबाच्या लेकरांना तुम्ही
मिळवून दीले व्यासपीठ
शिक्षणासाठी चाललेली
आमची थांबली पायपीट
भगीरथी प्रयत्नातुन अपुल्या
आली ज्ञानगंगा घरोघरी
पाटी पुस्तक हाती आले
अक्षर ओळख झाली खरी
शिव संरथा स्थापुनी आपण
शिकण्याची दीली प्रेरणा
स्पर्धेत टीकण्या उच्चभूय्या
अंगी बनवली शिवचेतना
दीले एवढे बहुजना की
उणे न ठेवीले काही
पुण्याइचा ठेवा अपुल्या
कधीच सरणार नाही
जगण्याचे बळ दीले भाऊसाहेब
अशी केली पायाभरणी
विनम्र भावे करतो वंदन
नतमस्तक होउनी चरणी
चंद्र सुर्य जोवर भाऊसाहेब
तोवर अमर तुमचे नाव
स्मरण करु नित्य तुम्हा
ठेउन कृतज्ञतेचा भाव

तु जसे पाहिले जग मला देखील पाहू दे
या पावन धरतीवर जन्माला येवू दे ॥१॥

आई-बाबा तुम्ही माझे परमेश्वर
मुलगी आहे म्हणून का करता भेदभाव ॥२॥

राखीसाठी दादाच्या निदान येवू दे
रक्षाबंधन सनाचा आनंद घेवू दे ॥३॥

हूळा जास्त लागतो म्हणून त्रास वाटतो का
तुमचा आर्शिवाद मला मौल्यवान आहे ना ॥४॥

तू जसे विनले नाते मला विनवू दे
माझ्या जिवनाचा संसार फूलवू दे ॥५॥

पहा मग मी फिरुन कधी येणार नाही
भाग्य कन्या दानाचे दोघा देणार नाही ॥६॥

डोळे भरुन आठवण तुम्हा माझी येईल
तेव्हा पर्यंत मी फार दूर निघूनी जाईल ॥७॥

कु. पल्लवी बगे
बी.कॉम भाग-३

प्रा. मुकुंद कवडकार
अर्थशास्त्र विभाग

आँखुड

ज्योतीबा तुमच्या लेखनीतुन
साकारला शेतकर्यांचा आसुड
अन्याय अत्याचार करणाऱ्या
तत्कालीन शंडाविरुद्ध
ज्यांनी तुडवीली मानवतेची
परीभाषा आपल्या पायाखाली
नैतीकतेची होळी करून ज्यांनी
माजवीले अज्ञानाचे थोतांड
जात धर्म पक्ष पंथ अशी
वर्गवारी करून तमाम मानवजातीला काळीमा फासत
स्वताच्या विद्वतेचा खोटा बडेजाव
मीरवून ज्यांनी उच नीचतेचा भेदभाव करत पेरली
विषमतेची बीज
गोरगरीबाचं रक्त पीडून ज्यांनी
भरली आपली पोटं
अशा संकुचीत विचारसरणीवर
जोरदार प्रहार करून ज्योतीबा
तुम्ही ओढला आसुड
अन प्रशस्त करून दिला मार्ग
न्याय समता बंधुता
धर्म अन नीतीचा
तळागळातील लोकांसाठी
आपण बनला मरीहा
मानवतेची खरी व्याख्या सांगुन
आपण घडवीले सत्याचे दर्शन
ज्योतीबा तुमच्या समाजसेवेला
अन महान कर्तृत्वाला
विनम्र अभिवादन

प्रा. समाधान चतारकर
मराठी विभाग

जिंदूद

आली संकटे हजार जरी
घ्यायची नसते माघार
जीवन एक संघर्ष आहे
मानायची नसते हार
रखरखत्या ऊन्हात जसा
फुलत असतो पळस
प्रतीकुलतेतही यशाचा
गाठायचा असतो कळस
अलगदपणे स्वज्ञांची तेव्हा
छेडायची असते तार
अपयश येता निराशेने
जायचं नसतं खचुन
नशीबावर ठेऊन भीस्त
रहायच नसतं बसुन
सतत प्रयत्नाने बुद्धीला
दयायची असते धार
ध्येय गाठण्यासाठी तरुना
वादळांना भेटाव लागतं
हवे ते मिळविण्यासाठी
जीददीने पेटाव लागतं
विजयासाठी अंगी चिकाटी
कामाची असते फार
आत्मविश्वास ढळु न देता
रहायच असतं खंबीर
परीचय देत हिमतीचा
ढळू दयायचा नसतो धीर
लोटमधुनही नाव आपली
लावायची असते पार

प्रा. महादेव टापरे
मराठी विभाग

क्रिक्षा

शाळा नाही, परीक्षा नाही
शिकवणीचा वर्गच नाही॥
नको असल्या सुटट्या देवा
बाहेर निघण्या मार्गच नाही ॥१॥

निष्पाप चिमुकले हिरमुसलेले
खाऊ मध्ये गोडी नाही॥
घर कैदेच्या शिक्षेमध्ये
मित्रांचीही जोडी नाही ॥२॥

खिडकी मधूनी भिरभिरणारे
इवले डोळे काय शोधती?
जुनीच खोडी मस्ती थोडी
आठवून गाली हळूच हसती ॥३॥

मैदाने ही भकास झाली
अंगणामध्ये कल्ला नाही॥
सवंगड्यासह कैरीसाठी
झाडावरती हल्ला नाही ॥४॥

भरदुपारी रस्त्यावरती
कुलफीची ती टण-टण नाही ॥
ऊस रसाच्या गडीची अन्
चाकाचीही छन-छन नाही ॥५॥

प्रा. शिल्पा दत्ताराम खड्डारे
बी.ए.भाग-३

ठों कोकोना

आता तरी देवा मला पावशिल का?
आता तरी कोरोना जाशिल का?
सुख ज्याला म्हणतात दावशिल का? ॥६॥

संपूर्ण जगभर केला तू कहर
घेऊनिया आला आमच्यासाठी जहर
आता तरी मदतीला धावशिल का?
सुख ज्याला म्हणतात दावशिल का ॥७॥

रोजगार बंद पडले नाही पैसा
काय खावं जीव होई कासाविसा
आता तरी हाकेला धावशिल कार
सुख ज्याला म्हणतात दावशिल का? ॥८॥

पाच टप्पे झाले गोष्ट नाही बरी
कसा नेम धरला आमच्या जिवावरी
आता तरी माघार घेशिल का?
सुख ज्याला म्हणतात दावशिल का? ॥९॥

वाचवं निर्मिक या मानव जातीला
घेऊन जा कोरोना साथिला
हात जोडुन विनंतीला एकशिल का?
सुख ज्याला म्हणतात दावशिल का?

आता तरी कोरोना जाशिल का?
सुख ज्याला म्हणतात दावशिल का?

प्रा. उज्वला मनवर (प्रधान)
राज्यशास्त्र विभाग

पण अकं कं छं

जी कोणाची तरी आई असते, तीच कोणाची तरी सासु,
मग ती आई म्हणून एक आदर्श असेल
तर सासु म्हणून वाईट का?

जी कोणाची तरी मुलगी असते तीच
कोणाची तरी सुन असते की हो....
मग मुलगी चांगली तर सुन वाईट का बरं?

मुलीला दुःख झालं तर तुमचं काळीजं
फाटत व सुनेला झालं तर तीचे नखरे ...

कौटुंबीक हिंसाचारात बळी ठरते सुन
अहो पण ती पण कोणाची तरी मुलगीचं असते

कु. भावना बाळूं सरोदे
बी.एस.सी. भाग-३

इयेय

सत्य सांगण्यासाठी

कोणत्याही शपथेची गरज नसते.

नदीला वाहण्यासाठी कोणत्याही
रस्त्याची गरज नसते.

आकाश पांधरायला कोणत्याही
आज्ञेची गरज नसते.

जे आपल्या हिंमतीच्या जोरावर
जीवन जगतात त्यांना ध्येयाकडे
पोहचण्यासाठी कुठल्याही रथाची गरज नसते.

विक्रांत बाळकृष्ण सरोदे
बी.ए. भाग-२

भी पण

का असे जगतो मी
नाते मानुसकिचे तोंडुन
काहीच नेवु शकत नाही
शेवटी आपण मरून
कशाला मग हा मी पणा
ठेवावा आपन धरून
जगावा आपण माणसा वाणी
माणुसकी आपली धरून
का असे जगतो मी
नाते मानुसकिचे तोंडुन
कागदाच्या ह्या नोटीने
माणुसकी हरवली
मि पानांच्या वागण्याने
नाती चांगली तुटली
कशाला साहेब नोटा ह्या
जरा मानुसकि कमवा
मि पना सोडुन जरा
नाति तुटलेलि जुळवा
का असे जगतो मी
नाते मानुसकिचे तोंडुन

कागदाच्या ह्या नोटी पेक्षा
माणुसकी ही टीकते
माणुस जरी संपला तरी
माणुसकी नेहमी टिकते
का असा जगतो मग मी
मि पण धरून
सोडा आता मि पण
नाव घ्या आता कमवुन
का असे जगतो मी
नाते मानुसकिचे तोंडुन

स्वप्नील राहूल वानखडे
बी. ए. भाग-२

काहूनच ठोळं

या कोरोनाने संपूर्ण जग हेरावून गेलं
मोठ्या लोकांचे मोठेपण विसरून गेलं
जेव्हा पुन्हा एकदा घरात कुटुंब तयार झालं !
तेव्हा लक्षात आलं कुटुंबावर प्रेम करण
राहुनच गेलं...

कोरोना तु आला लोकांचे जिव घ्यायला
म्हणुन आम्ही सामरे गेलो लॉकडाऊनला
लॉकडाऊनमुळे का होईना सगळे जग बंद झालं
तेव्हा प्रदुषणही कमी झालं.
अशा स्वच्छ हवेत खेळतांना त्या पाखरांना
वाटलं खर जगण तर
राहुनच गेलं...

सगळेच म्हणत आहेत घरी बसा
तेव्हा एका चिमुरडीने विचारलं हा कोरोना असा कसा
माझा बाबा पोलीस तो बाहेर कसा
हे ऐकलं आणि माझे मन भारावून गेलं
तेव्हा लक्षात आलं त्या पोलीस बांधवाचा आदर करा
राहुनच गेलं...

कोरोनामुळे सगळेच घरी बसता येत.
गोर गरिब उपाशी पोटी मरता येत
याचंही जगण अस्वस्थ होऊनच गेलं
तेव्हा समजलं खरी काळजी करण मात्र
राहुनच गेलं...

कु. कांचन नाभरे
बी. ए. भाग-३

Covid 19

जान लेवा कोरोना विषाणुओ का भंडार ।
चीन के वुहान से चला करने जन-मन संहार ॥
श्वसन पर करता सदा सीधा संक्रमण ।
मानव ही मानव पर कर रहा आक्रमण ॥
सर्दी-जुकाम न्यूमोनिया जिसके हैं लक्षण ।
उचित हो प्रतिरक्षा और तुरंत हो परीक्षण ॥
लील गया अमेरिका संग भारत स्पेन चीन ।
चहुं-दिश कहर बरपा रहा कुदरत है गमगीन ।
संक्रमण कोरोना का बना लाइलाज प्रकोप ।
मानव से मानव ना मिले करे थोडा संगरोथ ।
रेल, बस धम गई थम गई सारी उड्डान ।
थक गया चलते-चलते थम गया सारा जहान ॥
प्रक्षालन करे हाथों का हम जाए अगर बाजार ।
नकाब को भूले नहीं जो है एक मात्र उपचार ॥
घर से बाहर निकलो तभी जब हो जरूरी काम ।
वरना तैयार रहो सभी सहने को अंजाम ॥
देश-काल और राज का माने हम फरमान ।
मानव है हम मानवता से सदा करे सम्मान ॥
मौका है जागरण का करै न लापरवाही ।
छोड़ सारी जिदो को रोकना है तबाही ॥
समय कैसा आ गया दूरी बन गई दवा ।
संभल जा रे मानस ! जरा स्वच्छ रख हवा ॥
संकल्प करें आज ही हम रखें अपना ध्यान ।
धैर्य संग विवेक से रहे फिर होंगे गतिमान ॥

प्रा. डॉ. रोनिल आहाळे
वाणिज्य विभाग

गुलाबी जंक्शन

दाखवू कशी ओली गुलाबी जखम उरातली.
नेमकी ओठांवर येताना लपते वेदना सुरातली.

आला विरहाचा मोसम घेऊन नयनी श्रावण,
ही आसवांची लाट दिसते जणू पूरातली,

जळते आहे हृदय त्या आठवांच्या सरणावर.
माझीच मी बघते धूसर प्रतीमा धूरातली,

माझे दुःख घेणे कुणालाच परवडणार नाही,
ही यातनांची बाजारपेठ नाही स्वस्त दरातली,

मन झाले कोरडे रहुन रहुन रातदिन,
ओसाड अंतरी राहते अंगार उच्च थरातली,

कळेल प्रत्येका शैलेश माझ्या जीवनाचे गाणे,
ऐकू येईल कुणाला आर्त किंकारी स्वरातील !

शैलेश दाभाडे

एम. ए. भाग-२ (मराठी)

माक नको आई मला

माक नको आई

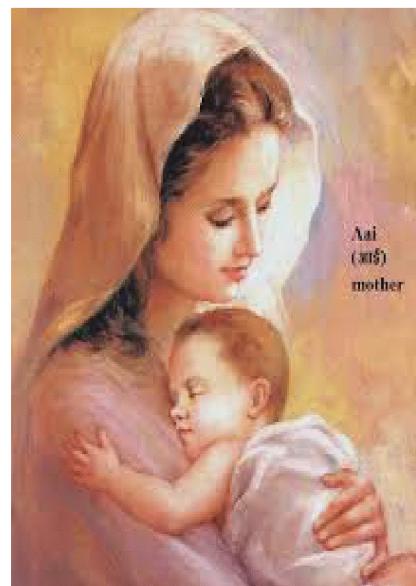
मारू नको आई मला मारू नको आई
या पावन धरतीवर मला जन्माला येवू दे आई
जन्म घेवूनी या मातृभुमीवर एक श्वास घेवू दे ॥१॥

तुझ्या गर्भामध्ये मी स्वप्न बघितले
माझ्या स्वप्नाची दोरी तुझ्या हाती आई
तुझ्या दुःखाचे दिवस मी स्वतःता संपवीन
लक्ष्मीच्या रूपाने सुख आणिन ॥२॥

तुझ्या कुलदिपकाचे नाही घेईल घर-दार
तुमच्या प्रेमाची आहे भुकेली फार ॥३॥

जन्माला येवूनी या छोट्या पन्तीचा
प्रकाश फूलवू दे आई ॥४॥

मनिषा वानखडे
बी. ए. भाग-१

Architect of Modern India :

Dr. BhauSaheb alias Panjabrao Deshmukh

Prof. Dr. Kiran S. Khandare
Off. Principal

Trees bear fruits to quench the hunger of others. The water flows through the river to quench thirst of others. The cow gives milk to favour others. In the history of every nation there are few personalities which are the source of eternal inspiration. The society is proud of such great people. This is why we celebrate the birth and death anniversaries of the great people like. These great people contribute for the welfare of the human being hence we honour them and we worship them. In this context Dr. Panjabrao alias BhauSaheb Deshmukh played very important role.

In December 2020 we have celebrated 122nd Birth Anniversary of Dr. Panjabrao alias BhauSaheb Deshmukh, the founder president of Shri Shivaji Education Society, Amravati. He is well-known as a great educationist, social reformer, philanthropist, agriculturist, economist, political thinker. He was, the first Agriculture Minister of India, a great son of Vidarbha region. BhauSaheb was born at village Papad in the district of Amravati on December 27, 1898. By the time he passed away on April 10, 1965, he had laid a firm foundation of Shri Shivaji Education Society for the upliftment of the poor, the needy the downtrodden and the depressed section of society. He believed that prosperity would come only when the weapon of knowledge became available to all. Unfortunately in those days the education institutions were very few. It was beyond the reach of common people particularly Majority was deprived of this basic need. In Rutapan He was BhauSaheb who came forward and established this institution. To fulfill the need of education of common and needy section of the society he founded the Shri Shivaji Education Society at Amravati in 1932.

All of we know that initially this institution began with just one school and one hostel but today it has grown into the biggest educational organization in Central India. It successfully runs more than (300) educational institutions including from pre-primary to post graduate colleges. This institution has almost all fields of formal program informal education: Arts, HortiAgriculture, Law, Medicine, Microbiology, Physical Education, and a host of related fields. Thousands of pupils of rural and needy people are learning in the institutions of Shri Shivaji Education Soceity. Thousands of employees are serving and are trying to give best of them for the welfare of sons and daughters of needy farmers and likewise. Hence we can say that his contribution in Education field in shaping modern India is very significant.

Not only in educational field but in agriculture field also, Dr. BhauSaheb worked tirelessly for the peasants and farmers of the country. By doing that he has confronted in the progress of the nation. His contributions were recognized when he was selected by Pandit Jawaharlar Nehru to become the first Minister for Agriculture in the Union Cabinet. BhauSaheb dedicated all his life, talents and energy to the formulation and implementation of policies which have brought prosperity to agriculture and the agriculturist. He established the "Bharat Krushak Samaj" at the national level. He organized the World Agriculture Fair in 1959 which was inaugurated by the then President of the US, Dwight Eisenhower. The Fair was visited by algnitaries across the world, some of them being Nikita Khrushchev, the President of the USSR, Mr. Bulganin, Secretary of the Communist Party of Soviet Russia and many others. In this way BhauSaheb played very important role in enhancing the knowledge of farmers, scientist and the concerned. Similarly he also made useful contributions as a member of the Draft committee for the Constitution of the Republic of India chaired by Dr. B. R. Ambedkar.

He was a son of farmer he knew the problems and difficulties of the farmers. He realized that farmers need guidance and help from learned. He knew that

more than 70 percent of the population depended upon Agriculture and the use of modern technology and research in agriculture field would change the poverty of the farmers. Once he stated that "let us work hard to have greater comprehension of scientific facts for the greatest good of the country." So throughout his life he was very serious about the policies of the agricultural economy. He believed that "proper Agricultural education should be recognized as essential to the economic progress and development of India." Further he added that "the agriculture colleges and schools provide foundation for everything that ultimately contribute to the nation's welfare". Hence Bhausaheb Dehsmukh established the Agriculture Universities all across the country, and gave priority to agricultural education, agricultural research and related extension activities. He wanted to ensure that the final beneficiary of all this enterprise would be the ordinary farmers. He opened rural institutes to train youngsters in the engineering and technical aspects of farming.

Today the people of entire nation know the contribution of Bhausaheb in many fields. His Educational institution has played an important role in making the careers of many and changed the lives of many. Similarly it would not be an exaggeration to say that if implemented the agricultural policies recommended by Bhausaheb Deshmukh totally it would have brought a great change and progress in the lives of farmers who are in majority numbers in our nation. On the eve of his birth anniversary all Vidarbhanians, moreover all residents of Maharashtra are eagerly waiting and expecting that Indian Government should honour Bhausaheb-the Messiah of ignorant and needy people of the nation by announcing Bharat Ratna award to Dr. Panjabrao alias Bhausaheb Deshmukh. Finally I salute to Bhausaheb for devoting his entire life for shaping modern India.

Best and Healthy Practices in Teaching Learning and Evaluation

Prof. Dadarao M. Gaikwad,
Associate Professor in English

The National Assessment and Accreditation Council (NAAC) is a flagship Quality Assurance Council in India. The University Grants Commission (UGC) established the NAAC in 1994 with its headquarter at Bangalore. It intends to assess and accredit Higher Education Institution in India and improve the quality and excellence in higher education. Assessment is performance evaluation of institution and accreditation is a certification given by NAAC. Every institution is bound to go through NAAC after a span of 5 years. The NAAC has provided seven criteria. 1) Curricular Aspects 2) Teaching, Learning and Evaluation, 3) Research, Consultancy and Extension 4) Infrastructure and Learning Resources 5) Student, Support and Progression 6) Governance and Leadership 7) Innovative and Best Practices. Fulfilment of each criterion leads the institution on the path of excellence.

Teaching - Learning and Evaluation :

The most critical part of evaluation is Teaching-Learning and Evaluation criterion. It deals with efforts of an institution to serve students from different backgrounds and abilities, through effective teaching learning experiences, Institutions and teachers imbibe best techniques using the modern equipments. In many colleges, students come from vernacular medium and to train them in the Higher Education is a difficult task. Teachers need to supplement their lectures with many innovative ways to make them understand the concept and ideas.

The followings are the key aspects and its weightage : 350

1) Student Enrollment and Profile	30
2) Catering to Diverse Needs of Students	50

3) Teaching Learning Process	100
4) Evaluation Process and Reforms	80
5) Students Performance and Learning Outcomes	40

The criterion expects the following best and healthy practices to fulfil the vision and mission of every institution.

- 1) Admission to the various programmes should be transparent and as per the rules and regulations of the concern agencies including state and central government.
- 2) Advanced learners need to be identified for their performance during the classroom teaching and laboratory interactions.
- 3) Competent students are encouraged to present and public research paper in national and international conferences / journals.
- 4) Encourage students to join value-added career oriented courses by the department.
- 5) Competitive Examination Guidance for students on various competitive examinations.
- 6) Meritorious students are encouraged to participate in the extra and inter collegiate competition like project/ poster competition, essay writing quiz seminar etc.
- 7) Science exhibition is a platform through which students show their innovative ideas to develop scientific temper, insights, technological skill, team building, analytical and reasoning skills.
- 8) Career guidance cell, placement cell and counselling cell can be activated at college level to guide and mould the student in a better manner.
- 9) 'Best Students' trophy be awarded to encourage meritorious student.
- 10) NET/SLET workshop be organised for PG students.
- 11) IQAC plays an important role in the academic planning of the college. College may take up some activities like.
 - i) Professional experts as well as Alumni be appointed as member of IQAC to give inputs on quality of teaching and learning and employability.
 - ii) Student representative in IQAC meeting to seek suggestions from students.
 - iii) Performance Based Appraisal System be run by IQAC committee to monitor teaching learning quality.
 - iv) Structured student feedback be collected through a formal mechanism and suggestion box.
 - v) Organises workshop for teachers as well as non teaching staff to ensure quality in teaching and learning.
 - vi) Teachers be encouraged to use ICT, participatory and blended teaching and learning methods.
 - vii) Monitor the academic activities with frequent meeting with teachers and heads of depts.
 - viii) College may provide internet facilities to each department which is used by the staff as well as by students.
 - xv) Laboratories be well equipped and have latest configured computers with latest software as well as electronic kits required for the practical classes.
 - xiv) Sufficient number of classrooms be equipped with LCD projector as a result staff as well as students frequently use power point for presentation.
 - 12) Learning outcomes should reflect broad conceptual knowledge, adaptive vocational, generic skills, attitudes and finally result of the learning experiences.
 - 13) The institution should specially develop questionnaire for a evolution of teacher and that will be made available for students online.
 - 14) The institution should develop a well structured mechanism of feedback of teachers and students.
 - 15) Staff members will participate in refresher course, orientation programme, conferences seminar and workshops.
 - 16) Academic Calendar determining The Institution Action Plan will be prepared very systematically to face no challenges in completion of syllabus in time frame.
 - 17) The institution should motivate and encourage the teachers keep abreast the latest development and changing education field in their respective subject.

Emerging Trends in India's Service Sector

Prof. H. A. Ekbote
Department of Commerce

Indian economy is the fast growing economy in the world. According to IMF, Indian GDP grew at 10.6% compared to 10.4% for China; there was an average growth of 9.7% in developing countries. This report of IMF was in 2010. In Asia, the average growth in GDP was 7.5%. Thought in the next year in 2011, the GDP growth rate came down to 7.2% it was more than average growth rate of other developing countries, which was 6.2%. Service sector has been a major component of India's GDP growth. After agriculture, highest number of people gets employment in the service. Also service sector accounts for highest share of FDI inflow. In most of the other countries, there was shift from agriculture to industry, but in India, there was a shift from agriculture to service sector. The growth of service sector in India started in 1991 after reforms were introduced in the economy. Following sectors are included in the service sector.

- 1) Wholesale & Retail trade
- 2) Transportation
- 3) Accommodation & food service
- 4) Information & Technology
- 5) Financial & Insurance activities
- 6) Real Estate Activities
- 7) Professional, Scientific & Technical activities.
- 8) Administrative Activities
- 9) Education
- 10) Health & Social work activities

After independence, in the first decade the share of service sector in the GDP was not more than 30%. But in the next decades, the share of Agriculture decreased gradually & share of services increased.

As the above table shows the growth of service sector accelerated really in the 1980 s. In the decade of 1990 to 2000, it was the fastest growing in the economy. Even in the global recession period of 2008, it grew by 9.9%.

In the decade of 1950 to 60, Transport, storage, communication grow faster than overall service sector. In 1970's finance & industry sector, started to grow faster, In 2001 to 2010, transport, storage & communication sector were the fastest moving sub sectors.

The table shows that there is not much increase in wholesale trade hotel, transport , real estate & banking employment rate. In 2009-10 it accounted for 6.2% in the total organized sector employment. However within the service sector 80% of the employment is in the unorganized sector. Sub sectors like finance, insurance, real.

In the decade of 1950 to 60, Transport, storage, communication grow faster than overall service sector. In 1970's finance & industry sector, started to grow faster, In 2001 to 2010, transport, storage & communication sector were the fastest moving sub sectors.

The table shows that there is not much increase in wholesale trade hotel, transport, real estate & banking employment rate. In 2009-10 it accounted for 6.2% in the total organized sector employment. However within the service sector 80% of the employment is in the unorganized sector. Sub sectors like finance, insurance, real Estate, largely provide organized sector employment while wholesale & retail sector unorganized sector employment.

Finance Growth of Service

The Indian economy growth slowed down to 6.9% in 2012 & it was projected to grow at 7.3% in 2013, which was larger than average projected growth rate for developing countries which was 6% with the rise in GDP & per capita income the number of people below poverty line is decreased. Some economists projected that if the Indian economy grows at the rate 7.3% in 2005, 583 million Indians will be in the middle class which is equivalent to the current population at Australia. Indian government projection shows that service sector will continue to grow at a fast rate. The planning commission estimated that the economy will grow at 9.5% in the 12th five year [2012-2017] The service sector is projected to grow at the rate of 10% during 2012-2017. Few services like trade, hotels,

transport, communication & finance are expected to grow even faster than other services like social community. In the pre globalization period, most of the FDI inflow was in manufacturing, but after globalization & liberation most of the FDI inflow was in service sector. India's total flow of FDI has increased from 4 million dollars in 1980 to 14.6 billion dollars in 2010, the FDI in service sector was 15.3 billion dollars. In 2011-12 62.1% of total investment was in service sector & it was followed by manufacturing sector with 31.4% within in the service sector, Finance & Insurance, real estate accounted for 29% of the total investment, followed by transport, storage & communication with 15.3% and wholesale & retail trade and hotel service accounted for 11.5%. Many Indian IT companies have opened offices abroad. As there is scarcity of fuel in India, a lot of companies have invested in mining.

Service Sector Data

In India data on services is called by many agencies. For services like retail sector official data is not available. For communication sector also no reliable data is available. Also data of employment is not collected on regular basis. Hence it is difficult to analyze employment sector. There is confusion of data between goods & services, telecommunication & IT. Also there is a need to define sub sectors based on international definitions like UNCPC. To get the correct trends data must be collected yearly. There are some regulatory reforms which occurred in India. The existing regulation do not take into account the characteristics of new service sectors such as diesel selling expenses, delivery services. There is lack of prescribed standards. This affects services like construction & education. For service sector growth removal of regulatory barriers is necessary. In many services like infrastructure like Telecommunication & power, after privatization it is difficult for private sector to enter & operate due to lack of transparent procedures & lack of sources.

Conclusion

Service sector is the fastest growing sector in India contributing significantly to GDP, trade & FDI inflows. Service sector is projected to be on high growth

trajectory in the next few years. The share of service sector in India's total trade is higher than global average. In exports & imports, India is among the top 10 WTO Countries. However the rate of increase in employment is not satisfactory. Majority of the people employed in service sector are in unorganized sector where salary is low & job security is less. Also if we compare with China, the growth of service sector & exports of service sector are low. Also the weaker section of the country do not have access to basic services like health & education. There are number of difficulties in front of service sector. There is no proper policy. Also there are multiple governing bodies which do not have coordination. There is need of reforms in this sector for speedy growth & achieving quality employment & also it will increase the rate of economic growth in the country.

A Visionary Social Reformer and Educationist : Dr. Panjabrao Deshmukh

Prof. Sanjay L. Khandel

Asst. Professor Department of English

The well known Viadarbhian son, popularly known as Bhausaheb Deshmukh Dr. Panjabrao Deshmukh was a social activist, educationist and a farmer's leader. Having root in the marginal farmer's family, he rose high to the stature of a national leader. He was elected thrice for the Loksabha. In the parliament, Dr. Deshmukh was selected by Nehru as the first agriculture minister of India. He played an important role in the making of the Indian Constitution. He was such a political leader who was deeply concerned with social upliftment of the poor. He had grass root experience of the nature and effect of poverty. The impact of his social thinking is still discernible through the functioning of the educational institutes running under the root of Shivaji Education Society, Amravati of which Dr. Panjabrao Deshmukh was the founder President.

Humble Beginning

Born at Papal in Amravati district of Vidarbha, Maharashtra on 27 December 1898. Bausaheb's childhood days were spent happily at Papal. His Father Shamrao Deshmukh was farmer and mother Radhabai a simple housewife. His original surname was kadam. After completing his primary education at home in the small village. He was sent to Sonaon at first and then to Karanja Lad for highschool up to ninth standard. Then he took admission in Hindi Highschool, Amravati. After that he went to Fergusson Colleges at Pune. In those times there were no facilities of higher education in India. Many Students used to go to England for further education. So he also wanted to be a Barrister from Cambridge University. He took barrister degree in 1921. He also took M.A. honours in Sanskrit and done Ph.D. offering the subject "Origin and Development of Religion in Vedic Literature."

His work for the society began during his higher education which took a serious turn after his return from England. Like great sages of Maharashtra his action spoke than his words. He was attached with Satya Shodhak Samaj of Mahatma Phule. He did satyagraha for entry to untouchables in Ambabai Temple, Amravati, which was a very strongly condemned by the upper castes. Dr. Bhimrao Ramji Ambedkar supported him in this movement. As a human being no one have power to refuse worship of god. Acting on this basis of human being he started his movement. Finally management of temple allowed untouchable to enter the temple of Ambadevi. "Charity always begins from home." is good phrase but everyone must follows it. Dr. Panjabrao Deshmukh also started equality movement from his home. After death of father his mother asked him to conduct traditional activity "Shradha" with Brahmins. He brings untouchables students from his school hostel to home and his mother treated them as Brahmins. His marriage ceremony was simple and held in Mumbai with only seven friends and relatives. After marriage ceremony when he reached to Amravati. his friends convinced him to give them a party. He conducted small dinner party for them. All friends participated in the dinner all friends wished Bausaheb for serving good meal to them. Bausaheb replied that younger's who serving them food are untouchables and they are responsible for making good meal. All friends were surprised to listen him. So many such events were conducted by Dr. Deshumkh to remove untouchability from our society. Deshmukh knew that property would be achieved only when the weapon of knowledge became available to all. For this purpose he established Shivaji Education Society. There is an Agricultural named after him at Akola. i.e. Panjabrao Deshmukh Krishi Vidyapeeth. He was a well known educationist who well cemented the foundation of education not only in Vidarbha but throughout the Maharashtra region.

Educational Activity :

His own experience of adversities towards getting educated himself was enough for Dr. Deshmukh

to know that property would come only when the weapon of knowledge became available to all. For this purpose in 1931 he established Shivaji Education Society at Amravati. Today this education society is at second in Maharashtra. It runs more than 350 institutes working in the field of higher and higher secondary education. There is an Agricultural university by his name at Akola. i.e. Panjabrao Deshmukh Krishi Vidyapeeth. He was a well known educationalist who well cemented the foundation of education in not only in Vidarbha but throughout the Maharashtra region. He established the Bharat Krishak Samaj and launched a campaign called Food for Millions in 1955. To improve agriculture education, he brought in the Japanese method of rice cultivation in 1958 and organized the World Agriculture Fair in 1959. Which was inaugurated by Dr. Rajendra Prasad and chief guest of fair was Dwight Eisenhower, the President of the US. the fair was visited by dignitaries across the world some of them being Nikita Khrushchev, the then president of USSR, Lord and Lady Mount Batten and many others. He was a only man of India who brought international leaders in India. He started the process of establishment of Agricultural Universities all across the country and gave fillip to agricultural education and research.

Akhil Bhartiya Marathi Shikshan Parishad convention was held at Khamgaon, which was presided over by Shahu Maharaj in 1917. Due to his inspiration the Berar Education Society was established. The Society started with one school and one hostel at Amravati. Shri Shahu Maharaj, however, was not sure how long the Society would last. Dr. Panjabrao Alias Bausheb Dehsmukh was Education & Agriculture Minister in the erstwhile state of Madhya Pradesh in 1931. Dr. Panjabrao Deshmukh took over the Berar Education Society, re-named it the Shri Shivaji Education Society, Amravati, and nursed it through its growing years. During the convention at Khamgaon Shahu Maharaj had declared Rs. 13,000/- as donation for the spread of education, and in the year 1931 Dr. Panjabrao Deshmukh succeeded in his efforts to procure the donation of Rs. 13,000/- from His Highness, thus Shri Shahu Maharaj became the Patron in Chief of the Shri Shivaji Education Society, Amravati.

Herein after the education work of Dr. Bausheb begin. To reach the education to the poor it was necessary to raise the fund. Therefore Dr. Deshmukh used his interpersonal skill. he visited those eminent who had desire to work for the betterment of the poor in society. He obtained grant of Rs. 30,000/- from Lieutenant General Nawab Sir Mir Osmal Ali Khan, Nizam of Hyderabad and Berar. In 1946 Sir Mirza Ismail, the then Prime Minister of Hyderabad gave to the Society a further munificent donation of Rs. 2,00,000/- Hon'ble Jayajiro Scindia. Gwalior had donated land admeasuring 30 bighas 6 biswas, i.e. 20 acres, Which included a palace situated at Gwalior. This property is still in possession of the Society. The said land was donated for the establishment of an institution which would be known as the "Shri Maharaj Jiwajirao Scindia Institute of Maratha History" at Gwalior, and its activities would include the advancement of research and rewriting of the history Marathas in India. The Maharaj also donated an amount of Rs. 5,000/- for this enterprise.

It was because of the generous donations obtained from the Nizam that the Society was able to think of expansion. These donations helped the Society to establish itself. Today it manages and controls over a hundred institutions of various kinds covering the six districts of Vidarbha, namely, Amravati, Yavatmal, Akola, Buldana, Wardha and Nagpur. After transfer of Vasudeo Arts college, Wardha in 1948 at Nagpur, the College was renamed as 'National College'. At that time it was being run by Dr. D. G. Londhe, Principal of the College. Due to paucity of finance, Principal Dr. D. G. Londhe handed over said College to Dr. Pnajabrao Alias Bausheb Deshmukh. After taking over the College, Dr. Panjaberao Bausheb Deshmukh contacted Shri Vasantrao Dattaji Alias Baburao Dhanwate. Shri Vasantrao Dattaji Alias Baburao Dhanwate was a rich person of the Nagpur City. Shri Vasantrao Dattaji Alias Baburao Dhanwate paid Rs. 61,401/- and College was named after him as Dhanwate National College. Managing Director, Chowgule and Co., (Hindi), Limited Fort, Bombay had donated Rs. 30136/- to the Society for its expansion in the field of Education. In 1924, only six years after the First World war, the chowgules

established an agency, dealing in shipping and forwarding. Such a move required courage.

Besides working tirelessly for the development of education in Vidarbha, Dr. Deshmukhbh also participated in the progress of the nation. His contributions were recognized when he was selected by Jawaharlal Nehru to become the first Minister for Agriculture in the Union Cabinet. He dedicated all his talents and energy to the formulation and implementation of policies that would bring prosperity to agriculture and the agriculturist. He established the 'Bharat Krushak Samja' and launched a campaign called 'Food for Millions' in 1955.

Dr. Deshmukh started the process for the establishment of Agriculture Universities all across the country, and gave fillip to agricultural education, agricultural research and related extension activities. He wanted to ensure that the final beneficiary of all this enterprise would be the ordinary farmer. He opened rural institutes that would train youngsters in the engineering and technical aspects of farming. Dr. Deshmukh also made useful contributions as a member of the Draft committee for the Constitution of the Republic of India.

Mistake

If a Scientist make a mistake
It's a new invention
If an Artist make a mistake
It's a new design
If a Tailor make a mistake
It's new fashion
If a Cook make a mistake
It's new recipe
If a Sportsman make a mistake
It's new principle
If a Student makes a mistake
Oh!!! It's a Zero !!!!!

Apurv Borale
B.Sc. Ist (Sem. I & IInd)

Education

Education is not the amount of information that is put into your brain and remains there, undigested all your life. We must have life-building, man-making, character-building, assimilating fine ideas and making them your life and character, you have more education than any man who has got by heart a whole library.

Swami Vivekanand

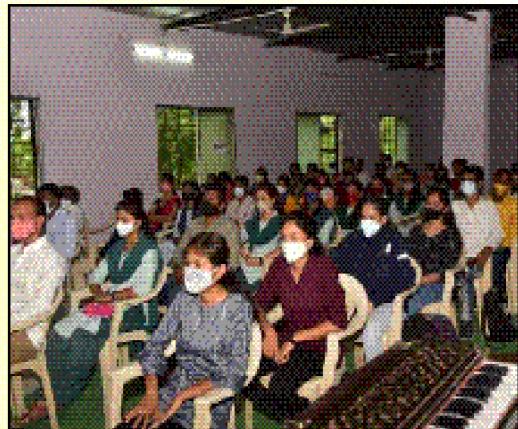
म. कुलकर्णी डॉ. विजय महारो
वांगी इवान संस्कार प्रभारी प्रभारी डॉ. विजय ठारो

विदेशात्मने उद्घाटन करतांना वा. प्रभारी प्रभारी डॉ. विजय ठारो

कोरिक-११ चौकुंच राजवा कलांना
वा. प्रभारी प्रभारी डॉ. विजय ठारो

कोरिक-११ निवासवे चलन कला विकासार्थी डॉ. वंकामला वेळगुल
वांगी इवान विनीत कलाशिका विकास

वर्षालंग कलांना वा. वेळगुली वेळगुल, वार्षिकीर्ती चक्रवर्ती
वी. विवाही विजय ठारो, वालवाई

वार्षिक एवा वोल्वोवा विविहा वर्षालंग कलांना
वेळगुली वालवाई वालवाई वालवाई व वालवाई

राष्ट्रीय मूल्यांकन एवं प्रत्यायन परिषद
NATIONAL ASSESSMENT AND ACCREDITATION COUNCIL
An Autonomous Institution of the University Grants Commission

Certificate of Accreditation

The Executive Committee of the
National Assessment and Accreditation Council
on the recommendation of the duly appointed
Peer Team is pleased to declare the
Shri Shivaji Education Society
Dr. H. N. Sinha Arts & Commerce College
Patur, Dist. Akola, affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University,
Maharashtra as
Accredited
with CGPA of 2.09 on four point scale
at B grade
valid up to March 02, 2020

Date : March 03, 2015

Director

: प्रकाशक :
प्राचार्य
डॉ. एच. एन. भिन्हा कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
पातुर, ता. पातुर, जि. अकोला-४४४ ५०९
फोन नं. : ०७२५४-२४३२५०
E-mail : drhnscollege@rediffmail.com Website : www.drhns.org.in